

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**GAZZÂLÎ'NİN İHYÂU ULÛMÎ'D-DÎN ADLI ESERİNİN “KİTÂBU'L-
İLİM” KISMINDA GEÇEN HADİSLERİN TAHRİCİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

HAZIRLAYAN
ŞÜKRÜ IŞIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MUHİTTİN UYSAL

KONYA / 2010

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	2
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	3
ÖNSÖZ	4
TÜRKÇE ÖZET	5
İNGİLİZCE ÖZET	6
KISALTMALAR	7
GİRİŞ	8
I. KONU ve AMACI	8
II. KAYNAKLAR ve METOD	9

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZZÂLÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ ve HADİSÇİLİĞİ

I. DOĞUMU ve NESEBİ	11
II. İLMÎ KİŞİLİĞİ	12
III. ESERLERİ	19
A. Fıkıh ile İlgili Eserleri	22
B. Metodoloji-Mantık ile İlgili Eserleri	23
C. Kelam ile İlgili Eserleri	23
D. Felsefe ile İlgili Eserleri	24
E. Tasavvuf-Ahlak ile İlgili Eserleri	25
IV. HADİSÇİLİĞİ	27

İKİNCİ BÖLÜM

İHYÂU ULÛMÎ'D-DÎN ADLI ESERİN “KİTABU'L-İLİM” BÖLÜMÜNDE GEÇEN HADİSLERİN DEĞERİ

I. HADİSLERİN TAHRİCİ ve DEĞERLENDİRİLMESİ	30
II. GENEL DEĞERLENDİRME	133
SONUÇ	134
BİBLİYOGRAFYA	135
ALFABETİK HADİS FİHRİSTİ	142
ÖZGEÇMİŞ	153

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde, bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ŞÜKRÜ IŞIK

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Şükrü IŞIK tarafından hazırlanan “Gazzâlî’nin İhyâu Ulûmi’ d-Dîn Adlı Eserinin “Kitâbu’l-İlim” Kısmında Geçen Hadislerin Tahrici ve Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışma, 25/10/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Muhittin UYSAL	Danışman	
Doç. Dr. Adil YAVUZ	Üye	
Doç. Dr. Seyit BAHÇIVAN	Üye	

ÖNSÖZ

İslam Dini'nin temel iki kaynağı vardır: Kur'an ve Sünnet. Sübûtunun kat'iyetinde hiçbir şüpheyeye mahal bırakmayan ve Allah tarafından inzal edilen Kur'an, genel kaideler ve daha çok küllî prensipleri şâmil kutsal bir kitaptır. Kur'an'ın mübelliği ve Allah'ın elçisi olan Hz. Muhammed Mustafa'nın söz, fiil ve takrirlerini hâvî hadis ve sünnet ise tarihin hemen her döneminde delâlet ve sübût bağlamında tartışılmalıdır.

Müdakkik İslâm ulemâsı ve hadis alanında yetişen birçok otorite, hadislerdeki zanniyetin derecesini belirlemek, sahîhi, sakîmden ayırt etmek üzere çeşitli usuller geliştirmişlerdir. Cerh-ta'dîl ilmi sayesinde, rivayetlerde zikredilen her râvi, adetâ kılı kırk yarararak incelenmiş, aynı zamanda metin tenkidi yapılarak, hadislerin dirayet yönü üzerinde de durulmuştur. Müslüman âlimlerin, ne kadar ilmî hassasiyete sahip olduğunu görmek için, yalnızca hadis ilminde geliştirilen bilimsel yöntemleri incelemek bile bu manada yeterli olacaktır.

Hadisle alakalı temel kaynakları daha yakından tanımak ve herhangi bir hadisin kaynağını tespit, en doğru şekilde bir araştırmanın nasıl olması gerektiği konusunda birikim elde etme amacıyla, tez çalışmamızı tahrir üzerine yapmayı uygun gördük. Bu sebeple tez konusu olarak, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* adlı eserin "Kitabü'l-İlim" kısmında geçen hadislerin tahriri ve değerlendirmesi olarak belirledik. Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, İslâm düşünce tarihinin iz bırakmış âlimlerinden biridir. İlmini taklide değil, "tahkik"e istinad ettirmiş olan Gazzâlî, çocukluk döneminden yaşamının sonuna kadar fikirlerini sürekli olarak olgunlaştırmış, metodik şüphesi vasıtasıyla nassın beyânâtını, bağımsız aklın öngörülerıyla açıklayarak, İslâm âleminde asırlar boyu adından söz ettirmeyi başaran biri olmuştur.

Çalışmamız, giriş ve iki bölümden müteşekkildir. Girişte, konu ve amacı ile müracaat ettiğimiz kaynaklar ve takip ettiğimiz metod açıklanmıştır. Birinci bölümde Gazzâlî'nin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve hadisçiliği üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise hadislerin tahriri ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışmam esnasında yardımlarını benden esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Muhittin Uysal'a, görüş ve tecrübelerinden istifade ettiğim diğer hocalarıma teşekkür eder, bu mütevazı çalışmanın hayırlara vesile olmasını temenni ederim.

Şükrü IŞIK

Konya / 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	ŞÜKRÜ IŞIK	Numarası: 074244021001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / HADİS	
	Danışmanı	DOÇ. DR. MUHİTTİN UYSAL	
Tezin Adı		“Gazzâlî’nin İhyâu Ulûmi’-d-Dîn Adlı Eserinin “Kitâbu’l-İlim” Kısımında Geçen Hadislerin Tahriri ve Değerlendirilmesi”	

ÖZET

İslâmî ilimlerin temelini, Kur'an-ı Kerîm ve Hadis-i Şerifler oluşturmaktadır. Peygamber Efendimiz (sav)’in söz, fiil ve takrirlerini ihtiva eden hadis ve sünnet koleksiyonları ise çeşitli sebeplere binaen, zannî bilgi düzeyinde değerlendirilmiştir. İslâm âlimleri, Allah Resulü’ne aidiyeti sahip olan hadisleri, sakiminden ayırmak için büyük fedakârlıklar göstermiştir.

Çalışmamızın temel amacı, Gazzâlî’nin İhyâu Ulûmi’-d-Dîn adlı eserinin Kitâbu’l-İlim kısmında geçen hadislerin değerlendirilmesi ve asırlardır dini kültürümüzün şekillenmesinde önemli katkısı olduğunu düşündüğümüz İhyâu Ulûmi’-d-Dîn adlı eserin “Kitâbü’l-İlim” kısmında zikredilen hadislerin kaynaklarının tespit edilip, sahih-zayıf-mevzu rivayetlerin ortaya çıkarılmasıdır.

Gazzâlî, Hadis, Tahrîc, İhyâ,

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	ŞÜKRÜ İŞİK	Numarası: 074244021001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / HADİS	
	Danışmanı	DOÇ. DR. MUHİTTİN UYSAL	
Tezin Adı		“Gazzâlî’nin İhyâu Ulûmi’ d-Dîn Adlı Eserinin “Kitâbu’l-İlim” Kısmında Geçen Hadislerin Tahriri ve Değerlendirilmesi”	

SUMMARY

The basis of Islamic sciences, are the Quran and Hadith. Hz. Muhammad's word, deed and consent covering the works of hadith and sunnah of the information at the level of suspicion. Islamic scholars, To extract the weak hadiths authentic hadith saying Hz. Muhammad showed great self-sacrifice.

The main purpose of my work, Gazzali'nin İhya'u Ulumi'd-Din's work Kitabul İlim in the last hadith evaluation and I think that the contribution to the formation of religious culture for centuries orwell İhya'u Ulumi'd-Din's work Kitabul İlim section to detect the sources of hadiths mentioned, strong, weak and fabricated the accounts reveal.

KISALTMALAR

age.	: Adı Geçen Eser
agm.	: Adı Geçen Makale
a. mlf.	: Aynı Müellif
AÜİFY.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
bkz.	: Bakınız
çev.	:Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Fak.	: Fakültesi
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
m.	: Milâdî
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
sav.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik eden
tlk.	: Ta'lik
trc.	: Tercüme eden
trs.	: tarihsiz
yay.	: yayınevi, yayınları
v.	: vefat tarihi

GİRİŞ

I. KONU ve AMACI

İslâmî ilimlerin temelini, Kur'an-ı Kerîm ve Hadis-i Şerifler oluşturmaktadır. Nazil olduğu andan günümüze kadar geçen dönemde, kutsal kitabımız asliyetini muhafaza etmiş, hiçbir ekleme-çıkarma olmaksızın safiyetinde en ufak bir değişim olmamıştır. Peygamber Efendimiz (sav)'in söz, fiil ve takrirlerini ihtiva eden hadis ve sünnet koleksiyonları ise çeşitli sebeplere binaen, zannî bilgi düzeyinde değerlendirilmiştir. İslâm âlimleri, Allah Resulü'ne aidiyeti sahih olan hadisleri sakiminden ayırmak için büyük fedakârlıklar göstermiş, bir sahih hadise ulaşabilmek için aylarca yolculuk (rihle) yapmışlar, senette geçen her bir râvîyi, büyük bir titizlikle inceleyip araştırmışlardır.

Günümüzde Müslümanların büyük çoğunluğu, -maalesef- gerek kitle iletişim araçlarından, gerekse okudukları eserlerden almış oldukları hadislerin kaynağını sorgulama gereği duymaksızın, olduğu gibi kabul etmektedirler. Asırlardır Müslümanların başucu kitaplarında dahi, çok zayıf hadislere hatta mevzu rivayetlere yer verilmiş olduğu bir gerçektir. Gazzâlî gibi önemli bir İslâm âliminin eserleri de yüzyıllardır Müslümanlar nezdinde elden ele dolaşmaktadır. Bu eserlerde geçen hadislerin tahkik ve tahrinin ise ilim adına oldukça önemli bir hizmet ve ciddi bir araştırma konusu olduğu izahtan varestedir.

Çalışmamıza temel teşkil eden eser, Gazzâlî'nin *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* adlı eseridir. Yüksek Lisans tezi olarak yapılan bu çalışmamızda, mezkûr eserde geçen tüm hadislerin tahriri ve değerlendirilmesinin yapılması, Yüksek Lisans tezinin kapsamını zorlayacağı için, eserin “Kitâbü'l-İlim” adlı bölümünde zikredilen hadislerin tahriri yapılmıştır.

İlahiyat sahasında son dönemde tasavvuf-hadis alanında oldukça önemli ve müsmir çalışmalar kaleme alınmaktadır. Günümüzde, Gazzâlî (505/1111), Abdulkâdir Geylanî (565/1165), İmam Rabbânî (1034/1624) gibi kişilerin eserlerine aldığı hadisler, bir görüşe göre ‘sahihtir, doğruluğunu sorgulamak kimsenin haddine değil’ iken, diğer bir görüşe göre “Gazzâlî gibi kimi sûfi meşreb müelliflerin zikrettiği hadislerin hemen hepsi batıldır.”

Hâlbuki ilmî konulardaki genellemeci yaklaşımlar, çoğunlukla insaf ve adalet ölçüsünün kaybedilmesine yol açabilmektedir. Nitekim bu konuda, Muhittin Uysal, hadis-tasavvuf ilişkisini ele aldığı eserinde şöyle demektedir:

“İlk asırlarda yaşayan ve daha çok ‘âbid, zâhid’ gibi sıfatlarla anılan sûfilerin elde ettikleri hadis malzemesini, amel olarak hayata geçirmeyi, hadis rivayeti ve onun teknik meseleleriyle ilgilenmeye tercih ettikleri genellikle kabul edilen bir husustur. Bununla birlikte, sûfilerin hadis ilmiyle ilişkilerinin olmadığı şeklinde bir genelleme, isabetli bir hüküm olmayacaktır. Zira azımsanmayacak sayıda zühd kitabından, sûfilere mahsus tabakat kitaplarına kadar, hadisle doğrudan ya da dolaylı ilgisi bulunan birçok eserin, ilk asırların sûfileri tarafından telif edildiği unutulmamalıdır.”¹

Bu çalışmadaki temel amacımız, asırlardır dini kültürümüzün şekillenmesinde önemli katkısı olduğunu düşündüğümüz *İhyâü Ulûmi'd-Dîn adlı* eserin “Kitâbü'l-İlim” kısmında zikredilen hadislerin kaynaklarının tespit edilip, sahih-zayıf-mevzu rivayetlerin ortaya çıkarılmasıdır.

II. KAYNAKLAR ve METOD

Eserde geçen hadisler, öncelikle Kütüb-i Tis'ayı içine alan “*el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazı'l-Hadisi'n-Nebevî*” adlı fihristten taranmıştır. Aynı zamanda; Tayâlisi (204/819)'nin *Müsned*'i, İbn Ebi Şeybe (235/849)'nin *Musannef*'i, Ebû Ya'la'nın (307/916) *Müsned*'i, İbn Huzeyme (311/920)'nin *es-Sahîh*'i, İbn Hıbban (354/965)'in *es-Sahîh*'i, Taberanî (360/971)'nin üç *Mu'cem*'i, Dârekutnî (385/995)'nin *es-Sünen*'i, Hâkim (405/1014)'in *Müstedrek*'i, Beyhakî (458/1065)'nin *Şuabu'l-İman* ve *es-Sünenü'l-Kübra* 'sı başvurduğumuz kaynaklardır. Tahrîc bilgileri için ise Heysemî (807/1404)'nin *Mecmeu'z-Zevâid*'i, Ali el-Muttakî (975/1567)'nin *Kenzu'l-Ummâl*'i, Aclûnî (1162/1748)'nin *Keşfu'l-Hafâ*'sı müracaat ettiğimiz eserlerdir.

İsnadlarda zikredilen râvîler içinse, Ahmed b. Hanbel (241/855)'in *el-İlel*'i, Buhârî (256/869)'nin *et-Târîhu'l-Kebîr* ve *et-Târîhu's-Sağîr*'i, Ebû Hâtim er-Râzî (327/936)'nin *el-Cerh* ve *t-Ta'dîl*'i, İbn Hıbbân (354/965)'in *Sikât*'ı, İbn Adiy (365/974)'in *el-Kâmil fi'd-Duafâ*'sı, Mizzî (742/1351)'nin *Tehzîbü'l-Kemâl*'i,

¹ Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, s. 20.

Zehebî (748/1348)'nin *Kâşif*'i, İbn Hacer (852/1461)'in *Takrîbü't-Tehzîb* ile *Lisânü'l-Mîzân*'ı istifade ettiğimiz kaynaklardır.

Bunların dışında, Gazzâlî (505/1111)'nin "*İhyâ*"sını tahrîc eden Irâkî'nin (806/1403) *el-Muğnî* si ve Elbânî'nin tahkik türü eserlerinden de yer yer istifade edilmiştir. Rivayetin senedi ve metniyle alakalı olarak, rical kaynakları ve müstahrec türü eserlerdeki bilgilerden istifade edip, hadisin sıhhati hakkında görüş bildiren hadisçilerin tespitlerini vermeye çalıştık.

Hadislerin sıhhat açısından değerlendirilmesinde, başvurduğumuz tüm kaynaklardaki bilgiler dikkate alınmıştır. Hadisle alakalı olarak yapılan değerlendirmeler, rivayet farklılıkları ve aynı hadis için yapılan farklı yorumlar, ilgili yerlerde açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, *Müstedrek*'i tahkik eden Zehebî, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini ve İbn Hibbân'ın *Sahîh*'ini tahkîh eden Şuayb el-Arnâvûd, *Sünen-i Erba'a*'yı tahkik eden Elbânî ve Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'ini tahkik eden Hüseyin Selim Esed'in hadis hakkındaki ifadelerini de göz önünde bulundurmaya gayret ettik.

Irâkî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*'de geçen hadislerin tahrîcini yapmış olmakla beraber, çoğu yerde yalnızca hadislerin nerede geçtiğini belirtmekle yetinmiş, hadisin değeri konusunda bir şey söylememiştir. Diğer yandan, isnadının zayıf olduğunu belirtmiş olduğu hadislerin ise za'fiyete neyin sebep olduğunu belirtmemiştir. Çalışmamızın amacı, Irâkî'nin genel manada yapmış olduğu tahrîci, daha derinlemesine ve çok yönlü olarak yapmaktır. Şunu da belirtmek gerekir ki *İhyâ* gibi kapsamlı bir eserin içinde zikredilen binlerce hadisin, tek tek kaynaklarının belirlenmesi adına Irâkî'nin yapmış olduğu tahrîc çalışmasının takdire şayan olduğu unutulmamalıdır.

İslâmî Araştırmalar Dergisi, 2000 yılındaki 13. ve 14. sayılarını Gazzâlî'ye tahsis etmiştir. İçerisinde, Gazzâlî'yi ve eserlerini inceleyen akademisyenlerimizin makalelerine yer verilmiş olup ayrıca derginin sonunda Hüseyin Ünal "*Gazzâlî Hakkında yazılmış Eserler ve Tezler Bibliyografyası*" adlı araştırmasında, ülkemizde ve Avrupa'da, Gazzâlî ile ilgili kaynakları bir araya toplamıştır.

Çalışmamıza, *İhyâ*'nın müellifi Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî'nin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve hadisçiliği hakkında genel manada bilgi verip daha sonra tezimizin ana temasını oluşturan "*Kitabu'l-İlim*" kısmında zikredilen hadislerin tahrîc ve değerlendirmesiyle devam edelim.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZZÂLÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ ve HADİSÇİLİĞİ

I. DOĞUMU VE NESEBİ

“İslam’ın delili” anlamına gelen “Huccet’ul-İslam” lakabıyla ünlü Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, 450 (m. 1058) yılında Horasan bölgesinde, yetiştirdiği âlimler ve devlet adamlarıyla tanınan Tûs’ta (bugünkü Meşhed) dünyaya geldi. Künyesi Ebu Hâmid olmakla beraber Hâmid adında bir oğlunun olup olmadığı bilinmemekte, eğer varsa küçük yaşta ölmüş olabileceği tahmin edilmektedir.¹ Doğduğu yere nispetle Tûsî diye anılmakla birlikte onun adını bile unutturacak derecede meşhur olan nisbesi *Gazzâlî* veya *Gazzâlî*’dir. Yazılışları aynı olan bu iki nisbeden hangisinin doğru olduğu meselesi eski kaynaklarda ve yeni araştırmalarda tartışılmış, fakat kesin bir sonuca ulaşılammıştır., Safedî, Ahmed el-Feyyûmî gibi tarihçiler “*Gazzâlî*” şeklinde okuyuşu tercih ederler. Buna karşılık, İzzuddin İbnü’l-Esîr, Sem’ânî, Suyûtî ile eski tarih ve tabakat müelliflerinin büyük çoğunluğuna göre Ebû Hâmid babasının mesleğine (gazzâl: yün eğirici, iplikçi) nisbetle çift “zz” li olarak “*Gazzâlî*” okuyuşunu tercih ederler.²

Ailesi hakkında pek fazla bilginin bulunmadığı Gazzâlî’nin, Ebu’l-Futûh Ahmed el-Gazzâlî adında âlim ve mutasavvıf bir kardeşi ile birkaç kız kardeşinin olduğu bilinmektedir. Ayrıca ailenin entelektüel çevrelerle ilişkili olduğu da bilinmektedir. Tasavvufa eğilimi bulunan babası Muhammed, bir yandan Tûs’ta el emeği ürünlerini satarak geçimini sağlarken bir yandan da aydın çevreyle ilişki kuruyor, katıldığı cami derslerinde bilgisini artırıyor, hatta imkânı ölçüsünde ilim erbabına maddi destek sağlıyordu. Bu arada oğullarının da iyi bir eğitim almalarını arzuluyordu. Onları dilediği gibi okutmaya ömrünün vefa etmeyeceğini anlayınca bir sufi dostundan oğullarının eğitimiyle ilgilenmesini rica etti. Gazzâlî, muhtemelen okuma-yazma, hafızlık, dil bilgisi ve aritmetik gibi alanlarda dönemin geleneksel ilköğrenimini bu baba dostunun desteğiyle görmüştür. Ayrıca gerek babasının gerekse yeni hâmisinin zühd ve tasavvufa eğilimli ruhî yapılarının daha çocukluk

¹ Tacüddin es-Sübkî, *Tabakâtü’s-Şafi’iyyeti’l-Kübra*, V, 192.

² Çağrıci, Mustafa, *Gazzâlî*, “DİA”, XIII, 489.

döneminde Gazzâlî'nin manevi hayatını etkilediğini ve ilerde teşekkül edecek olan tasavvufî kişiliği üzerinde müessir olduğunu düşünmek mümkündür.¹

İleri düzeydeki ilköğrenimine 465/1073'te Ahmed b. Muhammed er-Razekânî adlı âlimden fıkıh dersleri alarak Tûs'ta başlayan Gazzâlî, daha sonra Cürcan'a giderek burada İsmailî adında bir zatın talebesi oldu.²

Gazzâlî'nin hayatının tam bir portresini sağlamadaki yetersizlik bakımından, onun biyografisine dair eski ve yeni diğer eserlerin durumu da, otobiyografisinden (el-Munkız) pek farklı değildir. Bu sebeple Gazzâlî'nin hayatına ilişkin bazı belirsizlikler hâlâ varlıklarını sürdürmekte ve bu konuda son ve kesin sözü söyleyebilmekten henüz uzakta bulunmaktayız.³

II. İLMÎ KİŞİLİĞİ

Gazzâlî, memleketi Tûs'ta 'Razekânî' den bir müddet fıkıh okuduktan sonra, Cürcân'a gitti. Cürcan'dan memleketi Tûs'a dönüşünün ünlü bir macerası vardır: "Yolda eşkıyaların baskınına uğramış ve soyulmuşlardı. Gazzâlî'nin de her şeyiyle beraber biriktirdiği ders notları (ta'likât) da alınmıştı. Gazzâlî, soyguncuları izleyerek çete reisine çıkmış ve işlerine yaramayacak olan 'ta'likat' ını vermelerini istemişti. Çete reisinin; "Ta'likat dediğin de nedir?" sorusuna Gazzâlî; dinlemek, öğrenmek ve yazmak için yola çıktığı bilgileri içeren ders notları olduğunu söyleyince, reis gülmüş ve şöyle demiş: "Öğrendiğini nasıl iddia edebilirsin ki ders notlarını elinden alınca, bildiklerinden de oluyorsun."

Gazzâlî'nin *Ta'likat* adı verilen ders notlarının muhtevasıyla ilgili net bir bilgimiz olmamakla beraber, Gazzâlî'ye hocalık yapan zatın İsmail b. Mes'ade olduğu ihtimali kabul edilir ve Sem'anî'nin de bu zatın hadisle uğraştığı yolunda verdiği bilgi dikkate alınır, Gazzâlî'nin, yaygın görüşün aksine Cürcan'da sadece fıkıh tahsili ile meşgul olmadığı, aynı zamanda hadis eğitimi de aldığı ve sonuç olarak da ezberlediği bu ders notlarının fıkıhla birlikte hadislerden oluştuğu sonucuna ulaşmamızda bir beis yoktur. Ayrıca, Montgomery Watt, o dönemde Tûs ve Cürcan'da özellikle fıkıh ve hadis alanlarındaki eğitim düzeyinin hayli yüksek

¹ İbnü'l-I'mâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb*, V, 20.

² Abdülkerim Osman, *Sîretü'l-Gazzâlî*, s. 60.

³ Orman, Sabri, "Gazzâlî'nin Hayatı ve Eserleri", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, Sayı, 3-4, XIII, 37.

olabileceğini, Gazzâlî'nin de her iki şehirdeki öğrenimi sırasında daha ziyade bu alanlara yöneldiğini belirtir.¹

Gazzâlî, bu olaydan sonra Tûs'a dönünce üç sene müddetle aldığı bu notları ezberlemeye çalışmış, kendi ifadesine göre, artık kitap ve ders notlarından mahrum olduğunda dahi bilgisinden olmayacağı bir seviyeye ulaşmış ve daha sonra da "İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî" (478/1085)'nin derslerine devam etmek üzere Nişabur'a gitmiştir. Nişabur'da devrin ünlü Eş'arî kelamcısı olan Cüveynî ile tanıştı ve öğrencisi oldu. Ondaki Kelâm dersleri aldı. Bu âlimin 1085'te vefatı üzerine Gazzâlî Bağdat'a geçti. Nizamiye'de müderris iken felsefeye olan ilgisini artırdı ve "*Makasıdu'l-Felâsife*" adlı eserini yazdı, daha sonra da "*Tehafütü'l-Felâsife*" yi kaleme aldı.² Cüveynî'nin rehberliğinde Gazzâlî, Eş'arî kelamının ana mebdelerini benimsedi ve buna hayatının sonuna kadar sadık kaldı.³

Ünlü Selçuklu veziri Nizâmü'l-Mülk, İslâm dünyasında ilk eğitim kurumu olan Nizamiye Medreseleri'ni yaptırdığında, Nişabur Medresesi'ne İmamü'l-Harameyn'i, Bağdat Medresesi'nin başına da Ebû İshâk eş-Şîrâzî'yi (474/1086) getirmişti.⁴

Nizamiye medresesinde dinlediği dersleri az bir zamanda tam bir vukuf ile elde eden Gazzâlî, Cüveynî'(h.478) nin öne çıkan üç talebesinden biri olarak tanındı. Şafii âlimlerinin yoğunluğu ile tanınan Horasan ve Irak yöresinin bu büyük siması, Şafii fikhinin usûl ve furûunda Kelam, Mantık ve bilhassa Cedel ve Hilafiyatta bütün Horasan'ın Cüveynî'den sonra en âlimi idi. Bizzat üstadı da Gazzâlî'yi takdir ediyordu.⁵

Tahminen m. 1077'den 1085 yılında el-Cüveynî'nin vefatına kadar, bu zatın Nişabur Nizamiye'sindeki derslerine devam etti ve onun en gözde üç öğrencisi arasına girmeyi başardı. Cüveynî'nin vefatı üzerine, Nizâmü'l-Mülk'ün karargâhına gitmesi, Gazzâlî'nin hayatında önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Onun bu makama gitmeye karar vermesinde, devletin imkânlarını ilim erbabına cömertçe sunan kültürlü vezirin himayesini kazanma, ilim ehlinin geniş imkânlar içerisinde hareket ettiği bu karargâhtan faydalanarak çalışmalarını rahat bir biçimde sürdürme

¹ M. Watt, *Gazzâlî ile İlgili Bazı İncelemeler*, çev: Mehmet Aydın, s.135.

² Bayraktar, Mehmet, *İslam Felsefesine Giriş*, s. 241.

³ Seyyid Hüseyin Nasr, Leaman, Oliver, *İslam Felsefesi Tarihi*, s. 308.

⁴ Gazzâlî, *Tehafütü'l-Felâsife*, çev: Bekir Karlıağa, s. 17.

⁵ Kufuralı, Kasım, "Gazzâlî" , *İslam Ansiklopedisi*, IV, 45.

düşüncesinin etkin olduğunda şüphe yoktur. Ayrıca Gazzâlî, oradaki seçkin âlimlerle tanışarak ilmini daha da derinleştirme amacıyla da olabilir.

Kaynakların ittifakla belirttiği gibi Gazzâlî'nin olağan üstü bir zekâyâ ve hafızaya sahip olduğu dikkate alınırsa onun Nişabur'a gitmeden önce geçirdiği en az on iki yıllık öğrenimi süresince başta fıkıh olmak üzere hadis, akaid, gramer gibi geleneksel bilim dallarında hayli yetişmiş olduğu söylenebilir.¹

Büyük bir siyasetçi olan Nizâmü'l-Mülk, ilmini ve zekâsını keşfettiği Gazzâlî'yi, hem mensubu olduğu Şafii mezhebinin güçlendirme hem de –daha önemlisi- Sünnî yönetime baş kaldıran ve İslâm dünyası için büyük tehlike arz eden Bâtini hareketini durdurma açısından uygun bir eleman olarak görmüş olabilir.²

Bilgiyi ve bilginleri himayesi ile bilinen Nizâmü'l-Mülk'ün çevresinde çok geniş bir bilginler halkası vardı. Gazzâlî, bunlar arasından sıyrılarak gözde bir yere sahip oldu. Nizâmü'l-Mülk'ün ilmî müşaviri ve baş hukukçusu olarak çalıştığı uzun yıllar içinde devrinin devlet idaresi ve siyasi problemleri hakkında yakından bilgi sahibi olma imkânını buldu. 484/1091 yılında, henüz 33 yaşında iken Nizâmü'l-Mülk tarafından, o dönemin belki de en büyük ilmî payesi olan “Bağdat Nizâmiye Medresesi” baş müderrisliğine tayin edildi. Gazzâlî'nin Nişabur'da ders aldığı hocalardan biri de “el-Farmadî” idi ki bu zat el-Kuşeyrî'ye talebelik yapmış, Tûs ve Nişabur tasavvuf erbabının önde gelen liderleri arasına girmişti.³

Bağdat Nizamiye Baş Müderrisliği'ne tayin edilen Gazzâlî, buradaki çalışmaları sırasında dindarlığı ve faziletiyle tanınan Halife Muktedî-Biemrillah'ın ilgi ve desteğine mazhar oldu. Gazzâlî'nin dört yıl süren bu görevi, aynı zamanda onun kitap te'lifi bakımından da en verimli dönemidir.⁴

Görevi sırasında önce felsefeye yoğunlaşan Gazzâlî, daha sonra Batınîlik incelemelerine koyuldu. Bu arada bazı kimseler, onun Batınîliğin tenkidine girişmeden önce, bu akımın düşünce ve ilkeleri hakkında bilgi vermesinin, bir bakıma Batınîlerin işine yaradığını düşünerek onun yöntemini eleştirmişlerdir. Ne var ki Gazzâlî, bir düşünce ve inancı yeterince tanıyıp mahiyeti hakkında tarafsız

¹ Ebû Muhammed Abdullah el-Yâfiî, *Mir'atü'l-Cinân*, III, 182.

² Çağrı, agm, s. 491.

³ İbn Hallikân, *Vefeyatü'l-Âyân*, II, 218.

⁴ İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 219.

bilgi vermeden eleştirmenin, kendi ilim anlayışıyla bağdaşmadığını ifade ederek bu tenkitleri dikkate almamıştır.

Gazzâlî, Nişabur'da çeşitli tartışma disiplinleriyle kelam ilmi yanında felsefenin bazı konularında da bilgi sahibi olmuştur. Esasen ilk bakışta kelamcılığı ile ön plana çıkan ve belki de ilk defa kendisini kelama yönlendirmiş olan hocası Cüveynî'nin felsefeye aşinalığı vardı hatta belli ölçüde felsefî bir nosyona da sahipti. Nitekim Şehristânî'nin kaydettiğine göre Cüveynî, insana kudret ve istita'at tanınmamasının akıl ve tecrübeye aykırı olduğu şeklindeki düşüncesi yüzünden filozofların peşinden gitmekle suçlanmıştır.¹

Esasen bir mütekellim, sûfî ve fâkih olan Gazzâlî, çelişkilerini ortaya koymaya çalışarak felsefeyle şedit bir şekilde harb etmişse de onun tasavvuf ve kelam düşüncesinin basitçe ameli ve dini öğretilerden ibaret olduğunu, mühim nazarıf derinliği bulunmadığını düşünmek yanıltıcı olacaktır.²

Gazzâlî'nin Kelam, Felsefe, Batınîlik ve Tasavvuf hakkındaki son çalışmalarının kendisini ulaştırdığı sonuç, onun zihin ve ruh dünyasında kelimenin tam anlamıyla bir bunalıma yol açtı. Bağdat Nizamiye Medresesi Baş Müderrisi'nin şöhreti ve saygınlığı neredeyse emirlerin ve hilafet merkezinin ününü bile geride bırakmış, dışarıdan bakıldığında son derece başarılı ve mutlu görünen hayatı aslında gün geçtikçe için için büyüyen şüphelerle, fikrî bunalımlarla altüst oluyordu. Altı ay kadar devam eden bu durum neticesinde Gazzâlî, Bağdat'tan ayrılmaya kesin karar vermiştir.³

Bir yoruma göre, Batınîlerin bir suikastine uğrayarak hayatını kaybetme tedirginliği, sözü geçen köklü değişikliğin asıl sebebidir.

Nizâmü'l-Mülk'ün m. 1092'de öldürülmesi gibi bazı vakıalara rağmen, Bâtınî tehlikesinin o sıralarda bu tür hayatî kararlara vardırarak kadar büyük boyutlara ulaşp ulaşmadığı bir tarafa bırakılsa dahi, Bağdat'ta kalıp halife ve sultanın ayrıca dost ve öğrencilerinin koruması ve himayesi altında yaşamaktansa, tek başına uzun yolculuklara girişmenin ve uzun yıllar uzak diyarlarda tek başına yaşamaya çalışmanın ne gibi güvenlik avantajları sağladığını anlamak mümkün değildir.

¹ Nasr, *İslam Felsefesi Tarihi*, s. 306.

² Nasr, *age*, s. 307.

³ Karadâvî, Yusuf, *el-İmâmü'l-Gazzâlî beyne Mâdihihi ve Nâkidih*, s. 20.

Bağdat'tan ayrılışının gerisinde bu tür bir korku olsaydı, Gazzâlî gibi son derece zeki bir insanın alacağı tedbir, herhalde tamamıyla korumasız bir şekilde kendini tehlikenin içine atmak anlamına gelen yukarıdaki gibi bir tedbir olmazdı. Kaldı ki Gazzâlî'nin Batınlilikle mücadelesi, Bağdat'tan ayrılmasından sonra da devam etmiştir. Nitekim bu konuya ilişkin eserlerinden sadece *el-Mustazhirî* ve *Huccetu'l-Hakk'* ı Bağdat'ta iken yazmış olduğu halde, diğerlerini daha sonra ve başka yerlerde yazmıştır. Örneğin; *Mufassalu'l-Hilaf*'ı Hamedan'da, *Kitabu'd-Durc*'u ise Tûs'ta yazmıştır. Ayrıca ileride değineceğimiz gibi, Gazalî'nin Nişabur'da ikinci kez öğretim hayatına dönüşü (m. 1106) ki o sıralar Batınî tehlikesinin çok daha büyük olduğu bir zamana rastlamaktaydı. Nitekim Gazzâlî'yi ikna ederek Nişabur'a dönmesini sağlayan Fahru'l-Mülk, bir suikaste kurban gitmişti.

Başka bir yoruma göre ise, Gazzâlî'nin öğretimden çekilmesi ve Bağdat'tan ayrılması, Selçuklu Sultanı Berkayaruk ile iyi ilişkiler içerisinde olmamasıyla ilgilidir. Ne var ki, Gazzâlî'nin, vezir Nizâmü'l-Mülk ve oğlu Fahru'l-Mülk ile gayet iyi ilişkiler içerisinde olması ve o dönemin şartlarında olağan sayılabilecek bir davranışı sebebiyle görevinden ayrılmak zorunda kalması pek makul gözükmemektedir.¹

Gazzâlî'nin Bağdat'tan ayrılışından sonraki hayatı hakkında değişik bilgiler vardır. Fakat çok fazla ayrıntıya girmeden aşağıdaki biçimde özetlenebilir:

Kendisinin de belirttiği gibi önce Şam'a gitmiştir. Yeni hayatını geçireceği yer olarak neden Şam'ı tercih ettiği hususunda da kesin bir şey söylenememekle beraber, bu şehrin tasavvufi bir hayata elverişli çeşitli imkân ve organizasyonlara sahip olmadaki şöhreti üzerinde durulmaktadır.²

Gazaâlî'nin fikir hayatını iki devrede incelemek mümkündür. Birinci devrede Gazzâlî, klasik anlamda bir 'kelam' bilgini iken ikinci devrede, kelamı büyük ölçüde reddeden bir mutasavvıftır. Ne var ki bu durumu, Gazzalî'nin fikir dünyasındaki bir tutarsızlık olarak görmek yanlış olur.³ Gazzâlî'nin on bir yıl boyunca devam ettiği bu halvet hayatı ve kendisine saymakla bitirilemeyecek durumları keşfetme imkânı verdiğini belirttiği dönem yeterince berrak değildir. Tarih

¹ Orman, agm, s. 240.

² Orman, agm, s. 241.

³ M. Watt, *Gazzâlî ile İlgili Bazı İncelemeler*, çev: Mehmet Aydın, s.139.

ve tabakat kitaplarında hangi tarihlerde nerede bulunduğu konusunda farklı bilgiler vardır.¹

Gazzâlî, daha uzun yaşasaydı ne olurdu? Onun gibi az rastlanır verimlilik ve orjinalitedeki bir düşünürün ve ender bir zekânın, hele o olgunluk çağından sonra, daha pek çok şey üretecek olduğu rahatlıkla söylenebilir ise de bunların neler olacağı hususunda tatminkâr konuşmak imkânı ebedi olarak kapalı kalacaktır. O halde bu tip faraziyeleri bir kenara bırakıp, onun hayatının henüz söz etmediğimiz son dönemine dönebiliriz. Bu dönem içinde, her ikisi de yeniden eğitim-öğretim faaliyetine dönmesi ile ilgili olan iki olay üzerinde duracağız:

Birinci olay, daha önceleri öğrencilik yaptığı Nişabur Nizamiye Medresesi'nde yeniden eğitim-öğretim faaliyetine dönmesidir ki, Bağdat'tan ayrılış macerasına deyim yerindeyse aksi yönden benzer bir hikâyesi vardır. Bağdat'tayken Gazzâlî, eğitim-öğretim faaliyetinden ve tabî ki onun beraberinde getirdiği pırılıtlı hayat tarzından ayrılarak, dervişçe bir uzlet, zühd ve ibadet hayatına başlayıp-başlamama hususundaki tereddütlerle dolu, sıkıntılı bir altı ay geçirmişti. Onu bu defa, hikâyesini bildiğimiz ve on seneye yakın bir zamandan beridir içinde bulunduğu bu hayat tarzını bırakıp, yeniden eğitim-öğretim faaliyetine dönüp-dönmemeye hususunda tereddüt ederken görüyoruz.

İkinci olay, h. 504 yılında Gazzâlî'ye, Bağdat Nizamiye Medresesi'nde tedris hayatına tekrar dönmesi için yapılan davettir. Anlaşıyor ki Nizâmü'l-Mülk ailesinde Gazzâlî sevgisi adeta bir gelenek halinde bulunuyordu. Fakat Gazzâlî, uzunca bir mektupla bu görevden affını istemişti. Bu mektupta o, göreve başlamamasının temeldeki nedenini özetle şu şekilde açıklamaktadır:

1. İnsanlar, vatanlarından genelde dünyevi veya uhrevî bir kazanç amacına matuf olarak ayrılır. Hâlbuki kendisinin dünyevî olarak aradığı hiçbir şey yoktu. Gerçi ilim, Bağdat şartlarında daha kolay yayılabilirdi, fakat o sıralarda Gazzâlî'nin Tûs'ta 150 kadar öğrencisi vardı ve onları bırakıp Bağdat'a gidemezdi. Böyle yapmak, on yetime bakmakta olan birinin, ölüm ve tehlikeler onları kovalayıp dururken başka yerdeki yirmi yetim için onları yüzüstü bırakması gibi olurdu.

2. O tarihten yaklaşık on beş yıl kadar önce h. 489 yılında Hz. İbrahim'in türbesini ziyaret esnasında bir sultandan veya yakınlarından mal almamak, onlara

¹ Çağrı, agm, s. 491-492.

selam için çıkmamak ve hiç kimseyle münazara etmemek üzere kendine söz vermişti. Ne var ki Bağdat'a tekrar dönerse, verdiği bu sözlerin her birini de bozmak zorunda kalacaktı. Çünkü geçim zordu ve Bağdat'ta bir mülkü de yoktu. Hâlbuki Tûs'ta ailesini kıt-kanaat de olsa geçimlerini sağladığı küçük bir çiftliği vardı.¹

Kardeşi Ahmed el-Gazzâlî, onun son anlarını şöyle anlatır: “Pazartesi sabah vakti olunca kardeşim Ebu Hamid abdest alıp namaz kıldı. Sonra kefeninin getirilmesini istedi. Onu alıp öptü ve alnının üzerine koyarak, mülk sahibinin huzuruna çıkmak başım-gözüm üstüne, dedi. Sonra ayaklarını uzattı, kıbleye döndü ve şafak sökmeden vefat etti.” Memleketi Tûs'ta İranlı şair Firdevsî'nin yanına defnedilmiştir.²

Gazzâlî'nin Batınîliği tenkidinin esası; Batınîlerin kendi imamlarının otoriter öğretisine (ta'lim) gösterdikleri sorgusuz bağlılığın (taklid) ardından gelen saçmalıkları ve bid'atleri vurgulamasında yatar. Gerçekte Müslümanlar için tek rehber Hz.Muhammed (sav) olmak zorundadır. Hadis ve sünnet külliyyatı İslâm ümmetinin hayatını yönetmek için yeterlidir.³

Gazzâlî, *Tehafüt* adlı eserinde, filozofların nazarî bir bakış açısıyla dini hakikatleri ispat edemeyeceklerini ispatlama gayesi güder. Her halükarda o, filozoflarla iktidar ve vahiy silahlarını değil, filozofların kullandığı tekniklerin aynısını kullanarak harb eder.⁴

Tarihçiler ve hadisçiler, çeşitli asırların başında gelen müceddidlerin tayini sadedinde ihtilaf etmişken ilk asrın müceddidinin “Ömer b. Abdülaziz”, 2. asrın “İmam Şâfiî” ve 5. asrın ise “İmam Gazzâlî” olduğunda ittifak etmişlerdir.⁵

Fahreddin er-Râzî (606/1209), Âmidî (631/1233), Kadı Beydavî (685/1286) gibi âlimler İmam Gazzâlî'nin açtığı çığırını takip ederek bu yola başka bir kemal izafe etmişler, kelim ile felsefeyi mezc ederek ilim sahasında büyük başarılar sağlamışlardır.⁶

Gazzâlî'nin tasavvufî kişiliğinin oluşma döneminin başlangıcını tespit bakımından önemli bir nokta da onun Nişabur'daki öğretimi sırasında Kuşeyrî'nin

¹ Orman, agm, s. 244.

² İbn Asâkir, *Tebyînu Kizbi'l-Müfterî*, s. 292-293.

³ Nasr, age, s. 310.

⁴ Nasr, age, s. 311.

⁵ Karadâvî, *el-İmamü'l-Gazzâlî*, s. 19.

⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Muvazzah İlmi Kelâm*, s. 19.

öğrencilerinden olup Tûs ve Nişabur sûfilerinin meşhurlarından biri haline gelen Ebû Ali el-Farmedî'den öğrenim görmesidir. Bu sebeple Gazzâlî'nin tasavvufî pratiklere yönelmesinde Farmedî'nin etkisi barizdir.¹

Gazzâlî, *Mi'yarül-ilm*, *Mihakkü'n-Nazar* isimli eseri ve “*el-Munkız*”daki fikirleri ile mantık ilmini, Sünni kelamına sokmayı başarmış görünmektedir.²

Gazzâlî, İslâm inancı ve düşüncesi için esas tehlikenin Farâbî (m.950) ve İbn Sîna(m.1037) tarafından temsil edilen Yunan kökenli felsefeden gelmekte olduğu kanaatinde idi. Diğer taraftan Mûtezile'ye karşı geliştirilen Sünnî Kelam'da tatminkâr bir durumda değildi. Fıkıh sahasında ise ictihat dönemi bitmiş ve taklit dönemine girilmişti.³

Gazzâlî, XIV asırlık geçmişi bulunan İslâm fikir hayatının yetiştirdiği en fazla değere sahip, az sayıdaki düşünürlerden biridir. Onu bu kadar önemli ve örnek bir duruma getiren; hakikatı araştırma merakı, dehâsı ve o zaman İslâm toplumunun içinde bulunduğu sosyo-kültürel durumdur.

III. ESERLERİ

Gazzâlî'nin hayatını anlatmaya çalışırken elimizdeki malzemenin niteliğinden dolayı daha çok ruhî ve fikrî hayatından bahsetmeye çalıştık. Bu başlık altında ise o hayatın ürünü olan eserlerinden söz edeceğiz.

Yalnız tıpkı onun ruhî ve fikrî hayatında olduğu gibi eserlerinin de bazı problemleri vardı. Önce bu problemler üzerinde durup daha sonra konunun diğer yönlerine eğilelim.

İlk olarak; Gazzâlî'nin bazı eserlerinin kaybolmuş olması ihtimali vardır. Onun eserlerinin sayısı hususundaki farklı rivayetler, buna işaret olsa gerektir. Gerçi eserlerin sayımındaki kriterlerin değişikliği de böyle bir sonuca yol açabilir. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*'i tek kitap olarak veya ihtiva ettiği kırk adet ‘kitab’ı birer bağımsız kitap olarak kabul edip hesabı ona göre yapmak gibi. Ayrıca bazı küçük kitapları, daha büyük başka kitaplarının içine dercedilmiş olabiliyor. Bunların ayrı ayrı veya bir arada sayılmaları da sayıyı değiştirebilir. Ne var ki, bu ve benzeri açıklamalar makul farkları göstermek için yeterli değildir.

¹ Çağrı, agm, s. 490.

² Taylan, Necip, *Mantık, Tarihçesi Problemleri*, s. 45.

³ Uludağ, Süleyman, “Bir Düşünür Olarak Gazzâlî”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, sayı, 3-4, XIII, 249.

İkinci olarak; Gazzâlî adına sayılan eserlerin tamamının ona ait olmaması, bir kısmının onun adına uydurulmuş olması ihtimali vardır. Nitekim *Es-Sirru'l-Mektûm fî Esrari'n-Nücûm, Tahsinu'z-Zunûn, Kitabü'n-Nefh ve't-Tesviye, Kitabu'l-Maznûn bihî alâ Ğayri Ehlih, Tibru'l-Mesbûk fî Nasihâti'l-Mülûk, Sirru'l-Âlemîn ve Maâricü'l-Kuds*" için bu ihtimaller ileri sürülmüştür.¹

Üçüncü olarak; onun çeşitli eserlerindeki görüşler arasında çelişkiler olduğuna dair iddialar vardır. İddia sahiplerinin bir kısmı böyle bir tespit yapmakla yetinir. Bir kısmı söz konusu çelişkilerin sebeplerini de gösterir. Onlara göre Gazzâlî, eserlerinin çoğunluğunu sağlık, zaman ve mekân bakımından (yolculuk gibi) elverişsiz şartlar altında yazmıştır ve gözden geçirme fırsatı bulamadan okuyucusuna takdim etmek zorunda kalmıştır. Bazı araştırmacılar bu çelişkileri, Gazzâlî'nin eserleri arasında değil, onun eserleri ile ona isnad edilen eserler arasında olduğunu savunmuşlardır. Daha dakik bazı araştırmacılar ise, yukarıdaki gibi bir iddianın ve buna verilen savunmanın geçerli olmadığını, çelişik yerlerin görünürde ve daha çok pedagojik endişelerin ifadesi olduğunu ileri sürerler. Onlara göre Gazzâlî, insanları, hakikati anlayabilme bakımından çeşitli seviyelerde görmekte ve her birine anlayış seviyelerine göre hitap etmeye çalışmaktaydı. Dolayısıyla farklılıkların kaynağı Gazzâlî'nin kendisi değil, insanların anlayış seviyelerinin farklılığıdır.

Gerçekten de Gazzâlî, bilim ve düşünce tarihinin en verimli müellifleri arasında yer alır. Üç yüz veya dört yüz civarında eser bıraktığını, eserlerinin sayfa sayısının hayatının günlerine bölündüğünde, gün başına ortalama on altı sayfa (dört kürrase) gibi hayret verici bir rakam bulduğunu söyleyenler vardır. Onun yazma dışındaki faaliyetlerle ne kadar dolu olduğunu gördüğümüz hayatı da göz önüne alındığında, Gazzâlî'nin bu mesaisinin değeri daha iyi takdir edilmelidir.

Gazzâlî'nin ilgilenmediği ve eserlerinde şu veya bu şekilde temas etmediği bilgi ve düşünce alanı yok gibidir. Nitekim bazı araştırmacılar, onun bu özelliğini anlatmak için, her âlimin adının belli bir imaj uyandırdığını, mesela Farabi denince İslam filozofunun, İbn Arabî denince kendine has fikirleri olan bir mutasavvıfın, Buhari veya Müslim denince hadis ilminin hatıra geldiğini, ancak Gazzâlî denince durumun değiştiğini belirtirler. O, mahir bir hukuk felsefecisi, bağımsız bir hukukçu, yeni bir tür kelamın başlatıcısı, toplumu iyi tanıyan bir sosyolog, insanı bilen bir psikolog, bir ahlak ve siyaset bilimcisi, bir eğitimci, Yunan felsefesi ilk olarak baştan

¹ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, I, 276.

sona eleştiri süzgecinden geçiren bir filozof, çığır açan bir mutasavvıf, kısacası çağının tüm bilgilerini kendinde toplayan bir merkezdir. Nitekim Gazzâlî'nin eserlerinin geniş yelpazesi, bu durumun gayet olağan bir neticesidir.

Gazzâlî'nin eserlerinin özellikleriyle ilgili olarak işaret edeceğimiz son husus, son derece sistematik oluşlarıdır. Bu, birkaç bakımından böyledir.

İlk olarak; her eser birer iç sistematığe sahiptir. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* gibi kırk kitaptan oluşan hacimli eserlerinde dahi böyledir.

İkinci olarak; çeşitli alanlardaki kitaplar, kendi aralarında birer alt sistem oluştururlar: *Mi'yaru'l-İlm* ile *Mizânü'l-Amel* gibi. Bir kısmı aynı konuları farklı bir yaklaşımla ele alır: *Makâsıdu'l-Felâsife* ve *Tehafütü'l-Felâsife* gibi.

Üçüncü olarak; bütün eserlerinin kendi aralarında bir sistem oluşturduğu söylenebilir. Bu sitsem içinde bazen tekrar gibi görünen kısımların dahi kendilerine özgü birer gerekçeleri vardır ve bu tekrarların sistematik bir endişenin ürünü olması da kuvvetle muhtemeldir.¹

Gazzâlî'nin eserlerine baktığımızda onun düşünce dünyasının bir takım dogmalarla, geleneksel ilimlerle ve bu ilimlerde anlatılan kaide ve kanunlarla sınırlı olmadığı apaçık görülüyor. O, düşünce dünyasını inşâ ederken filozoflarda dâhil olmak üzere her görüşten faydalanmış, geleneksel İslâm ilimlerini eleştirmiş ama aynı zamanda bu ilimlerin önemini belirtmeyi ve kurucularına saygı duymayı da ihmal etmemiştir. Bu anlayış, onun geleneksel ilim ve fikir anlayışını aşmasını, var olan ilim ve fikir dairesini genişletmesini, İslâm düşüncesine yeni ufuklar açılmasını sağlamıştır. Gazzâlî'nin ilim ve fikir dünyası her çeşit geleneksel ilim ve fikir anlayışına dayanan ama bunlar arasında bir seçim yapan, birçoğunu benimseyerek kendi ilim ve fikir dünyasını inşâ etmek için malzeme olarak kullanan özgür bir fikir dünyasıdır. Var olan inanç, fikir ve ilim anlayışıyla fazla zıtlaşmadan onları aşan, kuşatan ve canlandıran ileri ve yüksek seviyede bir düşünce tarzıdır. Nakle olduğu kadar, akla da uygundur, dolayısıyla geleneğe bağlı kalmakla beraber o döneme göre çağdaştır. Kendi içinde tutarlı ve sistematiktir. Başlangıçtan beri takdir edilmesinin hatta hayranlık uyandırmasının, uzun asırlar tüm İslâm âlemini ve özellikle bu âlemin bilginlerini, düşünürlerini, aydınlarını etkilemesinin sebebi budur.

¹ Orman, agm, s. 246.

Gazzâlî'nin telif hayatında meydana getirdiği çok sayıdaki eser arasında görülen farklı bakış açıları ve değişik yorumlar genellikle bir çelişki ve tutarsızlık anlamına gelmez. Bu farklılık, düşünürün fikrî gelişimi ve kazandığı deneyimlerle ilgilidir. Ayrıca Gazzâlî, herkese anlayacağı bir dille hitap etmenin gereğini çeşitli eserlerinde vurgular.¹

Huccetü'l-İslâm olarak ün salan ve kendinden sonra gelen düşünürlerin büyük bir bölümünü etkilemiş olan Gazzâlî'ye pek çok eser nisbet edilmiştir. Gazzâlî'ye aidiyeti kabul edilen eserler öncelikle düşünürün kendi kitaplarındaki atıflarına, ayrıca onun hayatından bahseden klasik kaynaklardaki malumata ve dünyanın çeşitli kütüphanelerinde adına kaydedilen mahtut eserlerin incelemesine dayanmaktadır.

“Bekir Karlıağa”nın, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*’nde ‘Gazzâlî’ maddesindeki makalesini özetleyerek, Gazzâlî'ye ait eserleri şöylece gruplandırmamız mümkündür:

A- Fıkıh

1- el-Menhûl fi'l-Usûl: eserde yer alan Ebû Hanife aleyhtarı ifadelerden dolayı muarızlarınca eleştirilmesine yol açan bu eserde, Cüveynî'nin tesiri görülmektedir. Şer'i hükümlerden ve bilgi problemlerinden söz edilen giriş kısmından sonra dilin fonksiyonları anlatılmaktadır. Daha sonra fıkıh usulünün temel konuları işlendikten sonra Şâfiî mezhebinin diğer mezheplere olan üstünlüğünü vurgulayarak sona ermektedir. Eser; Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye (Usulü'l-Fıkıh no:188) ve Ezher Üniversitesi Kütüphanesi (no:36806/1462)'de mevcut olan yazma nüshalara istinaden Muhammed Hasan Heyto tarafından yayımlanmıştır (Dimeşk/1970).

2- el-Basît fi'l-Fürû: Şâfiî fikhının fûrû kısmına ait olan bilgilerin yer aldığı eser, Cüveynî'nin *Nihayetü'l-Matlab* adlı eserinin özetlenmiş halidir.

3-el-Vasît: Şâfiî fikhı ile ilgili olarak kaleme aldığı ikinci eserdir. *el-Basît*'in uzun olması sebebiyle orta hacimde bir eser olarak yazma ihtiyacı hissettiğini bildirmektedir. Baş tarafına ilave edilen uzun bir mukaddime ile iki cildi neşredilmiştir (Kahire/1983) (518)

¹ Uludağ, agm, s. 250-251.

4- el-Vecîz: Kısa ve özlü ifadelerle yazılmış olması nedeniyle, daha sonraki alimler tarafından ilgi görmüş fıkıh kitabıdır.

5- el-Fetâvâ: Gazzâlî'nin bazı konularda verdiği fetvaları derceden bir eserdir.

6- el-Mustasfâ fî İlmi'l-Usûl: Gazzâlî'nin Nişabur'da iken hayatının sonlarına doğru kaleme aldığı bilinen eser, gerek muhtevası gerekse de etkileri bakımından düşünürün en önemli eserlerinden birisidir. Burada Gazzâlî, mantık ile fıkıh usulünü ustaca mezcetmiştir. Birçok şerh ve ihtisarı mevcuttur. İlk baskısı Bulak'ta iki cilt halinde 1922'de yayımlanmıştır. Klasik Yayınevi tarafından iki cilt olarak 2006 yılında Türkçe tercümesi yayımlanmıştır.

7- Hulâsatu'l-Muhtasar ve Nikâvetü'l-Mu'tasar: Müellifin fıkıhla ilgili en küçük eserim dediği 100 varaklık bu kitap, Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ının özeti olup tek yazma nüshası mevcuttur (Süleymaniye Kütüphanesi no:442)

8- Tehzîbü'l-Usul: *Mustasfâ*'dan önce kaleme alınan ve fıkıh usulüne ait olduğu bilinen bu eser zamanımıza intikal etmemiştir.

B- Metodoloji-Mantık

1. Mi'yâru'l-İlm: Mantık konusunda yazılmış bir eserdir. Beş yazma nüshası bilinmektedir. İlk kez 1911'de Kahire'de basılmıştır.

2. Mihakkü'n-Nazar fî 'İlmi'l-Mantık: Eser iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde kıyas teorisi, ikinci bölümde ise tanımlar konusu ele alınmaktadır. Muhammed Bedrettin en-Nâ'sânî tarafından 1966'da Beyrut'ta neşredilmiştir.

3. el-Kıstâsu'l-Müstakîm: Gazzâlî'nin Batınîlik üzerine kaleme aldığı ve ağırlık noktası olarak bu mezhebin "mîzan" kavramı üzerine yoğunlaştığı eseridir. Birçok dile tercümesi yapılmıştır.

C- Kelâm

1. Fedâihu'l-Bâtıniyye: Gazzâlî'nin Bağdat'tan ayrılmadan evvel, Bâtınîlik aleyhine kaleme aldığı eseridir. İlk basımı British Museum'daki nüshaya dayanarak 1916'da Goldziher tarafından Londra'da ve Abdurrahman Bedevî tarafından Fas'taki Karaviyyîn Kütüphanesi'ndeki yazma nüsha esas alınmak suretiyle Kahire'de

1989'da yayımlanmıştır. Eser, Avni İlhan tarafından tercüme edilerek *Bâtınlığın İçyüzü* adıyla Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından basılmıştır.

2. el-İktisâd fi'l-İ'tikâd: Allah'ın zâtı, sıfatları, filleri, nübüvvet, mead ve imamet konularının ele alındığı eserin ondan fazla yazma nüshası günümüze ulaşan eserin çeşitli baskıları yapılmıştır (Kahire/1320, Ankara/1962). Eser, Türkçe olarak *İtikadda Ölçülü Olmak* adıyla Ahsen Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

3. el-Maksadu'l-Esnâ fi Şerhi Esmâ'illahi'l-Husna: Allah'ın 99 ismini şerheden eser 1906'da Kahire'de basılmıştır.

4. Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslam ve'z Zenâdika: Te'vîl ve tekfir konularından bahseden eser, Süleyman Dünya tarafından 1961'de Kahire'de yayımlanmıştır.

5. el-Kânûnu'l-Küllî fi't-Te'vîl: Gazzâlî bu eserinde, şeytanla ilgili bazı hadisleri yorumlamaya çalışarak te'vîl konusuna ışık tutmaktadır. Eserin, Şerafettin Yaltkaya tarafından Türkçeye kazandırılmış bir tercümesi bulunmaktadır (Darü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası, IV/16, 1930)

6. ed-Dürretü'l-Fâhire fi Keşfi Ulûmi'l-Âhire: Eser; ölüm, kabir hayatı ve ahiretle alakalı konuları ihtiva etmektedir. Abdülkâdir Ahmed Atâ tarafından tahkik edilerek Beyrut'ta 1987 yılında yayımlanmıştır

7. İlcâmu'l-'Avâm an İlmi'l-Kelâm: Gazzâlî bu eserinde "Haşviyye" mezhebi mensuplarının teşbih ve teccime dayalı görüşlerini reddeder. Üç bölümü hâvi eserin ilk bölümünde sahabe ve tabiinin teşbih konusundaki gerçek düşüncelerinden; ikinci bölümde, Selefî görüşünün hak olduğu, ona karşı olanların ise bid'ata düşüklerinden, son bölümde ise konuyla ilgili bazı meselelerden bahsetmektedir. Muhammed Mu'tasım el-Bağdadî tarafından 1985'te Beyrut'ta neşredilmiştir. Eser, Hakîkât Yayınevi tarafından *Kelâm İlminin Tehlikesinden Halkın Muhafazası* adıyla Türkçe olarak basılmıştır.

8. Huccetu'l-Hak: Gazzâlî, Bağdat'ta iken Bâtınlık ile yazdığı reddiyelerden bir eseridir.

D- Felsefe

1. Makâsîdü'l-Felâsife: Gazzâlî'nin felsefeye dâir ilk eseridir. Filozofların tutarsızlıklarını ortaya koyabilmek için öncelikli olarak felsefenin amaçlarının neler

olduğunu anlattığı eseridir. Gazzâlî, bu eserini, kimi filozoflarca dile getirilen “Müslüman âlimlerin felsefeyi tümüyle ihâta edecek kapasiteye sahip olmadığı” yönündeki eleştirilerin önünü almak gayesiyle ve felsefedeki yerini ispat sadedinde telif etmiştir. Birçok yazması mevcut olup çeşitli dillere tercüme ve şerh edilmiştir.

2. Tehâfütü'l-Felâsife: Düşünürümüz, felsefenin ve dolayısıyla filozofların maksatlarını belirttiği eserinden sonra, filozofların tutarsızlıklarını ortaya koyabilmek için bu eseri kaleme almıştır. Eserde İbn Sîna, Farâbî gibi filozofları eleştirmiştir. Bekir Karlıağa tarafından tercüme edilen eser, *Filozofların Tutarsızlığı* adıyla 1980’de neşredilmiştir.

3. el-Munkız mine'd-Dalâl: Müellifin kendi düşünce hayatının seyrini özetlediği bu otobiyografisi büyük yankılar uyandırmış ve özellikle akli ilimlerden ziyade tasavvufî bilgiye değer vermesi sebebiyle bazı âlimler tarafından takdir edilirken bazılarınca eleştirilmiştir.¹

El-Munkız, otobiyografik nitelikte bir eser olup, Gazzâlî burada fikri ve ruhi hayatındaki değişme ve gelişmeleri hikâyeye eder. Fakat bu sevimli eser, kendi türünde dünya klasikleri arasında yer almasına rağmen yazarının hayatı hakkında tek başına yeterli bir kaynak olmaktan uzaktır. Bunun sebebi; eserin daha çok, Gazali’nin fikrî hayatını anlatmak amacını taşıyor olması ve kronolojik ihtiyaçlara yeterince cevap verememesidir. Fakat bu eserin, Gazzâlî’nin hayatının iç ve mahrem tarafını, dolayısıyla en iyi ancak onun tarafından bilinebilecek ve rehberlik edilebilecek tarafını temsil ediyor olması, eserin değerini bir kat daha arttırıyor.² Eser, birçok Türkçe tercümesi mevcut olup bunlardan biri *Hakîkate Giden Yol* adıyla Semerkant Yayınevi tarafından 2006 yılında basılmıştır.

E-Tasavvuf-Ahlak

1. Mîzânü'l-'Amel: Ahlak ve tasavvuf ağırlıklı olarak ele alınan bu eserin, on kadar nüshası günümüze intikal etmiştir. Süleyman Dünya tarafından neşredilmiştir (Kahire/1969).

2. İhyâu Ulûmi'd-Dîn: Gazzâlî’nin Bağdat’ı terk ederek, kendini tefekküre ve derûnî bilgiye verdiği dönemin en önemli ürünü ve dînî, ahlakî, tasavvufî

¹ Karlıağa, Bekir, agm, s. 522.

² Orman, agm, 237.

muhtevasıyla İslâm düşüncesinin en dikkat çekici eserlerinden biridir. Dört ana bölümden oluşan eser, altı yılda tamamlanmıştır. Eserin her cildinde “kitâb” başlığı altında on konu işlenmiştir. İlk bölümde; ilim, akâid, temizlik, namaz, zekât, oruç, hac, Kur’an tilâveti, zikir ve gecelerin ihyası konuları ele alınmıştır. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*'in en önemli özelliği, ibadetlerin zâhiri usul ve erkânı hakkında bilgi verdikten sonra fıkıh kitaplarından farklı olarak bunların ihlâs, huşû gibi Gazzâlî'nin “kalbin amelleri” dediği mânevî şartlarıyla ahlâki boyutları üzerinde de durulmasıdır. Eser, bu özelliği ile İslâm kültür tarihinde ibadet psikolojisi bakımından özel bir yere sahiptir. Gazzâlî'nin fikrî ve felsefî birikimini göstermesi açısından *İhyâ*, o güne kadar yazılan tasavvuf, ahlak ve bazı yönlerden felsefe literatürünü aşmış niteliktedir.

İhyâ'nın yüzlerce el yazması mevcuttur. Bu yazmalardan en eskisi diyebileceğimiz 502/1109 tarihli bir nüshası ülkemizde, Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmut Efendi, 1675 numarada mevcuttur. Eseri ilk defa Türkçeye tercüme eden kişi ise Ahmet Serdaroğlu'dur (İstanbul/1974). Çalışmamızı, bu eserin birinci cildinin ilk konusu olan “Kitabu'l-İlim”de zikredilen hadislerin tahriri ve değerlendirmesi üzerine yaptık. Bu bağlamda, Irâkî tarafından genel hatlarıyla yapılan ve öz bir tahriç çalışmasının üzerine çıkılarak, hadisleri her yönüyle ele alıp daha geniş ve akademik anlamda yeniden değerlendirilmesi faydadan hâlî değildir.

3. Bidâyetü'l-Hidâye: Gazzâlî, bu eserinde ilmin asıl amacının sahibini doğru yola götürmek olduğunu, bunun başlangıcının da sonunun da takvadan geçtiğini belirtir ve takva hakkında açıklamalar yapar. Eserin Muhammed el-Haccâr tarafından tenkitli neşri yapılmıştır (Beyrut/1990).

5.Cevâhiru'l-Kur'an: Kur'an-ı Kerîm'in inceliklerini, özelliklerini ve sırlarını açıklamayı amaçlayan bir eserdir.

6. Kimyâ'yı-Sa'âdet: Eser, her biri on asıldan oluşan dört rükünden meydana gelmektedir. Rükünler sırasıyla; ibadet, muâmelât, saâdet yolundaki engeller ve kurtuluşa ermedir. Sağlam Yayınları'ndan 2004 yılında Türkçe olarak yayımlanmıştır.

7. Eyyühe'l-Veled: Rivayete göre Gazzâlî'nin öğrencilerinden biri, kendisinden pek çok alanda ilim tahsil etmekle beraber bu bilgilerden hangisinin Ahiret için faydalı olacağını bilmek istemiş, bunun üzerine de düşünürümüz bu

öğrencisine hitaben “Ey oğul” diye başlayan bölümlerden oluşan bu risaleyi kaleme almıştır. Eser, 1993 yılında Nehir Yayınları tarafından Türkçe olarak basılmıştır.

8. Nâsîhatu'l-Mülûk: Eser, Melikşah'ın oğlu Sultan Muhammed Tapar'a hitaben yazılmıştır. Bir çok dile tercüme edilen eserin Türkçe tercümelemlerinde en meşhuru Âşık Çelebi'ye ait olanıdır. (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 351). Gazzâlî, İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn'i kötüleyerek onu okumayı engelleyenlere karşı bu eseri kaleme aldığını yine bu eserinde belirtmektedir.

9. Minhacü'l-Âbidîn: Cennete giden yolun engellerle dolu olduğunu belirterek eserine giriş yapan Gazzâlî, bu yedi engeli aşabilmek için yedi yol zikreder.¹ 2007'de Türkçe tercümesi Semerkant Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

10. Mûkaşefetü'l-Kulûb: Gazzâlî bu eserinde, kalbin iyi ve kötü durumlarını açıklayıp, bunlara karşı alınacak tedbirleri, çareleri bildirip bir müslümanın nasıl bir hayata sahip olmasını gerektiğini anlatmaktadır.² Bu eser, *Kalplerin Keşfi* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir.³

IV. HADİSÇİLİĞİ

Hucetü'l-İslâm Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, İslâm âleminin yetiştirdiği en büyük şahsiyetlerden biridir. Fıkıh, usûl-i fıkıh, tasavvuf, felsefe ve mantık gibi ilim dallarına vâkıf olan Gazzâlî'nin, yazdığı eserler içinde *İhyâ'*'nin ayrı bir yeri ve önemi vardır. *İhyâ'*, bazı âlimlere göre dünyada tasnif olunan kitapların en güzeli, seferde ve hizada birlikte olunacak arkadaşların en iyisidir.⁴ *İhyâ'*'nin üstün meziyetleri genelde kabul edilmekle birlikte, her eserde olduğu gibi o da tenkit oklarından nasibini almıştır.

Gazzâlî üzerinde çalışanların bir kısmı, tasavvufu onun hakikat araştırmasının son durağı olarak kabul etme eğilimindedir. Onlara göre, Gazzâlî'nin tasavvufta karar kılmış görünmesi, aslında ömrünün vefa etmemesi ve 55 yaş gibi erken denilebilecek bir yaşta vefat etmiş olmasındandır. Eğer bir müddet daha yaşasaydı, onun gibi gemalmaz bir zekânın, bu durakta da durmayacağı kesindir.

¹ Karlıağa, agm, s. 518-524.

² Gazzâlî, *Kalplerin Keşfi*, Trc: Salih Uçan, s. 6.

³ Gazzâlî, *Kalplerin Keşfi*, Trc: Salih Uçan, Çelik yay. İstanbul, 1980; Trc: Abdulhalık Duran, Yeni Şafak yay. İstanbul, 2005.

⁴ Avcı, Seyit, *Sûfîlerin Hadis Anlayışı*, s. 177.

Nitekim hayatının son demlerinde, en zayıf tarafı olarak kabul edilen “hadis” üzerinde çalışmaya başlamıştır.¹

İbn Kesîr, *İhyâ*'da çokça hadis olduğunu ve bu hadisler içerisinde *garîb* ve *zayıf* hadislerin olduğunu fakat *mevzu* bir rivayet bulunmadığını belirtir.² Gerçi Gazzâlî, hadis ilminde sermayesinin yetersiz olduğunu ifade etmiştir. (Bidâatü fî İlmi'l-Hadîs Müzcâtün)³

İhyâ, daha çok içinde zayıf ve mevzu hadisler ihtiva ettiği gerekçesiyle eleştirilene hedef olmuştur. Nitekim İmam Zehebî, "İhyâ'da hayr-ı kesir olmakla birlikte içinde bâtil hadisler vardır" demiştir.⁴ Süyûtî de *Mirkatu's-suûd ila Sünen-i Ebî Dâvûd* adlı eserinde *İhyâ*'da zikredilen bir hadis vesilesiyle, "*İhyâ*'da aslı olmayan hadislerin varlığı gayet açıktır" diyerek aynı şeyi söylemiştir.⁵

Bundan dolayıdır ki hadis münekkittleri, *İhyâ*'daki hadislerin tahriri üzerinde çalışmışlar, Gazzâlî'nin büyüklüğüne bakarak *İhyâ*'daki zayıf ve uydurma hadislere aldanılmaması konusunda okuyucuları uyarılmışlardır. Irâkî, *İhyâ*'daki hadisler üzerinde iki çalışma yapmış, Tâcüddîn es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*'sinde, *İhyâ*'da senedlerini bulamadığı hadislere genişçe yer vermiş, senedi olmayan 943 hadisi birer birer saymıştır.⁶ Bu değerli araştırmaları, *İhyâi İthâfu's-sâde* ismiyle şerheden Zebîdî tamamlamış ve böylece *İhyâ*'dan yararlanma imkânı kolaylaşmıştır.⁷ Eğer bu kıymetli tahriç çalışmaları olmasaydı *İhya* okurlarının pek çoğu, hadisler konusunda zor ve sıkıntılı bir durumla karşılaşmış olacaktı. Çağdaş âlimlerden İzmirli İsmail Hakkı (m.1946) ise "*İhya ve Hadisleri*" başlığı altında, Gazzâlî'nin hadisçiliği konusunda ulemânın sözlerini toplamış, diğerleri gibi o da Gazzâlî'nin hadis ilmindeki zayıflığına dikkat çekerek şöyle demiştir: "Gazzâlî, yüksek mertebesi ile beraber, hadiste yed-i tûlâ sahibi olmadığından *İhyâ*'sında birçok mevzu hadis vardır"⁸

¹ Orman, agm, s. 240.

² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I, 214.

³ Gazzâlî, *el-Kânûnu'l-Küllî fi't-Te'vil*, çev: Şerâfettin Yaltkaya, IV, 16; eş-Şerbâsî, Ahmed, *el-Ğazzâlî ve't-Tesavvufi'l-İslâmî*, s. 132.

⁴ Zehebî, *Siyer*, XXI, 327.

⁵ Avcı, Seyit, *age*, s. 178.

⁶ es-Sübkî, *Tabakatü's-Şâfiyye*, V, 196.

⁷ Zebîdî, Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî el-Murtazâ, *İthâfu's-Sâdeti'l-Müttekîn bi Şerhi Esrâri İhyâi Ulûmi'd-Dîn*, I-X, el-Matbaatu'l-Meymeniye, Kâhire, 1920.

⁸ İzmirli, İsmail Hakkı, *Târîhu Hadîs*, s. 141.

Gazzâlî İslam İlim Tarihi'ne, adını altın harflerle yazdırmayı başarmış ve asırlar boyu Müslümanlar arasında ve akademik bilim çevrelerinde, eserleri ve düşünceleriyle adından söz ettirebilmiş bir İslâm âlimidir. Felsefî anlamda bu âlimimizin fikrî öngörülerini ve şahsına münhasır düşünce yapısını çözümleme adına İlahiyat sahasında, Kelam, Felsefe ve Hadis ve alanlarında akademisyenler, yüksek lisans ve doktora öğrencileri tarafından yapılan araştırma ve tezlerin ne kadar önemi hâiz olduğu açıktır.

İKİNCİ BÖLÜM

İHYÂU ULÛMÎ'D-DÎN ADLI ESERİN “KİTABU'L-İLİM” BÖLÜMÜNDE GEÇEN HADİSLERİN DEĞERİ

I. HADİSLERİN TAHRİCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1. HADİS

مَنْ يُرِدِ اللَّهَ □ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَيَلْهَمْهُ □ رَشْدَهُ.

“Allah, bir kimse için hayır murad ettiğinde onu dinde fakih (derin anlayış sahibi) kılar; ona, kendini doğruya götüren akıl ve idrak verir.”¹

Hadis; “Muâviye b. Ebî Süfyân ⇒ Muhammed b. Ka'b ⇒ Osman b. Râşid ⇒ Şüreyk, Yahya el-Hammânî ⇒ Hüseyin b. İshak el-Tusterî” senediyle *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de;²

“Abdullah b. Mesud ⇒ Ebû Vâil ⇒ A'meş ⇒ Ebû Bekir b. Ayyâş ⇒ Ahmed b. Muhammed b. Eyyûb ⇒ Abdullah b. Ahmed ⇒ Süleyman b. Ahmed ⇒ Ebû Bekir b. Mâlik” senediyle *Hilyetü'l-Evliyâ*'da;³

“Abdullah b. Mesud ⇒ Ebû Vâil ⇒ A'meş ⇒ Ebû Bekir b. Ayyâş ⇒ Ahmed b. Muhammed b. Eyyûb ⇒ Fadl b. Sehl” senediyle Bezzâr'ın *Müsned*'inde geçmektedir.⁴

İhya'da hadis ويلهّمه رشده ziyadesiyle geçmektedir. Elbânî, hadisi ويلهّمه رشده ziyadesiyle “zayıf” olarak nitelemektedir.⁵ *El-Mu'cemu'l-Kebîr*'de geçen râvîlerden Osman b. Râşid, zayıflıkla cerh edilmiştir.⁶ Ebû Nuaym, Abdullah b. Mesud tarikiyle gelen rivâyette, A'meş'in Ebû Bekir b. Ayyâş'tan gelen bu hadiste teferrüde düştüğünü belirtmektedir.⁷ Bezzâr'ın *Müsned*'inde hadis, إذا أراد الله بعد خيرا فقهه في الدين وألهمه رشده olarak geçmektedir.⁸ Hadisin ilk bölümü (من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين) “müttefekun aleyh”⁹ olup *sahih*'tir.¹⁰

2. HADİS

¹ Gazzâlî, *İhyâ'ü Ulûmi'd-Dîn*, I,5.

² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XIX, 340.

³ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, IV, 107.

⁴ Bezzâr, *Müsned*, V, 117.

⁵ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfe*, V, 149.

⁶ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 140.

⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 107.

⁸ Bezzâr, *Müsned*, V, 117.

⁹ Çalışmamızda geçen “Müttefekun Aleyh” tâbiri ile Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde geçen müşterek rivâyetler anlaşılmalıdır.

¹⁰ Buhârî, “İ'tisâm”, 10; Müslim, “Zekât”, 100; Tirmizî, “İlim”, 1.

الْعُلَمَاءُ وَرِثَةُ الْأَنْبِيَاءِ.

“Âlimler, peygamberlerin varisleridir.”¹

Hadis; “Ebu’ d-Derdâ ⇒ Kesîr b. Kays ⇒ Dâvud b. Cemîl ⇒ Âsım b. Racâ b. Hayâ ⇒ Abdullah b. Dâvud ⇒ Müsedded b. Müserhed” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde;²

“Ebu’ d-Derdâ ⇒ Kesîr b. Kays ⇒ Dâvud b. Cemîl ⇒ Âsım b. Racâ b. Hayâ ⇒ Muhammed b. Yezîd e-Vâsıfî ⇒ Muhammed b. Huddâş el-Bağdâdî” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde geçmektedir.³

Daha birçok kaynakta zikredilen bu hadis,⁴ Ebu’ d-Derdâ’dan merfû olarak gelen diğer başka hadisler içerisinde geçen bir cümledir. Bu nedenle *zayıf*⁵ hatta *mevzû*⁶ kabul edilen bazı rivâyetlerin içinde yer almasına rağmen, *sahih* ve *hasen* hadislerde⁷ de geçmesi sebebiyle bu hadisi “makbûl” rivâyet kapsamında değerlendirmemiz mümkündür.

Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel’de zikredilen senette Âsım b. Recâ’dan Kays b. Kesîr’e geçmesi nedeniyle senetlerdeki ittisal sağlanamamış⁸ ve senet itibariyle *zayıf* olmakla beraber, hadis, şevahidiyle⁹ *hasen li gayrihi*’dir. Elbânî ve Şuayb el-Arnâvud hadise *sahih* demişlerdir.¹⁰ Hadisin diğer tarikleri muttasıldır.¹¹ Bu bilgiler ışığında hadise *sahih* diyebiliriz.

3. HADİS

يَسْتَعْفِرُ لِلْعَالِمِ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ.

“Semâvât ve arzda olan mahlukât, âlim için (Allah’a) istiğfâr ederler.”¹²

İrâkî, bir önceki hadisle beraber bu hadisin, başka bir hadisin parçası olduğunu¹³ ifade etmektedir.¹ Şuayb el-Arnâvud, senedin munkatı’ olmamasına rağmen diğer

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 5.

² Ebû Dâvud, “İlim”, 1.

³ Tirmizî, “İlim”, 19.

⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 196; İbn Mâce, “İmân”, 17; İbn Hibban, *Sahih*, I, 289.

⁵ Dârimî, *es-Sünen*, thk: Hüseyin Selim Esed, “Mukaddime”, 32.

⁶ Elbânî, *el-Câmiu’s-Sağîr ve Ziyâdetüh*, s. 306; a.mlf., *ed-Daife*, VI, 179.

⁷ Ebû Dâvud, “İlim”, 1; İbn Mâce, “İmân”, 17; Tebrîzî, *Miškâtü’l-Mesâbih*, thk: Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, I, 46.

⁸ Tirmizî, İlim, 19; İbn Hanbel, *Müsned*, V, 196.

⁹ Ebû Dâvud, “İlim”, 1; İbn Mâce, “İmân”, 17.

¹⁰ Elbânî, *el-Câmi’*, s. 125; İbn Hibban, *es-Sahih*, thk: Şuayb el-Arnâvud, I, 289.

¹¹ Ebû Davud, “İlim”, 1; İbn Mâce, “İman”, 17; İbn Hibban, *Sahih*, I, 289.

¹² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 5.

¹³ Ebû Dâvud, “İlim”, 1.

varyantlar sebebiyle, hadise *hasen li ğayrihi* demiştir.² Bir önceki hadisle bu hadis, aynı metinde geçen farklı cümleler olması hasebiyle buna da *sahih* diyebiliriz.

4. HADİS

إِنَّ الْحِكْمَةَ تَزِيدُ الشَّرِيفَ شَرَفًا وَتَرْفَعُ الْمَمْلُوكَ حَتَّى يُدْرِكَ مَدَارِكَ الْمُلُوكِ.

“Hikmet; şerefli kişinin şerefini artırır, köleleri, sultanların derecesine kadar yükseltir.”³

Hadis, “Enes b. Malik ⇨ Hasanü'l-Basrî ⇨ Sâlih el-Merrâ ⇨ Amr b. Hamza ⇨ Yusuf b. Saîd b. Müslim ⇨ Ebû Ali b. Dâvud ⇨ Kadı Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed” senediyle *Hilyetü'l-Evliyâ*'da;⁴

“Enes b. Malik ⇨ Hasanü'l-Basrî ⇨ Sâlih el-Merrâ ⇨ Amr b. Hamza ⇨ Yusuf b. Saîd b. Müslim ⇨ Muhammed b. Zekeriya et-Temîmî ⇨ Ebû Bekir Muhammed el-Bağdâdî” senediyle İbn Abdilber'in *Câmiu Beyâni'l-İlm* 'inde geçmektedir.⁵

Irâkî ve Elbânî, hadisin *zayıf* olduğunu belirtir.⁶ *El-Kâmil fi'd-Duafâ* 'da, senette geçen, Salih el-Merrâ adlı râvinin, Amr b. Hamza'ya ulaşmamış olduğu ve bu sebeple hadisin *mürsel* olduğu belirtilmektedir.⁷ Elbânî, hadisin “zayıf” olduğunu ifade etmiştir.⁸ Ebû Nuaym ise, “Amr b. Hamza”nın teferrüdü sebebiyle hadisi, *garîb* olarak niteler.⁹ Tüm bu bilgiler ışığında hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

Hadis, Vehb b. Münebbih'ten *maktu* olarak Darimi'de de şu şekilde geçmektedir:¹⁰

يَا بَنِي عَلِيٍّ بِالْحِكْمَةِ فَإِنَّ الْخَيْرَ فِي الْحِكْمَةِ كُلِّهِ وَتَشْرَفُ الصَّغِيرُ عَلَى الْكَبِيرِ وَالْعَبْدُ عَلَى الْحُرِّ وَتَزِيدُ السَّيِّدَ سُودًا وَتَجْلِسُ الْفَقِيرُ مَجَالِسَ الْمُلُوكِ.

¹ Irâkî, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr*, I, 5.

² İbn Hanbel, *Müsned*, V, 194.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 5.

⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 173.

⁵ İbn Abdilber, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, I, 65.

⁶ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 5; Elbânî, *ed-Daife*, IV, 497.

⁷ İbn Adiy, *el-Kâmil fi'd-Duafâ*, V, 143.

⁸ Elbânî, *ed-Daife*, IV, 497.

⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 173.

¹⁰ Dârimî, “Mukaddime”, 34.

Hüseyin Selim Esed, Darimi’de zikredilen bu metin için isnadının *zayıf* olduğunu, senette geçen râvîlerden Bekî (بكية) b. Velîd’in ise müdellis olduğunu belirtmektedir.¹

5. HADİS

حَصَلَتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُنَافِقٍ: حُسْنُ سَمْتٍ وَفِقَةٌ فِي الدِّينِ.

“İki haslet var ki hiçbir münafıkta bulunmaz: Güzel ahlak ve dinde fakîh olmak.”²

Hadis, “Ebû Hüreyre ⇨ İbn Sîrîn ⇨ Avf b. Ka’b ⇨ Halef b. Eyyûb el-Âmirî ⇨ Ebû Kureyb” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde;³

“Ebû Hüreyre ⇨ İbn Sîrîn ⇨ Avf b. Ka’b ⇨ Halef b. Eyyûb el-Âmirî ⇨ Ebû Kureyb ⇨ Mûsâ b. Hârûn” senediyle *el-Mu’cemü’l-Evsat*’ta;⁴

“Ebû Saîd el-Hudrî ⇨ Abdullah b. Ğalib ⇨ Mâlik b. Dînâr ⇨ Sadeka b. Mûsâ” senediyle Tayâlisî’nin *Müsned*’inde geçmektedir.⁵

Tirmizî hadis için *garib* hükmünü vermektedir çünkü Ebu Hüreyre tarafından rivâyet edilen bu hadiste, “Ebû Kureyb” ten yalnızca “Ebû Eyyûb el-Âmirî” rivâyet etmiştir.⁶

Ebû Saîd rivâyetinde geçen râvîler ise kaynaklarımızda tevsîk edilen sika raviler olup⁷ Tayâlisî’nin eserine aldığı hadis “sahih”tir. Bu bilgiler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

6. HADİS

أَفْضَلُ النَّاسِ الْمُؤْمِنُ الْعَالِمُ الَّذِي إِنْ احتِيجَ إِلَيْهِ نَفَعَ وَإِنْ استُغْنِيَ عَنْهُ أَعْنَى نَفْسَهُ.

¹ Dârimî, *Sünen*, thk: Hüseyin Selim Esed, “Mukaddime”, 34.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 5.

³ Tirmizî, “İlim”, 19.

⁴ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, VIII, 75.

⁵ Tayâlisî, *Müsned*, s. 293.

⁶ Tirmizî, “İlim”, 19.

⁷ Buhârî, *et-Târîhu’l- Kebîr*, V, 166; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 419; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 275.

“İnsanların en faziletlisi, kendisine ihtiyaç duyulduğunda faydalı olan, halk kendisinden uzaklaştığında ise ilmiyle yetinerek vakarlı davranan Mü'min âlimdir.”¹

Bu rivâyet; “Ebu'd-Derdâ ⇨ Meysera b. Halbese (حلبس) ⇨ Mervân b. Cenâh ⇨ Muhammed b. Saîd b. Sâbık ⇨ Yûsuf b. Bahr ⇨ Ebû Racâ el-Bağdâdî ⇨ Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf el-İsfehânî” senediyle *Şuabu'l-Îmân*'da mevkûf olarak geçmektedir.²

Râvîlerden Ebû Racâ el-Bağdâdî'nin bilinen ismi Muhammed b. Câmî' olup,³ Ebû Hâtim er-Râzî, kendisinden hadis alınamayacağını ve sadûk bir râvî olmadığını ifade etmiştir.⁴ Yûsuf b. Bahr için ise İbnü'l-Cevzî, “münkeru'l-hadîs” ve “leyse bi kaviy” diyerek cerh etmiştir.⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf el-İsfehânî hakkında ise baktığımız kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Irâkî, isnadının zayıf olduğunu ve merfû olarak gelen bir başka rivâyete rastlamadığını ifade etmektedir.⁶ Tüm bu bilgiler ışığında, mevkûf olan bu haber için *çok zayıf* diyebiliriz.

Benzer lafızlarla *Târîhu Dimeşk'te*, Hz. Ali'den merfû olarak, şu şekilde rivâyet edilmiştir:⁷

نعم الرجل الفقيه في الدين إن احتيج إليه نفع وإن استغني عنه أغنى نفسه

Elbânî, merfû olarak nakledilen bu rivâyetin *mezû* olduğu kanaatine varmıştır.⁸

7. HADİS

الإِيمَانُ عُرْيَانٌ وَلِبَاسُهُ التَّقْوَى وَزِينَتُهُ الْحَيَاءُ وَثَمَرَتُهُ الْعِلْمُ.

“İman üryandır; onun örtüsü takva, süsü hayâ, meyvesi ise ilimdir”⁹

Bu rivâyet; “Vehb b. Münebbih ⇨ Abdülaziz b. Rafî' el-Esedî ⇨ Süfyân-ı Sevrî ⇨ Kubeysa (قبیصة) b. Akabe” senediyle İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef* inde maktû olarak geçmektedir.¹⁰

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 5.

² Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, II, 268.

³ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VII, 47.

⁴ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 223.

⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, III, 219.

⁶ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 5.

⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, LV-303

⁸ Elbânî, *ed-Da'îfe*, II, 148.

⁹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 5.

¹⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 191.

Aclûnî, Vehb b. Münebbih'ten nakledilen bu rivâyet için “mevzû” demektir.¹ Irâkî, *Târîhu Neysabûr*'da da geçen hadis için Ebu'd-Derdâ'dan merfû olarak rivâyet edildiğini ve isnadının *zayıf* olduğunu belirtmiştir.²

8. HADİS

أَقْرَبُ النَّاسِ مِنْ دَرَجَةِ النَّبِيِّ أَهْلُ الْعِلْمِ وَالْجِهَادِ: أَمَّا أَهْلُ الْعِلْمِ فَدَلُّوا النَّاسَ عَلَى مَا جَاءَتْ بِهِ الرَّسُلُ وَأَمَّا أَهْلُ الْجِهَادِ فَجَاهَدُوا بِأَسْيَافِهِمْ عَلَى مَا جَاءَتْ بِهِ الرَّسُلُ.

“İnsanlar arasında nübüvvet makamına en yakın olanlar, ilim ve cihad ehli olan kimselerdir. İlim ehli olanlar; halkı, peygamberlerin getirdiği nizâma yönelttiler. Cihad ehli ise peygamberlerin getirdiği nizâmı, kılıçlarıyla koruyup mücâhede ettiler.”³

Irâkî ve Şevkânî, İbn Abbas'tan merfû olarak rivâyet edilen hadis için senedinin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁴ *Tezkiratü'l-mevduat*' ta ve *Keşfu'l-hafâ*'da da isnadının *zayıf* olduğu ifade edilmektedir.⁵ Baktığımız kaynaklarda ise hadisin aslına ulaşamadık.

9. HADİS

لَمَوْتِ قَبِيلَةٍ أَيْسَرُ مِنْ مَوْتِ عَالِمٍ.

“Hiç şüphe yok ki bir topluluğun ölümü, bir âlimin ölümünden ehvendir.”⁶

Hadis; “Ebu'd-Derdâ ⇒ Osman b. Eymen ⇒ Halîd b. Yezîd b. Ebî Mâlik ⇒ Velîd b. Müslim ⇒ Safvân b. Sâlih ⇒ Cafer b. Muhammed ⇒ Ebû Amr b. Matar ⇒ Ebû Nasr b. Katâde” senediyle *Şuabu'l-Îmân*'da geçmektedir.⁷

Şu'abu'l-Îmân ve *Târîhu Dimeşk*'te de aynı senetlerle geçen bu hadis için müellifler bir değerlendirme yapmamışlardır.⁸ Hadisin, tâbî râvîsi olarak zikredilen “Osman b. Eymen” hakkında tabakat ve cerh-ta'dil eserlerinde bir bilgiye rastlayamadık. Sadece *Târîhu Dimeşk*'te kendisinin Dimeşkli olduğu ve yalnızca Ebu'd-

¹ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 21.

² Irâkî, *el-Muğni*, I, 5.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

⁴ Irâkî, *el-Muğni*, I, 5; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmua*, s. 286.

⁵ Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevduât*, s. 120; Aclûnî, *Keşf*, II, 735.

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

⁷ Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, II, 263.

⁸ Beyhakî, *Şuab*, II, 263; İbn Asakir, *Târîhu Dimeşk*, XXXVIII, 318.

Derdâ'dan rivâyet ettiği belirtilmektedir.¹ Aclûnî, hadis hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.² Elbânî, hadisi “çok zayıf” olarak nitelemektedir.³

Osman b. Eymen'den hadisi rivâyet eden “Halid b. Yezid b. Ebî Mâlik” hakkında ise, *el-Kâmil fi'd-Duafâ*'da “*leyse bi şey'in*” değerlendirilmesi yapılarak cerh edilmiş,⁴ *el-Mecrûhîn*'de ise kendisinin “sadûk” bir kişi olmasına karşın rivâyetlerinde çok hata yaptığı ifade edilmektedir.⁵ Nesai, *ed-Duafâ*'da, Halid b. Yezid b. Ebî Mâlik'in *sika* bir râvî olmadığını belirtmiştir.⁶ Bu bilgiler ışığında, hadisin *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

10. HADİS

النَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ فَخِيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي
الإسلام إذا فقهُوا.

“İnsanlar, altın ve gümüş madeni gibi farklı farklı değerlere sahip madenler gibidir. Derin kavrayışa sahip olanlar, cahiliye insanların hayırlısı olduğu gibi İslam'a girdiklerinde de (tefekkuh ettikleri için) ümmetin hayırlısı olurlar.”⁷

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇨ Saîd b. Ebî Saîd ⇨ Ubeydullah b. Ebî Râfi' ⇨ Ebû Üsâme ⇨ Ubeyd b. Ebî İsmâîl” senediyle Buhârî'nin *Sahîh*'inde;⁸

“Ebû Hüreyre ⇨ Yezîd b. el-Esam ⇨ Cafer b. Berkân ⇨ Kesîr b. Hişâm ⇨ Zühre b. Harb” senediyle Müslim'in *Sahîh*'inde;⁹

“Câbir b. Abdillâh ⇨ Ebu'z-Zübeyr ⇨ Süfyân ⇨ Ebû Ahmed ⇨ Ahmed b. Hanbel ⇨ Abdillâh b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde;¹⁰

“Ümmü Seleme ⇨ Mus'ab b. Abdillâh b. Ebî Ümeyye ⇨ Zübeyr b. Mûsâ ⇨ Matlab b. Kesîr ⇨ Yakûb b. Muhammed ez-Zühri ⇨ Muhammed b. Sinân ⇨ Ebû Abbâs b. Muhammed b. Yakûb” senediyle *Müstedrek*'te geçmektedir.¹¹

el-Müstedrek'te لا تؤذوا مسلماً بكافر¹ ziyadesi de bulunmaktadır.¹ Heysemî, Elbânî, Hüseyin Selim Esed, Şuayb el-Arnâvud gibi hadis muhakkikleri, bu hadis için *sahih*

¹ İbn Asakir, *Târîh*, XXXIIIIV, 318.

² Aclûnî, *Keşf*, II, 974.

³ Elbânî, *ed-Daîfe*, X, 341.

⁴ İbn Adiy, *el-Kâmil*, III, 10.

⁵ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 84.

⁶ Nesâi, *ed-Duafâ*, s. 36.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

⁸ Buhârî, “Enbiya”, 21.

⁹ Müslim, “Birr”, 160.

¹⁰ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 438.

¹¹ Hâkim, *Müstedrek*, III, 271.

hükümünü vermiş ve ricalinin de Sahihayn'ın râvîlerinden olduğunu ifade etmişlerdir.² Bu bilgiler doğrultusunda, hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

11. HADİS

يُوزَنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِدَادُ الْعُلَمَاءِ بِدِمَاءِ الشُّهَدَاءِ.

“Kıyamet günü, âlimlerin mürekkebi, şehitlerin kanıyla tartılır.”³

Hadis; “Ebu'd-Derdâ ⇒ Simâk b. Harb ⇒ Ebû Yunus el-Kuşeyrî ⇒ İsmail b. Ebî Ziyâd ⇒ Ebû Âsım b. Numân ⇒ Muhammed b. Abdillâh b. el-Müstenîr ⇒ Ahmed b. Muhammed b. Mûsâ ⇒ Ahmed b. İbrahim b. Atıyye el-Haddâd” senediyle İbn Abdilber'in *Câmiu Beyani'l-İlm* adlı eserinde geçmektedir.⁴

İrâkî ve Münâvî, hadisin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁵ Elbânî ise *mevzû* olduğuna hükmetmiştir.⁶ Ebû Yunus el-Kuşeyrî'nin bilinen diğer ismi “Hâtım b. Ebî Sağıra” olup⁷ kaynaklarımızda cerh edilmemiştir. Dârekutnî ve Halebî, İsmail b. Ebî Ziyâd'ın “metrûku'l-hadîs” olduğu ve aynı zamanda hadis uydurduğunu belirtmişlerdir.⁸ Muhammed b. Abdillâh b. el-Müstenîr'i İbn Hacer “kezzâb” diyerek cerh etmiştir.⁹ Ahmed b. İbrahim b. Atıyye el-Haddâd hakkında ise baktığımız kaynaklarda, bir bilgiye ulaşamadık. Bu bilgiler ışığında hadisin *mevzû* olduğunu söyleyebiliriz.

12. HADİS

مَنْ حَفِظَ عَلَىٰ أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا مِنَ السُّنَّةِ حَتَّىٰ يُؤَدِّيَهَا إِلَيْهِمْ كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا
وَشَهِيدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

¹ Hâkim, *Müstedrek*, III, 271.

² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk; Şuayb el-Arnâvud II, 539; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, thk; Hüseyin Selim Esed, X, 457; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, III, 271; Elbânî, *el-Câmiu*, s: 1175.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

⁴ İbn Abdilber, *Câmi*, I, 138.

⁵ İrâkî, *el-Muğnî*, I, 6; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, VI, 466.

⁶ Elbânî, *ed-Daîfe*, X, 333; VII, 301.

⁷ İbn Hacer *Takrîb*, I, 685.

⁸ Dârekutnî, *Süâlâtü'l-Berkânî*, s. 13; Halebî, *el-Keşfü'l-Hasîs*, I, 69.

⁹ İbn Hacer, *Lisân*, V, 128.

“Ümmetime ulaştırmak üzere sünnetimden kırk hadis ezberleyen kimseye kıyamet gününde hem şefaatçi hem de şahit olurum.”¹

Hadis; “Ebu’d-Derdâ ⇨ Abdülmelik b. Hârûn b. Antera (عنترة) ⇨ Amr b. Muhammed ⇨ İbrahim b. İsmail es-Suyûti ⇨ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdissaffâr ⇨ Ebû Abdurrahman es-Sülemî ⇨ Amr b. Hâris ⇨ Abdullah b. Nu’mân el-Basrî ⇨ Ebu’l-Hasen Muhammed b. Ali b. Hubeş ⇨ Ebu’l-Hüseyn Muhammed b. Ya’kûb” senediyle *Şuabu’l-İmân*’da:²

“Abdullah b. Mesud ⇨ Ebû Bekir b. Ayyâş ⇨ İbn Muhammed el-Kayrûnî ⇨ Muhammed b. Cafer el-Kerhî ⇨ Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe ⇨ Sa’d b. Muhammed b. İbrahim” senediyle *Hilyetü’l-Evliyâ*’da,³

“Abdullah b. Ömer ⇨ Nâfî’ (Mevlâ İbn Ömer) ⇨ Mâlik b. Enes ⇨ Yahyâ b. Abdillâh b. Bekîr ⇨ Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled ⇨ Ya’kûb b. İshâk b. İbrahim b. Yezîd ⇨ Müselleme b. Kâsım ⇨ Ahmed b. Abdillâh” senediyle *Câmiu Beyâni’l-İlm*’de;⁴

“Abdullah b. Abbâs ⇨ Atâ b. Ebî Rebâh ⇨ İbn Cüreyc ⇨ İshak b. Nuceyh ⇨ Ali b. Hacer ⇨ Muhammed b. Ahmed b. Ömer Ebû Abdullah et-Tûsî ⇨ Ya’kûb b. İshâk b. İbrahim b. Yezîd ⇨ Müselleme b. Kâsım ⇨ Ahmed b. Abdillâh” senediyle *Câmiu Beyâni’l-İlm*’de geçmektedir.⁵

Ebu’d-Derdâ rivâyetinde geçen râvîlerden “Abdülmelik b. Hârûn” rical kaynaklarımızda *metrûku’l-hadis, da’ifu’l-hadis* şeklinde cerh edilmiştir.⁶ İbn Mesud rivayetindeki râvîlerden İbn Muhammed el-Kayrûnî için İbn Hacer, *mevdûu’l-hadis/hadislerinin mevzû olmasıyla itham etmiştir.*⁷ İbn Abdilber’in *Câmiu Beyâni’l-İlm*’inde geçen senetlerin râvîsi olan Ya’kûb b. İshâk b. İbrahim b. Yezîd hakkında ise *Lisânü’l-Mizân*’da *kezzâb* değerlendirmesi yapılmış olup diğeri bir râvî olan Müselleme b. Kâsım için ise zayıf olduğu görüşü ifade edilmiştir.⁸ Yine İbn Abdilber’in eserine aldığı İbn Abbâs rivayetinde geçen İshak b. Nuceyh için, Ahmed b. Hanbel, *ekzebü’n-nâs* derken, Buhârî, *münkeru’l-hadis* diyerek cerh etmişlerdir.⁹ İbn Abdilber ve Irâkî,

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

² Beyhakî, *Şuab*, II, 270.

³ Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 189.

⁴ İbn Abdilber, *Câmi*, I, 182.

⁵ İbn Abdilber, *Câmi*, I, 185.

⁶ Buhârî, *el-Kebîr*, V, 436; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, V, 374; İbn Hacer, *Lisân*, IV, 71.

⁷ İbn Hacer, *Lisân*, II, 429.

⁸ İbn Hacer, *Lisân*, VI, 304; VI, 35.

⁹ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 30; Buhârî, *el-Kebîr*, I, 104.

hadis için *zayıf* hükmünü vermiştir.¹ Beyhakî, *Şuabu'l-İman*'da, hadisin metin olarak *meşhur* olmasına rağmen, sahih bir senedinin bulunmadığını belirtmiştir.² Elbânî, İbn Abbas rivâyetinin *mevzû*, Ebu'd-Derdâ rivâyetinin ise *zayıf* olduğu görüşünü beyan etmiştir.³ Tüm bu bilgiler ışığında, İbn Mesud, İbn Ömer ve İbn Abbâs rivayetlerinin senetlerindeki bazı ravilerin adalet yönüyle ağır ithamlarla cerh edilmeleri ve hadis otoritelerinin de görüşleri dikkate alınmak suretiyle *mevzû*; Ebu'd-Derdâ rivâyetinin ise *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

13. HADİS

مَنْ تَفَقَّهَ فِي دِينِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ كَفَاهُ اللَّهُ تَعَالَى مَا أَهَمَّهُ وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ.

“Allah Teâlâ, dinde derin kavrayış (tefekkuh) sahibi olan kimseye kifayet eder, onu korur ve ummadığı yerden onu rızıklandırır.”⁴

Hadis; “Abdullah b. Haris ez-Zebîdî ⇒ Nu'man b. Sâbit ⇒ Ebû Yusuf ⇒ Muhammed b. Semmâa (سماعة) el-Kâdî ⇒ Ahmed b. Muhammed el-Hamânî ⇒ Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ömer b. Hüseyin el-Bağdâdî ⇒ Ebu'l-Kâsım Ali b. Hüseyin ⇒ Ebu'l-A'lâ el-Vâsıtî ⇒ Ebû Bekir Ahmed b. Ali” senediyle *el-Ilelü'l-Mütenâhiye*'de geçmektedir.⁵

Irâkî, hadisin *zayıf* olduğunu söylemiştir.⁶ İbnü'l-Cevzî ve Fettenî, hadisin *mevzû* olduğunu ve ayrıca, sahabe râvîden rivâyet eden kişinin ‘Ebû Hanife’ olması sebebiyle hadisin *mürsel* olduğu, zira Ebû Hanife'nin Abdullah b. Haris ile görüşmesinin mümkün olamayacağını ifade etmişlerdir.⁷ Hadisin *mevzû* olduğunu söyleyebiliriz.

14. HADİS

أَوْحَى اللَّهُ إِلَى إِبْرَاهِيمَ يَا إِبْرَاهِيمُ إِنِّي عَلِيمٌ أَحَبُّ كُلِّ عَالِمٍ.

¹ İbn Abdilber, *Câmi*, I, 182; Irâkî; *el-Muğnî*, I, 6.

² Beyhakî, *Şuab*, II, 270.

³ Elbânî, *el-Câmiu's-Sağîr* s: 1234; Tebrîzî, *Miškât*, thk; Nasıruddin el-Elbânî, I, 55.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Ilel*, I, 136.

⁶ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 6.

⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Ilel*, I, 136; Fettenî, *Tezkira*, s. 769.

“Allah Teâlâ İbrahim’e şöyle vahyetti: ‘Ben âlimim, âlim olan her kulumu severim’”¹

Hadis, İbn Abdilber’in *Câmiu Beyâni’l-İlm* adlı eserinde *muallak* olarak geçmektedir.² Irâkî, hadisin herhangi bir senedine ulaşamadığını ifade etmiştir.³ Münâvî, *el-İthâfâtü’s-Seniyye bi’l-Ehâdîsi’l Kudsiyye* adlı eserinde ise senet zikretmeksizin kaynak olarak, İbn Abdilber’in *muallak* olarak eserine aldığını belirtmiştir.⁴ Hadisin herhangi bir senedini ise baktığımız kaynaklarda bulamadık.

15. HADİS

العَالَمُ أَمِينُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ.

“Âlim kişi, yeryüzünde Allah-ü Teâlâ’nın emîn kuludur.”⁵

Hadis; “Muaz b. Cebel ⇒ Abdurrahman b. Ğanem ⇒ Ubade b. Nesî ⇒ Hakem b. Ubeydullah ⇒ İsâ b. İbrahim el-Hâşimî ⇒ Hüseyin b. Mansûr en-Neysabûrî ⇒ Muhammed b. Ahmed b. Umeyr b. Sinân ⇒ Yakûb b. İshak b. İbrahim b. Yezîd el-Askalânî ⇒ Müselleme b. Kâsım ⇒ Ahmed b. Abdillâh” senediyle *Câmiu Beyâni’l-İlm*’de geçmektedir.⁶

Hadisin tek senedi, İbn Abdilber’in *Câmiu Beyâni’l-İlm*’inde geçmekte olup, Irâkî ve Elbânî, hadise *zayıf* demektedir.⁷ Râvîlerden “Yakub b. İshak el-Askalanî” için İbn Hacer, *kezzâb* değerlendirmesi yapmaktadır.⁸ Abdurrahman b. Ğanem de *zayıf* olmakla cerh edilmiştir.⁹ Buhârî, İsâ b. İbrahim el-Hâşimî için “münkeru’l-hadîs” değerlendirmesinde bulunurken,¹⁰ İbn Hıbbân da bu kişinin hadislerinin alınamayacağını ifade etmiştir.¹¹ Bu bilgiler ile hadisin *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

16. HADİS

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

² İbn Abdilber, *Câmi*, I, 281.

³ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 6.

⁴ Münâvî, *el-İthâfâtü’s-Seniyye bi’l-Ehâdîsi’l-Kudsiyye*, s:101.

⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

⁶ İbn Abdilber, *Câmi*, I, 221.

⁷ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 6; Elbânî, *Câmi’s-Sağîr*, s: 828.

⁸ İbn Hacer, *Lisân*, VI, 304.

⁹ İbn Hacer, *Lisân*, II, 173.

¹⁰ Buhârî, *el-Kebîr*, VI, 407.

¹¹ İbn Hıbbân, *Mecrûhîn*, II, 121.

صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي إِذَا صَلَّحُوا صَلَّحَ النَّاسُ وَإِذَا فَسَدُوا فَسَدَ النَّاسُ: الْأَمْرَاءُ
وَالْفُقَهَاءُ.

“Ümmetimden iki sınıf doğru-düzgün olursa insanlarda doğru-düzgün olur, onlar yalan-yanlış içinde olursa insanlar da yalan-yanlışa düşer. Bu iki sınıf, yöneticiler ve âlimlerdir.”¹

Hadis; “Abdullah b. Abbâs ⇒ Meymûn b. Mihrân ⇒ Muhammed b. Ziyâd ⇒ Ahmed b. Abdilhakîm ⇒ Muhammed b. İsmâîl ⇒ Hasan b. Abdillâh el-Askerî ⇒ Ali b. Ömer b. Mûsâ el-Kâdî ⇒ Ahmed b. Muhammed b. Hâşim” senediyle *Câmiu Beyâni'l-İlm*'de geçmektedir.²

İrâkî, hadisin senedinin *zayıf* olduğunu belirtmiş³, Elbânî ise hadisin *mevzû* olduğunu ifade etmiştir.⁴ *Hilyetü'l-Evliyâ*'da ise Süfyân-ı Sevri'nin sözü olarak maktu' haber şeklinde geçmektedir.⁵

Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Ziyâd'ın *kezzâb* olduğunu belirtmiştir.⁶ Hasan b. Abdillâh el-Askerî, Ali b. Ömer b. Mûsâ el-Kâdî ve Ahmed b. Muhammed b. Hâşim hakkında baktığımız kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Senette *kezzâb* olarak cerh edilen râvînin bulunması, râvîlerinin birçoğunun kaynaklarımızda bulunmaması ve muhakkık muhaddislerimizin de görüşleri dikkate alındığında, hadisin *mevzû* olduğunu söyleyebiliriz.

17. HADİS

إِذَا أَتَى عَلَيَّ يَوْمٌ لَا أَزْدَادُ فِيهِ عِلْمًا يُقَرِّبُنِي إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَلَا بُورِكَ لِي فِي
طُلُوعِ شَمْسِ ذَلِكَ الْيَوْمِ.

“Beni, Allah'a yaklaştıracak bir ilim sahibi olmamı temin etmeyen bir günün üzerime doğmasında benim için bir hayır yoktur.”⁷

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

² İbn Abdilber, *Câmi*, II, 291.

³ İrâkî, *el-Muğnî*, I, 6.

⁴ Elbânî, *ed-Da'ife*, I, 70.

⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 5.

⁶ İbn Hanbel, *el-İlel*, III, 297.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

Hadis; “Aîşe b. Ebî Bekir ⇒ Saîd b. Müseyyeb ⇒ Zührî ⇒ Hâkim b. Abdillâh ⇒ Bekî (بقية) b. Velîd ⇒ Ubeyd b. Cünâd el-Halebî ⇒ Muhammed b. Cafer b. Süfyân” senediyle *el-Mu'cemü'l-Evsat*'ta;¹

“Aîşe b. Ebî Bekir ⇒ Saîd b. Müseyyeb ⇒ Zührî ⇒ Hâkim b. Abdillâh ⇒ Abdillâh b. Mübârek ⇒ İbrahim b. Îsâ ⇒ Abdurrahman b. Ömer b. er-Râşid ⇒ Yûsuf b. Muhammed el-Müezzîn” senediyle *Hilyetü'l-Evliyâ*'da;²

“Aîşe b. Ebî Bekir ⇒ Saîd b. Müseyyeb ⇒ Zührî ⇒ Hâkim b. Abdillâh ⇒ Bekî (بقية) b. Velîd ⇒ Muallâ b. Abdilaziz ⇒ Yûsuf b. Yezîd ⇒ Hasan b. Cafer ⇒ Halef b. el-Kâsım” senediyle *Câmiu Beyâni'l-İlm*'de geçmektedir.³

İrâkî ve Fettenî, hadis hakkında *zayıf* demiştir.⁴ Şevkânî, hadisin *mevzû* olduğunu belirtmiştir.⁵ *Tezkiratü'l-mevduat*'ta “Hâkim b. Abdillâh” *metruk* ve *kezzâb* olarak cerhedilmiştir.⁶ Ahmed b. Hanbel ise Hâkim hakkında *Cehmiyye* itikâdında olduğu ve kendisinden hadis alınamayacağını ifade etmiştir.⁷ *Lisânü'l-Mîzân*'da ise *kezzâb*, *metrûku'l-hadîs* şeklinde cerh edilmiştir.⁸ Şevkânî ve Elbânî ise hadisin “mevzû” olduğuna hükmetmişlerdir.⁹ Bu bilgiler ışığında hadisin *mevzû* olduğunu söyleyebiliriz.

18. HADİS

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَائِكُمْ.

“Âlimin âbide olan üstünlüğü, benim, ashabımın en düşük derecelisine olan üstünlüğüm gibidir.”¹⁰

Hadis; “Ebû Ümâme ⇒ Kâsım Ebû Abdurrahman ⇒ Velîd b. Cemîl ⇒ Seleme b. Recâ ⇒ Muhammed b. Abdila'lâ es-San'ânî” senediyle Tirmizî'nin *Sünen*'inde;¹¹

“Mekhûl ⇒ Velîd b. Cemîl el-Kettânî ⇒ Yezîd b. Hârûn ⇒ Ya'kûb b. Hârûn” senediyle Dârimî'nin *Sünen*'inde;¹

¹ Taberânî, *el-Evsat*, VI, 367.

² Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 188.

³ İbn Abdilber, *Câmi*, I, 255.

⁴ İrâkî, *el-Muğni*, I, 6; Fettenî, *Tezkira*, s. 137.

⁵ Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 275.

⁶ Fettenî, *Tezkira*, s. 137.

⁷ İbn Hanbel, *el-İlel*, III, 299.

⁸ İbn Hacer, *Lisân*, II, 332.

⁹ Şevkânî, *el-Fevâid*, s: 275; Elbânî, *ed-Da'ife*, I, 557.

¹⁰ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

¹¹ Tirmizî, “İlim”, 19.

“Ebû Ümâme ⇒ Kâsım Ebû Abdurrahman ⇒ Velîd b. Cemîl ⇒ Seleme b. Recâ ⇒ Muhammed b. Ebî Recâ ⇒ Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî ⇒ İbn Abdülmümin el-Mukrî ⇒ Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel” senediyle *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'de geçmektedir.²

Heysemî, Ebû Ümame rivâyetinde geçen “Kâsım Ebû Abdurrahman”ın hadislerinin alınıp alınmaması noktasında muhaddislerin ihtilaf ettiğini belirtir.³ İbn Kesir, ise bu râvî için *zayıf* değerlendirmesi yapmıştır.⁴ Tirmizî, hadis için *garib* demiştir.⁵ Elbânî, Tirmizî'nin rivâyeti için *sahih* tespitinde bulunmuştur.⁶ Ebû Ümâme rivayetlerinde geçen raviler, Kasım Ebû Abdurrahman dışında, kaynaklarımızda ta'dîl edilmiş kişilerdir.⁷ Bu nedenle Ebû Ümâme târîkiyle gelen rivayet için *hasen* diyebiliriz. Mekhûl rivâyetinde, sahâbi râvî geçmediği için hadis *mürsel* olup, ravileri ise cerh edilmeyen kimseler olması⁸ hasebiyle ve güvenilir tâbîlerin irsalleri genel kabul edilen görüşe göre *makbûl* olduğu için, mezkûr rivayetin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

19. HADİS

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ.

“Âlimin âbide üstünlüğü, dolunaylı bir gecedeki ayın, diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir.”⁹

Hadis; “Ebu'd-Derdâ ⇒ Kesîr b. Kays ⇒ Dâvud b. Cemîl ⇒ Âsım b. Racâ b. Hayâ ⇒ Abdullâh b. Dâvud ⇒ Müsedded b. Müserhed” senediyle Ebû Dâvud'un ve İbn Mâce'nin *Sünenler*'inde;¹⁰

¹ Dârimî, “Mukaddime”, 29.

² Taberânî, *el-Kebîr*, VIII, 233.

³ Heysemî, *Mecme*, II, 166.

⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 778.

⁵ Tirmizî, “İlim”, 19.

⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, thk: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, “İlim”, 19.

⁷ Buhârî, *el-Kebîr*, VIII, 142; Mizzî, *Tehzîb*, XXV, 581; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VIII, 16; İbn Hacer, *Lisân*, VII, 235; Zehebî, *Kâşif*, I, 398.

⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, IX, 284; Mizzî, *Tehzîb*, XXXII, 311; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 301; Zehebî, *Kâşif*, II, 393.

⁹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

¹⁰ Ebû Dâvud, “İlim”, 1; İbn Mâce, “İlim” 17.

“Ebu’d-Derdâ ⇒ Kesîr b. Kays ⇒ Dâvud b. Cemîl ⇒ Âsım b. Racâ b. Hayâ ⇒ Muhammed b. Yezîd e-Vâsıtî ⇒ Muhammed b. Huddâş el-Bağdâdî” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde;¹

“Ebu’d-Derdâ ⇒ Kesîr b. Kays ⇒ Dâvud b. Cemîl ⇒ Âsım b. Racâ b. Hayâ ⇒ Muhammed b. Yezîd e-Vâsıtî ⇒ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde’de geçmektedir.²

Elbânî ve Şuayb el-Arnâvud, hadisin *sahih* olduğunu söylemişlerdir.³ Tirmizî; “Muhammed b. Huddâş el-Bağdâdî - Muhammed b. Yezid el-Vâsıtî - Âsım b. Recâ - Kays b. Kesîr - Ebu’d-Derdâ” senedi haricinde, bu rivâyetin muttasıl bir senedinin bulunmadığını ifade etmesine⁴ rağmen, *et-Târîhu’l-Kebîr*’de ve *Tehzîbü’l-Kemâl*’de, Abdullah b. Davud’un Âsım b. Recâ’dan, Müsedded b. Müserhed’in de Abdullah b. Davud’dan hadis dinlediği geçmektedir,⁵ dolayısıyla Ebû Dâvud ve İbn Mâce’nin eserlerinde geçen senetlerde herhangi bir inkıtâ’ gözükmemektedir. Ayrıca senetlerde geçen râvîler cerh-ta’dîl kaynaklarımızda tevsîk edilmiş kişilerdir.⁶ Bu bilgiler ile hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

20. HADİS

يَشْفَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْعُلَمَاءُ ثُمَّ الشُّهَدَاءُ.

“Kıyamet günü; önce peygamberler, sonra âlimler ve daha sonra da şehitler şefaet edecektir.”⁷

Hadis; “Osman b. Affân ⇒ Ebân b. Osman ⇒ Alâk b. Ebî Müslim ⇒ Anbese b. Abdirrahman ⇒ Ahmed b. Yunus ⇒ Saîd b. Mervân” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’inde geçmektedir.⁸

İbn Mâce ve Irâkî, hadisin senedinin *zayıf* olduğunu ifade etmiştir.⁹ Elbânî, hadisin *mevzû* olduğunu belirtmiştir.¹ Hadisin râvîlerinden Alâk b. Ebî Müslim

¹ Tirmizî, “İlim”, 19.

² İbn Hanbel, *Müsned*, V, 196.

³ Tebrîzî, *Mişkât*, thk: Nasıruddin el-Elbânî, I, 46; İbn Hibban, *Sahih*, thk: Şuayb el-Arnâvud, I, 289.

⁴ Tirmizî, “İlim”, 19.

⁵ Buhârî, *el-Kebîr*, VI, 488; VII, 338; Mizzî, *Tehzîb*, XIII, 483; XV, 78.

⁶ Buhârî, *el-Kebîr*, VIII, 72; İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 259; Mizzî, *Tehzîb*, VII, 378; 13, 483; Zehebî, *Kâşif*, I, 518.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

⁸ İbn Mâce, “Zühed”, 37.

⁹ İbn Mâce, “Zühed”, 37; Irâkî, *el-Muğnî*, I, 6.

hakkında ise İbn Hibbân, hadislerinin alınmasının câiz olmadığını belirtirken,² Mizzî, Alâk'ın *zayıf* ve *metrûk* bir râvî olduğunu ifade etmiştir.³ İbnü'l-Cevzî ise “zâhibü'l-hadîs” diyerek cerh etmiştir.⁴ Diğer bir râvî olan “Anbese b. Abdirrahman” ise *el-Cerh ve't-Ta'dîl*'de “hadis uydurucusu/yedau'l-hadîs olmakla cerh edilirken, İbnü'l-Cevzî, Anbese'nin *kezzâb* olduğunu söylemiştir.⁵ Bu bilgiler ışığında hadisin *mevzû* olduğunu söyleyebiliriz.

21. HADİS

مَا عَبْدَ اللَّهِ بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ فِقْهِ فِي الدِّينِ وَ لَفَقِيَّةٍ وَاحِدٍ أَشَدَّ عَلَى الشَّيْطَانِ
مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ وَلِكُلِّ شَيْءٍ عِمَادٌ وَ عِمَادُ هَذَا الدِّينِ الْفِقْهُ.

“Allah Teâlâ'ya din hususunda ilim sahibi olmaktan daha üstün bir şeyle ibadet edilmez. Şeytan için bir fakîhi aldatmak, bin âbidi aldatmaktan daha zordur. Her şeyin bir temeli vardır. Bu dinin temeli ise ilimdir.”⁶

Hadis; “Abdullah b. Abbas ⇒ Mücâhid ⇒ İbn Cünâh ⇒ Velîd b. Müslim ⇒ İbrahim b. Mûsâ ⇒ Muhammed b. İsmail” senediyle Tirmizî'nin *Sünen*'inde;⁷

“Abdullah b. Abbas ⇒ Mücâhid ⇒ İbn Cünâh ⇒ Velîd b. Müslim ⇒ Hişam b. Ammâr” senediyle İbn Mâce'nin *Sünen*'inde;⁸

“Ebû Hüreyre ⇒ Atâ b. Yesâr ⇒ Safvân b. Selîm ⇒ Yezîd b. İyâd ⇒ Yezîd b. Hârûn ⇒ Muhammed b. Mûsâ ⇒ Muhammed b. Hanîfe el-Vâsıtî” senediyle *el-Mu'cemü'l-Evsat*'ta geçmektedir.⁹

Tirmizî, hadisin “garib” olduğunu ve İbn Abbas tarikinde hadisin yalnızca Velîd b. Müslim yoluyla nakledildiğini belirtmiştir.¹⁰ Taberânî ise Ebû Hüreyre hadisini, Yezîd b. İyad'dan yalnızca Safvan b. Selîm'in naklettiğini ifade eder.¹¹ Heysemî, Yezîd

¹ Elbânî, *es-Silsiletü'd-Daîfe*, IV, 445

² İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 174.

³ Mizzî, *Tehzîb*, XXII, 549.

⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-İlel*, II, 189.

⁵ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VI, 402; İbnü'l-Cevzî, *el-İlel*, II, 235.

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

⁷ Tirmizî, “İlim” 19.

⁸ İbn Mâce, “İlim”, 17.

⁹ Taberânî, *el-Evsat*, VI, 194.

¹⁰ Tirmizî, “İlim”, 19.

¹¹ Taberânî, *el-Evsat*, VI, 194.

b. İyad'ın “kezzab” olduğunu söylemiştir.¹ Buhârî ise Yezîd'in “münkeru'l-hadîs” olduğunu ifade etmiştir.² İrakî, hadis için “zayıf” tespitinde bulunmuştur.³ Elbânî ise hadise “mevzû” demiştir.⁴ Tüm veriler dikkate alındığında hadisin Ebu Hüreyre rivâyetinin *mevzû* olduğunu, İbn Abbas rivâyetinin ise *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

22. HADİS

خَيْرُ دِينِكُمْ أَيْسَرُهُ وَأَفْضَلُ الْعِبَادَةِ الْفِقْهُ.

“Dininizde hayırlı olan, kolay olandır; ibadetin en faziletlisi ise ilimdir.”⁵

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇨ Zührî ⇨ Yunus b. Yezîd ⇨ Ebû Abdullah el-Azerî (العذري) ⇨ Ebû Süfyân Abdürrahîm b. Matraf ⇨ Ahmed b. Züheyr ⇨ Kâsım b. Esbağ ⇨ Abdülvâris b. Süfyân” senediyle *Camî Beyânî'l-İlm*'de geçmektedir.⁶

İrakî, hadisin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.⁷ Râvîlerden Ebû Abdullah el-Azerî, *Lisânü'l-Mizân*'da “münkeru'l-hadîs” olarak cerh edilmiş⁸ ve İbn Abdilber, hadisin devamında, senet ricâlinden Ebû Süfyân Abdürrahîm b. Matraf'ın “Ebû Abdullah'ın hadisleri münkerdir” yorumunu eklemiştir.⁹ Diğer râvîler, Abdülvâris b. Süfyân ve Kâsım b. Esbağ hakkında kaynaklarımızda bir bilgiye ulaşamadık. Dolayısıyla hadisin *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

Hadisin ilk bölümü (خير دينكم أيسره); “Mahcen b. Edra' el-Eslemî ⇨ Recâ b. Ebî Recâ ⇨ Abdullah b. Şakîk ⇨ Ebû Bişr ⇨ Ebû Avâne ⇨ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde,¹⁰

İkinci bölümü ise (أفضل العبادة الفقه); “Abdullah b. Ömer ⇨ Şu'be ⇨ Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ ⇨ Hâlid b. Ebî Hâlid el-Ezrak ⇨ Süleyman b. Abdurrahman” senediyle *el-Mu'cemü'l-Evsat*'ta geçmektedir.¹¹

¹ Heysemî, *Mecme*, I, 327.

² Buhârî, *el-Kebîr*, VIII, 351.

³ İrakî, *el-Muğnî*, I, 8.

⁴ Elbânî, *ed-Daîfe*, IX, 463.

⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 6.

⁶ İbn Abdilber, *Câmi*, I, 82.

⁷ İrakî, *el-Muğnî*, I, 6.

⁸ İbn Hacer, *Lisân*, VII, 73.

⁹ İbn Abdilber, *Câmi*, I, 82.

¹⁰ İbn Hanbel, *Müsned*, V, 32.

¹¹ Taberânî, *el-Evsat*, IX, 907.

Müsned'de geçen rivâyetin râvîleri, eserlerimizde sika olduğu belirtilen kimseler olup¹ hadis bu vecihle “sahih”tir. *El-Mu'cemü'l-Evsat* rivayetinde ise, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın “muzdaribü'l-hadîs” yani hadislerinde uyumsuzluk olduğunu Ahmed b. Hanbel belirtmiştir.² İbn Hacer ise bu şahsın adaletinin güzel olmasına rağmen, zaptının çok zayıf olduğunu ifade etmiştir.³ Diğer bir râvî olan Hâlid b. Ebî Hâlid el-Ezrak'ın bilinen adının “Hâlid b. Tahmân es-Selûlî (طهمان السلولي)” olup rivayetlerinde çok hata yapması nedeniyle cerh edilmiştir.⁴ Dolayısıyla *el-Mu'cemü'l-Evsat* rivayeti “zayıf”tır.

23. HADİS

فَضْلُ الْمُؤْمِنِ الْعَالِمِ عَلَى الْمُؤْمِنِ الْعَابِدِ بِسَبْعِينَ دَرَجَةً.

“Âlim olan mümin, âbid olan müminden yetmiş derece daha üstündür.”⁵

Hadis; “Abdurrahman b. Avf ⇒ Ebû Seleme b. Abdurrahman ⇒ Zührî ⇒ Halîl b. Mürrâ ⇒ Muhammed b. Ömer er-Rûmî ⇒ Mûsâ b. Muhammed b. Hayyân” senediyle Ebû Ya'lâ, *Müsned*'inde;⁶

“Ebû Hüreyre ⇒ Husayf b. Mücâhid ⇒ İbn Alâne ⇒ Amr b. Husayn ⇒ Ebû Ya'lâ ⇒ Ebû Ahmed b. Adiy ⇒ Ebû Sa'd el-Mâlînî (الماليني)” senediyle *Şuabu'l-Îmân*'da geçmektedir.⁷

Elbânî ve Hüseyin Selim Esed, hadisin “çok zayıf” olduğunu belirtmiştir.⁸ Abdurrahman b. Avf rivayetine geçen Mûsâ b. Muhammed b. Hayân için Ebû Hâtim er-Râzî, “metrûk” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁹ Diğer bir râvî olan Halîl b. Mürrâ için ise kaynaklarımız, “zayıf, münkeru'l-hadîs, leyse bi gaviy” tespitinde bulunmuştur.¹⁰ Ebû Hüreyre rivayetinde geçen, Amr b. Husayn için *el-Cerh ve't-Ta'dîl*'de “metrûk, zâhibü'l-hadîs, vâhi'l-hadîs” şeklinde cerh edilmiştir.¹¹ Husayf b. Mücâhid ve Ebû Sa'd el-Mâlînî hakkında ise baktığımız kaynaklarda herhangi bir

¹ İbn Hanbel, *el-İlel*, I-427; Mizzî, *Tehzîb*, III, 230; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 307.

² İbn Hanbel, *el-İlel*, I, 411.

³ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 493.

⁴ İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 85.

⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 7.

⁶ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, II, 163.

⁷ Beyhakî, *Şuab*, II, 270.

⁸ Elbânî, *Daifu Terğîb*, I, 16; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, thk: Hüseyin Selim Esed, II, 163.

⁹ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VIII, 161.

¹⁰ Nesâî, *ed-Duaîfâ*, s. 38; Zehebî, *Kâşif*, I, 376; Heysemî, *Mecme*, I, 329.

¹¹ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VI, 226.

değerlendirmeye ulaşamadık. Bu bilgiler ışığında, hadisin her iki tarikının da *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

24. HADİS

إِنَّكُمْ أَصْبَحْتُمْ فِي زَمَنٍ كَثِيرٍ فُقَهَاؤُهُ قَلِيلٌ قُرَاؤُهُ وَخُطْبَاؤُهُ قَلِيلٌ سَأَلُوهُ كَثِيرٌ
مُعْطَوْهُ، الْعَمَلُ فِيهِ خَيْرٌ مِنَ الْعِلْمِ. وَسَيَاتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ قَلِيلٌ فُقَهَاؤُهُ
كَثِيرٌ خُطْبَاؤُهُ قَلِيلٌ مُعْطَوْهُ كَثِيرٌ سَأَلُوهُ، الْعِلْمُ فِيهِ خَيْرٌ مِنَ الْعَمَلِ.

“Ey ashabım! Sizler fakihleri çok, kurrası, hatipleri ve ilim isteyenleri az, ilim verenleri ise çok olan bir zamanda bulunuyorsunuz. Bu zamanda salih amel işlemek, ilim öğrenmekten daha faziletlidir. İnsanların üzerine öyle bir zaman gelecek ki fakihleri az, hatipleri çok, ilim verenleri az, ilim isteyenleri ise çok olacaktır. İşte böyle bir zamanda ilim, ibadetten daha faziletlidir.¹

Hadis; “Hazzâm b. Hakîm b. Hazzâm ⇒ Alâ b. Hâris ⇒ Zeyd b. Vâkıd ⇒ Sadeka ⇒ Osman b. Abdirrahman ⇒ Amr b. Hişâm Ebû Ümeyye el-Harrânî ⇒ Hüseyin b. İshak el-Tusterî” senediyle *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'de;²

“Abdullah b. Mesud ⇒ Zeyd b. Vehb ⇒ Hâris b. Husayr ⇒ Abdülvâhid b. Ziyâd ⇒ Abdullah b. Ebî Esved” senediyle *el-Edebü'l-Müfred*'de geçmektedir.³

Heysemî ve Elbânî, hadisin “sahîh” olduğunu belirtmiştir.⁴ Taberânî, senetteki ravilerden Sadeka'nın sadece ismini vermekle yetinmiş ve *Mecmeu'z-Zevâid*'de, râvînin Sadeka b. Hâlid ise sika olduğu, Sadeka b. Abdullah es-Semîn ise münkeru'l-hadîs olduğu geçmektedir. Bu sebeple, hadis için net bir tespit yapamamakla beraber, Irâkî'nin *el-Mu'cemü'l-Kebîr* rivâyeti için “zayıf” demesi, bu râvînin Sadeka b. Abdullah es-Semîn olması ihtimalini güçlendirmektedir.⁵ Diğer râvîler ise sika kimselerdir.⁶

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 7.

² Taberânî, *el-Kebîr*, III, 197.

³ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 275.

⁴ Heysemî, *Mecme*, I, 337; Elbânî, *es-Sahîha*, VIII, 196.

⁵ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 7.

⁶ Buhârî, *el-Kebîr*, VI, 237; Zehebî, *Kâşif*, I, 419; II, 90; İbn Şâhîn, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, s. 74.

el-Edebü'l-Müfred rivâyetindeki râvîler ise kaynaklarımızda tevsîk edilen kimseler olduğu için¹ İbn Mesud rivayeti “sahih”tir. Bu bilgiler ışığında, hadise *sahih* diyebiliriz.

25. HADİS

بَيْنَ الْعَالَمِ وَالْعَابِدِ مِائَةٌ دَرَجَةٍ بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ حُضْرُ الْجَوَادِ الْمُضْمَرِ سَبْعِينَ سَنَةً.

“Âlim ile âbid arasında yüz derece fark vardır. Bu dereceler arasında iyi beslenmiş bir koşu atının hızıyla, yetmiş yıllık bir mesafe vardır.”²

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇒ Ebû Seleme ⇒ Zührî ⇒ Hişam b. Sa’d ⇒ Abdullah b. Muharrir ⇒ Mübeşşir b. İsmâil” senediyle Deylemî’nin, *el-Firdevs*’inde geçmektedir.³

Irakî, hadis için “zayıf” değerlendirmesini yapmaktadır.⁴ Elbânî ise “çok zayıf” olduğunu ifade etmiştir.⁵ İbn Hibban senette geçen râvîlerden “Abdullah b. Muharrir”in sika olmadığını ifade eder.⁶ Dârekutnî ise “Hişam b. Sa’d” ın “Zührî”den hadisi nakletmesini, senette ‘irsal’in vukuuna delil gösterir ve hadis için *mürsel* değerlendirmesini yapar.⁷ Bu veriler ışığında, hadisin *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

26. HADİS

قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ فَقَالَ الْعِلْمُ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَقِيلَ: أَيُّ الْعِلْمِ تُرِيدُ؟ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْعِلْمُ بِاللَّهِ سُبْحَانَهُ فَقِيلَ لَهُ: نَسْأَلُ عَنِ الْعَمَلِ وَتُحِيبُ عَنِ الْعِلْمِ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ قَلِيلَ الْعَمَلِ يَنْفَعُ مَعَ الْعِلْمِ بِاللَّهِ وَإِنَّ كَثِيرَ الْعَمَلِ لَا يَنْفَعُ مَعَ الْجَهْلِ بِاللَّهِ.

¹ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 21; Buhârî, *el-Kebîr*, VI, 59; a. mlf. *es-Sağîr*, I, 50; İbn Hacer, *Lisân*, VII, 224; a. mlf. *Takrîb*, s. 145.

² Gazzâlî, *İhyâ*, 7.

³ Deylemî, *el-Firdevs bi Me’sûri’l-Hitâb*, III, 125.

⁴ Irakî, *el-Muğnî*, I, 7.

⁵ Elbânî, *ed-Daife*, V, 162.

⁶ İbn Hibban, *Mecrûhîn*, II-23.

⁷ Dârekutnî, *İlel*, IX, 267.

“Allah Rasulü’ne hangi amelin daha faziletli olduğu soruldu, dedi ki: Allah’ı (cc) bilmektir. ‘Nasıl bir bilgiyi kastettin Ya Rasülallah’ denildi. Efendimiz yine “Allah’ı (cc) bilmektir” diye cevap verdi. Sahâbe: ‘Biz amelden sual ediyoruz, sizse ilimden karşılık veriyorsunuz’ deyince Efendimiz: “Allah’ı bilerek yapılan amel ne kadar az olursa oldun insana fayda sağlar, Allah’ı tanımadan yapılan amel, ne kadar çok olursa olsun insana hiçbir fayda sağlamaz”¹

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇨ Abbâd b. Abdissamed ⇨ Müemmil b. Abdirrahman es-Sekafî ⇨ Muhammed b. İmrân el-Kuşeyrî ⇨ Hüseyin b. Hamîd ⇨ Hasan b. Raşîk ⇨ Ahmed b. Feth” senediyle İbn Abdilber’in *Câmiu Beyâni’l-İlm*’inde geçmektedir.²

İrâkî ve Aclûnî, hadis için “zayıf” demiştir.³ Hadisin râvîlerinden “Abbâd b. Abdissamed” için Buhârî, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Hıbbân ve İbn Adiy “zayıf” ve “münkeru’l-hadîs” değerlendirmesinde bulunmuşlardır.⁴ Diğer bir râvî olan “Müemmil b. Abdirrahman es-Sekafî” için İbnü’l-Cevzî “zayıf” bir râvî olduğunu ifade etmiştir.⁵ İbn Abdilber, hadisin Abdullah b. Mesud’dan nakledilen sahih isnadlı diğer bir senedinin daha olduğunu belirtmesine rağmen, baktığımız kaynaklarda mezkûr senede rastlayamadık. Bu bilgiler ile hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

27. HADİS

يَبْعَثُ اللَّهُ الْعِبَادَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَبْعَثُ الْعُلَمَاءَ ثُمَّ يَقُولُ: يَا مَعْشَرَ الْعُلَمَاءِ إِنِّي لَمْ أَضَعْ عِلْمِي فِيكُمْ إِلَّا لِعِلْمِي بِكُمْ وَلَمْ أَضَعْ عِلْمِي فِيكُمْ لِأَعْدَابِكُمْ إِذْ هَبُوا فَقَدْ عَفَرْتُ لَكُمْ.

“Kıyamet gününde, Allah Teâlâ bütün kulları diriltip âlimleri de dirilttikten sonra onlara hitaben şöyle buyurur: “Ey Âlimler topluluğu! Sizi iyi

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 7.

² İbn Abdilber, *Câmi*, I, 192.

³ İrâkî, *el-Muğnî*, I, 7; Aclûnî, *Keşf*, II, 820

⁴ Buhârî, *el-Kebîr*, VI, 342; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VI, 82; İbn Adiy, *el-Kâmil*, IV, 342; Heysemî, *Mecme*, I, 337; İbn Hıbban, *Mecrûhîn*, II, 170.

⁵ İbnü’l-Cevzî, *el-İlel*, III, 31.

bildiğim için size ilim sıfatımı emanet ettim. Size ilmimi, sizleri azaba uğratmak için vermedim. O halde nimetlere koşun zira hepinizi affettim”¹

Hadis; “Ebû Mûsâ el-Eş’arî ⇒ Saîd b. Ebî Hind ⇒ Mûsâ b. Ubeyde ⇒ Talha b. Zeyd ⇒ Sadeka b. Abdillâh ⇒ Amr b. Ebî Seleme ⇒ Abdullâh b. Saîd Ebû Meryem” senediyle Taberânî’nin *el-Mu’cemü’s-Sağîr*’inde geçmektedir.²

Hadisin râvîlerinden olan “Mûsâ b. Ubeyde” için; Zehebî, İbn Adiy, Heysemî ve İbn Hıbbân ‘zayıf râvî, leyse bi şey’ diyerek cerh etmişlerdir.³ Diğer bir râvî olan “Sadeka b. Abdillâh” hakkında ise Buhârî, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî ‘zayıf’ tespitinde bulunmuşlardır.⁴ Şevkânî, hadisin ‘mevzû’ olduğunu belirtmiştir.⁵ Irâkî, ‘zayıf’ değerlendirmesini yapmıştır.⁶ Elbânî ise ‘çok zayıf’ tespitinde bulunmuştur.⁷ Tüm bu bilgiler ışığında, hadisin *çok zayıf* olduğu görülmektedir.

28. HADİS

مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ.

“İlim tahsili için yola çıkan kimseye, Allah Teâlâ, cennete giden yolu gösterir.”⁸

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇒ Ebû Sâlih ⇒ A’meş ⇒ Ebû Üsâme ⇒ Mahmûd b. Ğaylân” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde;⁹

“Ebu’d-Derdâ ⇒ Kesîr b. Kays ⇒ Dâvud b. Cemîl ⇒ Âsım b. Recâ b. Hayâ ⇒ Abdullâh b. Dâvud ⇒ Nasr b. İsâ” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’inde;¹⁰

“Abdullâh b. Abbâs ⇒ Hârûn b. Antera ⇒ Muhammed b. Fudayl ⇒ Ahmed b. Abdilcabbâr ⇒ Ebu’l-Abbâs el-Esam ⇒ Ebû Zekeriyya b. Ebî İshâk ⇒ Ebû Bekir b. Hasan ⇒ Ebû Abdullâh el-Hâfız” senediyle *Şuabu’l-İmân*’da¹;

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 7.

² Taberânî, *es-Sağîr*, I, 354.

³ Zehebî, *Kâşif*, II, 306; İbn Adiy, *el-Kâmil*, VI, 334; İbn Hıbbân, *Mecrûhîn*, I, 108.

⁴ Buhârî, *es-Sağîr*, II, 202; İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 20; Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 58.

⁵ Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 292.

⁶ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 7.

⁷ Elbânî, *ed-Daife*, II, 259.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 8.

⁹ Tirmizî, “İlim” 2.

¹⁰ İbn Mâce, “Salât” 165.

Ayrıca Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde muallâk olarak geçmektedir.²

Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce'de hadis şu şekilde geçmektedir:

(من سلك طريقا يلتمس فيه علما سهل الله له به طريقا إلى الجنة)

Hadis, müttefekun aleyh olup, Tirmizî "hasen" tespitinde bulunmuştur.³ Elbânî ve Şuayb el-Arnâvûd, hadise "sahih" demiştir.⁴ Senetteki râvîler tabakât kaynaklarımızda ta'dîl edilmiştir.⁵ Bu bilgiler doğrultusunda hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

29. HADİS

إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ رِضَاءً بِمَا يَصْنَعُ.

"Melekler ilim tahsîl eden kişiden hoşnut oldukları için kanatlarını onun ayakları altına sererler."⁶

Hadis, yukarıda tahrir olunan 2. ve 3. hadisimizle aynı hadisin parçalarını oluşturmaktadır. Gerekli açıklamalar ilgili kısımlarda yapıldığından tekrarına lüzum kalmamıştır. Ayrıca hadis, "Safvân b. Asâl" den merfû olarak müstekillen de rivâyet edilmiştir.⁷ Şuayb el-Arnâvûd senette geçen râvîlerin mevsûk olduğunu ve senedinin de 'sahih' olduğunu ifade etmiştir.⁸ Zehebî ve Elbânî de hadisin 'sahih' olduğunu belirtmiştir.⁹

Bu hadisle mânâ olarak birbirinin mütemmimi olan diğer bir hadis ise şöyledir:¹⁰

إن طالب العلم تبسط له الملائكة أجنحتها وتستغفر له

Heysemî, yukardaki hadisin râvîlerinden "Muhammed b. Abdilmelik"e *kezzâb* diyerek cerh etmiş, Elbânî, hadisin bu varyantının "mevzû" olduğu tespitinde

¹ Beyhakî, *Şuab*, II, 357.

² Buhârî, "İlim", 10; Müslim, "Zikr", 11.

³ Tirmizî, "İlim", 2.

⁴ İbn Hibban, *Sahih*, thk; Şuayb el-Arnâvûd, I, 284; Tebrîzî, *Mişkât*, thk; Nasıruddin Elbânî, I, 44.

⁵ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 472; *Buhârî, el-Kebîr*, VI, 488; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 156; *Zehebî, Kâşif*, II, 246; II, 145.

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 8.

⁷ Beyhakî, *Sünen*, I, 276; İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 240, Hâkim, *Müstedrek*, I, 180.

⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, thk; Şuayb el-Arnâvûd, IV, 240.

⁹ Hâkim, *Müstedrek*, thk, Zehebî, I, 180; Elbânî, *es-Sahîha*, IX, 183.

¹⁰ Heysemî, *Mecme*, I, 332.

bulunmuştur ve zaid olan **وتستغفر له** cümlesini de hadisin mevzû oluşuna bağlamıştır.¹

İhya'da zikredilen yukarıdaki hadis için, hadis otoritelerinin *makbûl* görüşü ve senedinin râvîlerinin de *mevsuk* olması da² dikkate alındığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

30. HADİS

لَأَنْ تَعْدُو فَتَتَعَلَّمَ بَابًا مِنَ الْعِلْمِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ مِائَةَ رَكْعَةٍ.

“İlimden bir bölüm öğrenmen, yüz rekât namaz kılmandan daha hayırlıdır.”³

Hadis; “Ebû Zerr el-Ğifârî ⇒ Saîd b. Müseyyeb ⇒ Ali b. Zeyd ⇒ Abdullah b. Ziyâd ⇒ Halef b. E’yûn ⇒ Abdullah b. Ğâlib ⇒ Abbâs et-Terğîfî ⇒ Abbâs b. İsâ el-Havvâs ⇒ Saîd b. Osman b. Sikkîn ⇒ Halef b. Kâsım” senediyle İbn Abdilber’in *Câmiu Beyâni’l-İlm*’inde geçmektedir.⁴

İbn Mâce’nin *Sünen*’inde hadisin tam metni şöyledir:⁵

يا أبا ذر لأن تعدو فتعلم آية من كتاب الله خير لك من أن تصلي مائة ركعة . ولأن تعدو فتعلم بابا من العلم عمل به أو لم يعمل خير من أن تصلي ألف ركعة

Elbânî, hadisin ‘zayıf’ olduğunu ifade etmiştir.⁶ Münzirî ise hadisin şevahidiyle “hasen” olduğunu, şevahidsiz olarak senedin zayıf olduğunu, zîra râvîlerden “Abdullah b. Ziyâd” ile “Ali b. Zeyd”in ‘zayıf’ olduğunu ifade etmiştir.⁷ İbn Hacer, Abdullah b. Ziyâd’ı “münkeru’l-hadîs” diyerek cerh etmiştir.⁸ Bu bilgiler ışığında hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

31. HADİS

بَابٌ مِنَ الْعِلْمِ يَتَعَلَّمُهُ الرَّجُلُ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا.

“Kişinin ilim adına bir şeyleri öğrenmesi kendisi için dünya ve dünyalık her şeyden daha hayırlıdır.”⁹

¹ Elbânî, *ed-Daîfe*, V, 151.

² Mizzî, *Tehzîb*, XIV, 514; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 584; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, V, 320; a.mlf., *Lisân*, VII, 262.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 8.

⁴ İbn Abdilber, *Câmi*, I, 105.

⁵ İbn Mâce, “İlim”, 16.

⁶ Elbânî, *Daîfu İbn Mâce*, I, 16.

⁷ Ali el-Muttakî, *Kenz*, X, 264.

⁸ İbn Hacer, *Lisân*, III, 287.

⁹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 8.

Hadis, Hasenü'l-Basrî'nin sözü olup *maktû* bir haberdir.¹ Senet; Hasenü'l-Basrî ⇒ Hişam ⇒ Zâide ⇒ Abdullah b. Ahmed” zinciriyle Dârimî'nin *Sünen*'inde geçmekte olup,² râviler sikadır.³ Hüseyin Selim Esed, hadisin “sahih” olduğunu belirtmiştir.⁴ Irakî, hadisin bu lafızlarla gelen merfû bir rivâyetini bulamadığını belirtmiştir.⁵ Bu bilgilerle maktu olan haber için *sahih* diyebiliriz.

Hadisin, yakın manalı ve merfû olan rivâyeti ise Ebû Zerr'den gelen şu metindir:⁶

الباب من العلم يتعلمه الرجل أحب إلي من ألف ركعة تطوعا

30. hadis ile takribi aynı manalı olan bu hadis için Elbânî zayıf demiştir.⁷

32. HADİS

أَطْبُؤُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصَّيْنِ.

“İlim Çin’de dâhi olsa öğrenin”⁸

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇒ Tarîf b. Selman Ebû Âtike ⇒ Hasan b. Atıyye ⇒ Cafer b. Âmir el-Askerî ⇒ Ebû Saîd b. Ziyad” senediyle *Şuabu'l-Îmân*'da;⁹

“Enes b. Mâlik ⇒ Tarîf b. Selman Ebû Âtike ⇒ Hammâd b. Hâlid el-Hıyâd ⇒ Ahmed b. Süreyh ⇒ Cafer b. Muhammed” senediyle *ed-Duaî'ü'l-Kebîr*'de geçmektedir.¹⁰

Her iki senedin râvisi olan Tarîf b. Selman Ebû Âtike *mecrûh* bir râvidir. Buhârî, bu şahıs için “münkeru'l-hadîs” derken,¹¹ Nesai sika olmadığını ifade etmiştir.¹² İlk senedin râvilerinden “Hasan b. Atıyye” için İbn Hacer, zayıf bir râvi olduğunu ve rivâyetlerinin sahih olmadığını belirtmiştir.¹³

Münâvî, hadisin aslının olmadığını belirtmiştir.¹⁴ Irakî ise, metin olarak şöhret bulmasına rağmen hadisin “zayıf” olduğunu bildirmiştir.¹ Elbânî, hadisin “mevzû”

¹ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII,194.

² Dârimî, “Mukaddime”, 34.

³ Buhârî, *el-Kebîr*, II, 5; Zehebî, *Kâşif*, II, 211.

⁴ Dârimî, *Sünen*, thk: Hüseyin Selim Esed, “Mukaddime”, 34.

⁵ Irakî, *el-Muğnî*, I, 8.

⁶ İbn Mâce, “İlim”, 16; Heysemî, *Mecme*, I,331.

⁷ İbn Mâce, *Sünen*, thk: Muhammed Nasiruddin el-Elbânî, “İlim”, 16.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 9.

⁹ Beyhakî, *Şuab*, II, 253.

¹⁰ Ukaylî, *ed-Duaî'ü'l-Kebîr*, II, 230.

¹¹ Buhârî, *el-Kebîr*, IV, 357.

¹² Nesâî, *ed-Duaî'ü'l-Kebîr*, s. 60.

¹³ İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 162; a.mlf., *Lisân*, VII,355.

¹⁴ Münâvî, *Feyz*, I, 543.

olduğunu ifade etmiştir.² Beyhakî, hadisin şöhret bulmasına karşın tüm vecihlerinin zayıf olduğunu savunmuştur.³ Bu bilgiler doğrultusunda hadisin *mevzû* olduğunu söyleyebiliriz.

33. HADİS

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ.

“İlim öğrenmek, her müslümana farzdır.”⁴

Hadis, “Enes b. Mâlik ⇨ Muhammed b. Sîrîn ⇨ Kesîr b. Şanzîr ⇨ Hafs b. Süleyman ⇨ Hişâm b. Ammâr” senediyle İbn Mâce'nin *Sünen*'inde;⁵

Diğer bir senedi ise; “Abdullah b. Mesud ⇨ Ebû Vâil ⇨ Hammâd b. Ebî Süleyman ⇨ Osman b. Abdirrahman ⇨ Hüzeyl b. İbrahim” *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'de geçmektedir.⁶

Aclûnî ve Elbânî, Enes b. Mâlik rivâyetinin “sahih” olduğunu belirtmişlerdir.⁷ Bazı kaynaklarda hadisin devamı olarak verilen şu zaid ifade ise “çok zayıf” olarak nitelenmiştir.⁸

وَوَاضِعُ الْعِلْمِ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِ كَمَقْدِ الْخَزَائِرِ الْجَوْهَرِ وَاللُّؤْلُؤِ وَالذَّهَبِ

Bu veriler ışığında, zaid kısmın “çok zayıf” olduğunu, *İhyâ*'da geçen ilk kısmın ise *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

34. HADİS

الْعِلْمُ خَزَائِنُ مَفَاتِيحِهَا السُّؤَالُ إِلَّا فَاسَأَلُوا فَإِنَّهُ يُؤْجَرُ فِيهِ أَرْبَعَةٌ: السَّائِلُ وَالْعَالِمُ وَالْمُسْتَمْعُ وَالْمُحِبُّ لَهُمْ.

“İlim bir hazinedir. Bu hazinenin anahtarı ise soru sormaktır. Soru sormaktan çekinmeyin, çünkü soru sorulması sebebiyle şu dört kişi ecre nâil olur: Soru soran, cevap veren, bu ikisini dinleyen ve bunlara muhabbet besleyen.”¹

¹ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 8.

² Elbânî, *ed-Daîfe*, I, 600.

³ Beyhakî, *Şuab*, II, 253.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 9.

⁵ İbn Mâce, “İman”, 17.

⁶ Taberânî, *el-Kebîr*, X, 195.

⁷ Aclûnî, *Keşf*, II, 654; İbn Mâce, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, “İman”, 17.

⁸ İbn Mâce, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, “İman”, 17.

Hadis, “Ali b. Ebu Talib ⇨ Hüseyin b. Ali ⇨ Muhammed b. Ali ⇨ Ali b. Musa er-Radâ ⇨ Davud b. Süleyman ⇨ Ali b. Muhammed el-Kazvinî ⇨ Yusuf b. İbrahim el-Cürcânî” senediyle *Hilyetü'l-Evliyâ*'da geçmektedir.²

Irakî, senedin zayıf olduğunu, Elbânî ise mevzû olduğunu belirtmişlerdir.³ Ebû Nuaym, hadisin başka bir merfû senedi olmadığı için *garîb* olduğunu ifade etmiştir.⁴ Hadisin râvîlerini Şia râviler teşkil etmektedir. Dârimî'nin *Sünen*'inde hadis, *Maktu'* olarak şu şekilde geçmektedir⁵:

العلم خزائن ويفتحها المسألة

İbn Şihâb ez-Zührî'nin sözü olarak nakledilen bu rivâyette geçen râvîlerden “Âmir b. Sâlih b. Abdillâh” ricâl âlimlerimizce cerh edilmiş bir râvîdir.⁶ Ayrıca Hüseyin Selim Esed, senedin zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁷ Bu veriler ışığında, hadise *çok zayıf* diyebiliriz.

35. HADİS

لَا يَنْبَغِي لِلْجَاهِلِ أَنْ يَسْكُتَ عَلَى جَهْلِهِ وَلَا لِلْعَالِمِ أَنْ يَسْكُتَ عَلَى عِلْمِهِ.

“Cahile, cehaleti ile susup buna razı olması, âlime de ilmiyle susup ilmini gizlemesi yakışmaz/doğru bir iş yapmış olmazlar.”⁸

Hadis; “Câbir b. Abdillâh ⇨ Muhammed b. Münkedir ⇨ Muhammed b. Ebu Hamîd ⇨ Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî ⇨ Saîd b. Osman ⇨ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Hayseme” senediyle *el-Mu'cemü'l-Evsat*'ta geçmektedir.⁹

Irakî, hadisin “zayıf” olduğunu söylemiştir.¹⁰ Senedin râvîlerinden Muhammed b. Ebî Hamîd, “münkeru'l-hadîs” diye nitelenen mecrûh bir kişidir.¹¹ Taberânî,

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 9.

² Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 192.

³ Irakî, *el-Muğnî*, I, 9; Elbânî, *ed-Daîfe*, I, 447.

⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 192.

⁵ Dârimî, “Mukaddime”, 46.

⁶ Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 78; Zehebî, *Kâşif*, I, 523; Ebû Hâtim er-Râzi, *el-Cerh*, VI, 324.

⁷ Dârimî, *Sünen*, thk: Hüseyin Selim Esed, “Mukaddime”, 46.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 9.

⁹ Taberânî, *el-Evsat*, V, 298.

¹⁰ Irakî, *el-Muğnî*, I, 9.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 405; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 475.

Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî'nin teferrüd ettiğini ifade etmiştir.¹ Bu bilgilere dayanarak hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

36. HADİS

لَأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا.

“Allah’a yemin ederim ki, Allah’ın senin vesilen ile bir kimseyi doğru yola iletmesi, senin için dünya ve dünyalık her şeyden daha hayırlıdır.”²

Kaynaklarımızda hadis, lafız farklılığıyla şu şekilde geçmektedir:

والله لأن يهدي الله بك رجلا واحدا خير لك من أن يكون لك حمر النعم

“Allah’ın senin vasıtanla bir tek kişiyi hidayete erdirmesi, senin için kızıl develere sahip olmandan daha hayırlıdır.”

Bu lafızlarla hadis; “Sehl b. Sa’d ⇒ Ebû Hâzim ⇒ Abdülaziz b. Ebî Hâzim ⇒ Kuteybe b. Saîd” senediyle Buhârî’nin *Sahîh*’inde,³

“Sehl b. Sa’d ⇒ Ebû Hâzim ⇒ Abdülaziz b. Ebî Hâzim ⇒ Kuteybe b. Saîd ⇒ İbn Ebû Hâzim” senediyle Müslim’in *Sahîh*’inde,⁴

“Sehl b. Sa’d ⇒ Ebû Hâzim ⇒ Yakûb b. Abdirrahman ⇒ Kuteybe b. Saîd ⇒ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.⁵

Hadis, müttefekun aleyh olup, râvileri sikadır. Dalayısıyla hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

37. HADİS

إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْتَزِعُ الْعِلْمَ إِنْتِزَاعًا مِنَ النَّاسِ بَعْدَ أَنْ يُؤْتِيَهُمْ إِيَّاهُ، وَلَكِنْ يَذْهَبُ بِذَهَابِ الْعُلَمَاءِ، فَكُلَّمَا ذُهِبَ عَالِمٌ ذُهِبَ بِمَا مَعَهُ مِنَ الْعِلْمِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ إِلَّا رُؤْسَاءَ جُهَالًا إِنْ سُئِلُوا أَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَيُضِلُّونَ وَيُضِلُّونَ.

¹ Taberânî, *el-Evsat*, V, 298.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 9.

³ Buhârî, “Fedâilü’s-Sahabe”, 9.

⁴ Müslim, “Fedâilü’s-Sahabe”, 4.

⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, V, III.

“Hiç şüphesiz, Allah-ü Teâlâ, verdiği ilmi, insanların aklından çekip almaz. Ancak, âlimlerin kaybolmasıyla ilim ortadan kalkar. Çünkü her ölen âlim, ilmiyle gider. Bu öyle bir hâle gelir ki cahil kimseler insanlara öncülük etmeye başlar. Bu cahiller kendilerine bir şey sorulduğunda ilmî olmayan fetvalar verirler, kendileri de sapar, insanları da saptırırlar.”¹

Hadis; “Abdullah b. Amr ⇒ Ebû Hişâm ⇒ Hişâm b. Urve ⇒ Mâlik b. Enes ⇒ İsmail b. Üveys” senediyle Buhari’nin *Sahih*’inde;²

“Abdullah b. Amr ⇒ Ebû Hişâm ⇒ Hişâm b. Urve ⇒ Cerîr ⇒ Kuteybe b. Saîd” senediyle Müslim’in *Sahih*’inde;³

“Abdullah b. Amr ⇒ Ebû Hişâm ⇒ Hişâm b. Urve ⇒ Ubeyde b. Süleyman ⇒ Hârûn b. İshak el-Hemedâni” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde geçmektedir.⁴

Tirmizî, hadisin “hasen-sahih” olduğunu ve Hz.Âişe’ye varan başka bir senedinin daha bulunduğunu belirtmiştir.⁵ Şuayb el-Arnâvûd ve Elbânî, hadisin “sahih” olduğunu ifade etmişlerdir.⁶ Müttefekun aleyh olan bu hadisin râvîleri de sikadır.⁷ Bu bilgiler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

38. HADİS

مَنْ عِلْمًا فُكِّمَهُ الْجَمَّةُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ.

“Bir ilmi öğrenip de ilmini başkalarından esirgeyen kimseyi Allah Teâlâ, kıyamet günü ateşten bir gemle cezalandırır.”⁸

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇒ Atâ b. Ebî Rebâh ⇒ Ali b. Hakem ⇒ Hammâd ⇒ Musa b. İsmail” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde;⁹

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 9.

² Buhari, “İlim”, 34.

³ Müslim, “İlim”, 13.

⁴ Tirmizî, “İlim”, 5.

⁵ Tirmizî, “İlim”, 5.

⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, II, 190; İbn Mâce, *Sünen*, thk: Muhammed Nasiruddin el-Elbânî, “İman”, 8.

⁷ İbn Hanbel, *el-İlel*, III, 287; Buhârî, *el-Kebîr*, VIII, 193; a.mlf., *es-Sağîr*, II, 152; Zehebî, *Kâşif*, II, 143; İbn Hacer, *Lisân*, I, 309.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 9.

⁹ Ebû Dâvud, “İlim”, 9.

“Ebû Hüreyre ⇨ Atâ b. Ebî Rebâh ⇨ Ali b. Hakem ⇨ Umâre b. Zâzân ⇨ Abdullah b. Nemîr ⇨ Ahmed b. Kureyş el-Kûfi” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde;¹

“Ebû Hüreyre ⇨ Atâ b. Ebî Rebâh ⇨ Haccâc b. Ertâte ⇨ Muhammed b. Yezîd ⇨ Ahmed b. Hanbel ⇨ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde;²

“Ebû Saîd el-Hudrî ⇨ Safvân b. Selîm ⇨ Muhammed b. Dâb ⇨ Abdullah b. Âsım ⇨ Ebû İshak el-Vâsıtî ⇨ İsmâil b. Vâfid es-Sekafî” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’inde;³

“Abdullah b. Amr b. Âs ⇨ Ebû Abdurrahman el-Hubelî ⇨ Abdullah b. Ayyâş ⇨ Abdullah b. Hakem ⇨ Ebu’l-Abbâs Muhammed b. Yakûb” senediyle *Müstedrek*’te geçmektedir.⁴

Ebû Hüreyre rivâyeti *sahih* olup râvîleri sikadır. Ahmed b. Hanbel’in senedinde geçen “Haccâc b. Ertâte” ise müdellis bir râvî olduğu için, senedi za’fiyete uğratmakla beraber, şevahidi sebebiyle hadis *hasen*’dir.⁵

Ebû Saîd rivâyeti ise “zayıf”tır. Senette geçen Muhammed b. Dâb, hadis ulemamızca yalancılıkla cerh edilmiştir.⁶ Abdullah b. Amr rivâyeti ise Zehebî’ye göre “sahih”tir, zira senette her hangi bir kusurun olmadığını ifade etmiştir.⁷ Tüm bu bilgiler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

39. HADİS

نِعْمَ الْعَطِيَّةُ وَنِعْمَ الْهَدِيَّةُ كَلِمَةٌ حَكِيمَةٌ تَسْمَعُهَا فَتَطْوِي عَلَيْهَا ثُمَّ تَحْمِلُهَا
إِلَى أَخٍ لَكَ مُسْلِمٍ تُعَلِّمُهُ إِيَّاهَا تَعْدِلُ عِبَادَةَ سَنَةٍ.

“İlmi dinleyip, anlayıp Müslüman kardeşine aktarman ne güzel hediyedir, bu davranış bir yıllık ibadete denktir.”⁸

Hadis; “Abdullah b. Abbâs ⇨ Saîd b. Cübeyr ⇨ İbrahim b. Abdilmelik es-Sülemî ⇨ Amr b. Husayn el-Ukaylî ⇨ Haccâc b. Imrân” senediyle *el-Mu’cemu’l-Kebîr*’de geçmektedir.¹

¹ Tirmizî, “İlim”, 3.

² İbn Hanbel, *Müsned*, II, 263.

³ İbn Mâce, “İmân”, 24.

⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 182.

⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, II, 499.

⁶ İbn Hacer, *Takrib*, I, 477; Zehebî, *Kâşif*, II, 269.

⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, tlk: Zehebî, I, 182.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 9.

Râvilerden Amr b. Husayn, zabt yönüyle cerh edilmiş, unutkan, metrûk ve zayıf olduğu ifade edilmiştir.² Elbânî, “çok zayıf” derken; Irakî “zayıf” değerlendirmesini yapmıştır.³ Bu bilgiler ışığında hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

40. HADİS

الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا ذَكَرَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَمَا وَالِاهُ أَوْ مُعَلِّمًا أَوْ مُتَعَلِّمًا.

“Dünya lanetlenmiştir. Dünyanın içerisindekiler de lanetlenmiştir. Allah-ü Teâlâ’nın zikri ile (bu zikri) öğrenen ve öğretenler ise müstesnadır.”⁴

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇨ Abdullah b. Damra ⇨ Atâ b. Kura ⇨ Abdurrahmân b. Sâbit b. Sevbân ⇨ Ali b. Sâbit ⇨ Muhammed b. Hâtim” senediyle Tirmizî’de,⁵

“Câbir b. Abdillâh ⇨ Muhammed b. Münkedir ⇨ Süfyân b. Saîd ⇨ Abdülmelik b. Amr ⇨ Abdullah b. Cerrâh ⇨ Muhammed b. Eyyûb ⇨ Ali b. Fadl” senediyle *Hilyetü’l-Evliya*’da geçmektedir.⁶

Ebû Hüreyre rivâyetinde zikredilen râvîler sika olup senet sahihtir. Câbir rivâyetinde geçen Süfyân b. Saîd ise tedlîs⁷ ile cerh edilmiştir.⁸ Tirmizî hadis için “hasen” değerlendirmesini yaparken Elbânî, “sahih” tespitinde bulunmuştur.⁹ Bu veriler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

41. HADİS

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلَ السَّمَاوَاتِ وَأَهْلَ الْأَرْضِ حَتَّى التَّمَلُّةِ فِي جُحْرِهَا وَحَتَّى الْحُوتِ فِي الْبَحْرِ لِيُصَلُّوا عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرِ.

¹ Taberâni, *el-Kebîr*, XII, 43.

² El-Mizzî, *Tehzîb*, XXI, 587, İbnü’l-Cevzî, *el-İlel*, II, 224.

³ Irakî, *el-Muğnî*, I, 9; Elbânî, *ed-Daîfe*, V, 56.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 9.

⁵ Tirmizî, “Zühd”, 24.

⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 90.

⁷ Tedlîs: İbnu’s-Salâh, tedlîsi “İsnâd Tedlîsi” ve “Şüyüh Tedlîsi” olarak 2’ye ayırır. İsnâd tedlîsi, râvînin görüşmediği veya görüştüğü halde hadis almadığı bir kişiden hadis rivâyet etmesi; şüyüh tedlîsi ise râvînin, hocasını bilinmeyen bir isim veya sıfatla anmasıdır. (İbnu’s-Salâh, *Ulûmü’l-Hadis*, s: 42)

⁸ İbn Hacer, *Tabakâtü’l-Müdekkisîn*, s. 32.

⁹ Tirmizî, “Zühd”, 24; Elbânî, *es-Sahîha*, VI, 300.

“Allah’ü Teâlâ, melekler, göklerde ve yerde bulunan her şey ve hatta yuvasındaki karıncalar, denizdeki balıklar, insanlara hayrı öğreten kimse için dua ederler.”¹

Hadis, “Ebû Ümame ⇒ Kâsım ebû Abdurrahman ⇒ Velîd b. Cemîl ⇒ Seleme b. Recâ ⇒ Muhammed b. Abdi’l-A’lâ” senediyle merfû olarak Tirmizî’nin *Sünen’inde*, *el-Mu’cemü’l-Kebîr’de* ve *Mecmeu’z-Zevâid’de* geçmektedir.²

Senette zikredilerin râvilerin sika olduğu kaynaklarımızda belirtilmektedir.³ Tirmizî hadisin “garîb” olduğunu, Elbânî, “sahih” olduğunu belirtmiştir.⁴ Bu veriler doğrultusunda hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

42. HADİS

مَا أَفَادَ الْمُسْلِمُ أَخَاهُ فَائِدَةً أَفْضَلَ مِنْ حَدِيثٍ حَسَنٍ بَلَّغَهُ فَبَلَّغَهُ.

“Bir Müslüman’ın, dinlediği bir hadisi, kardeşine olduğu gibi güzelce aktarmasından daha büyük bir yardımı olamaz.”⁵

Hadis, “Muhammed b. Münkedir ⇒ Muhammed b. Müslim et-Tâifî ⇒ Yahya b. Selim ⇒ Abdulvehhâb b. Necde el-Hûtî ⇒ Ahmed b. Züheyr” senediyle İbn Abdilber’in *Câmiu’l-Beyân*’ında geçmektedir.⁶

Hadisin râvîlerinden Muhammed b. Münkedir, hadisi merfû olarak naklettiği için hadis “mürsel”dir. Bu durum, hadise *zayıf* değerlendirmesini yapmamıza neden olmuştur. Aynı zamanda, hadise, *Câmiu’l-Beyân* haricinde başka bir kaynaktan rastlayamadık. *Şuabu’l-İman*’da benzer manalı diğer bir hadis ise şu şekildedir.⁷

ما أهدى المرء المسلم لأخيه هدية أفضل من كلمة يزيد الله بها هدى أو يرده بها عن ردى

Abdullah b. Amr’dan merfû olarak rivâyet edilen bu hadiste de tâbîûn tabakasındaki bir râvi zikredilmediği için “irsâl” vardır.

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 10.

² Tirmizî, “İlim”, 19; Taberânî, *el-Kebîr*, VIII, 234; Heysemî, *Mecme’*, I, 334.

³ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 220; a. mlf, *Takrîb*, I, 247, I, 491, I, 581; Zehebî, *Kâşif*, I, 469.

⁴ Elbânî, *Sahîhu Tergîb*, I, 19.

⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 10.

⁶ İbn Abdilber, *Câmi’*, I, 178.

⁷ Beyhakî, *Şu’ab*, II, 280.

43. HADİS

كَلِمَةٌ مِنَ الْخَيْرِ يَسْمَعُهَا الْمُؤْمِنُ فَيُعَلِّمُهَا وَيَعْمَلُ بِهَا خَيْرٌ لَهُ مِنْ عِبَادَةِ سَنَةٍ.

“Müminin dinlediği hayırlı bir sözü başkasına da öğretmesi veya onunla amel etmesi kendisi için bir senelik ibadetten daha hayırlıdır.”¹

Hadis; “Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ⇨ İbn Mübârek ⇨ Yahya b. Hüseyin ⇨ Ömer b. Hayâ” senediyle İbnü’l-Mübârek’in *Zühd* adlı eserinde geçmektedir.²

Hadisin sahabi râvîsi zikredilmediği için “mürsel”dir. Aynı zamanda râvîlerden Abdurrahman b. Zeyd, Buharî ve Zehebî tarafından “zayıf” olarak cerh edilmiştir.³ Baktığımız diğer kaynaklarda da bu hadise veya benzer başka bir metnine rastlayamadık. Bu bilgiler doğrultusunda hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

44. HADİS

خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فَرَأَى مَجْلِسَيْنِ أَحَدَهُمَا يَدْعُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَيَرْعُبُونَ إِلَيْهِ، وَالْآخَرَ يُعَلِّمُونَ النَّاسَ فَقَالَ: أَمَا هَؤُلَاءِ فَيَسْأَلُونَ اللَّهَ تَعَالَى فَإِنْ شَاءَ أَعْطَاهُمْ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ، وَأَمَا هَؤُلَاءِ فَيُعَلِّمُونَ النَّاسَ وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا ثُمَّ عَدَلْتُ إِلَيْهِمْ وَجَلَسَ مَعَهُمْ.

“Bir gün Hz. Peygamber (sav), evinden çıkıp mescide geldi. Mescide girdiğinde toplanmış iki grup gördü. Bunlardan biri dua ve zikir ile meşgul oluyordu, diğeri ise insanlara ilim öğretmekle meşguldü. (Zikirle iştigal eden kimseler için) Buyurdular ki ‘Bunlar Allah’tan isterler, Allah dilerse onlara istediklerini verir, dilemezse vermez. (İlimle uğraşan kimseler için ise) Buyurdular ki ‘Bunlar da insanlara ilim öğretiyorlar, ben de sizlere muallim olarak gönderildim.’ Daha sonra Hz. Peygamber, ilimle meşgul olanların yanına oturdu.”⁴

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 10.

² İbnü’l-Mübârek, *ez-Zühd*, s. 487.

³ Buharî, *el-Kebîr*, V, 284; Zehebî, *Kâşif*, I, 628.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 11.

Hadis; “Abdullah b. Amr ⇨ Abdullah b. Yezîd ⇨ Abdurrahman b. Ziyâd ⇨ Bekir b. Huneys ⇨ Davud b. Züberkân ⇨ Beşir b. Hilâl” senedi ile İbn Mâce'nin *Sünen*'inde geçmektedir.¹

Irakî ve Elbânî, hadisin zayıf olduğunu belirtmişlerdir.² Râvîlerden, Bekir b. Huneys, Zehebî ve İbnü'l-Cevzî tarafından “daîfu'l-hadîs” şeklinde cerh edilmiştir.³ Diğer bir râvî olan Davud b. Züberkân ise aynı şekilde Zehebî ve İbn Asakîr tarafından zayıflıkla tavsif edilmiştir.⁴ Bu veriler ışığında hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

45. HADİS

مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهِ مِنَ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ أَصَابَ أَرْضًا
فَكَانَتْ مِنْهَا بُقْعَةٌ قَبِلَتْ الْمَاءَ فَأَنْبَتَتِ الْكَلَاءَ وَالْعُشْبَ الْكَثِيرَ، وَكَانَتْ مِنْهَا بُقْعَةٌ
أَمْسَكَتِ الْمَاءَ فَفَنَعَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا النَّاسَ فَشَرِبُوا مِنْهَا وَسَقُوا وَزَرَعُوا، وَكَانَتْ
مِنْهَا طَائِفَةٌ قِيَعَانٌ لَا تُمْسِكُ مَاءً وَلَا تُنْبِتُ كَلَاءً.

“Allah Teâlâ'nın benim vesileyle gönderdiği ilim ve hidayet misali, bir araziye çokça yağan bir yağmura benzer. Arazinin bir kısmı suyu içine çeker ve oradan çeşitli bitkiler ile mahsul alınır. Diğer bir kısmı ise yağın suyu biriktirir ve biriken bu suyu Allah Teâlâ, içmeleri, hayvanları ve arazileri sulamak üzere insanların istifadesine sunar. Diğer bir kısmı da ne suyu biriktirir ne de içine alarak mahsul verir.”⁵

Hadis; “Ebû Mûsa el-Eş'arî ⇨ Ebû Büreyde ⇨ Büreyde b. Abdillâh ⇨ Hammâd b. Üsâme ⇨ Muhammed b. Alâ” senediyle Buhârî'nin *Sahîh*'inde;⁶

“Ebû Mûsa el-Eş'arî ⇨ Ebû Büreyde ⇨ Büreyde b. Abdillâh ⇨ Hammâd b. Üsâme ⇨ Muhammed b. Alâ ⇨ Ebû Âmir el-Eş'arî ⇨ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe” senediyle Müslim'in *Sahîh*'inde;⁷

“Ebû Mûsa el-Eş'arî ⇨ Ebû Büreyde ⇨ Yezîd b. Abdillâh ⇨ Hammâd b. Üsâme ⇨ Kasım b. Zekerîya” senediyle Nesâî'nin *Sünen*'inde geçmektedir.⁸

¹ İbn Mâce, “İmân”, 17.

² Irakî, *el-Muğnî*, I, 10; Elbânî, *ed-Daîfe*, s: 17.

³ Zehebî, *Kâşif*, I, 274; İbnü'l-Cevzî, *el-İlel*, I, 148.

⁴ Zehebî, *Kâşif*, I, 379; İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Dimeşk*, III, 90.

⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 11.

⁶ Buhârî, “İlim”, 20.

⁷ Müslim, “Fedâil”, 15.

⁸ Nesâî, “İlim”, 4.

Hadis, müttefekun aleyh olup râvîleri sikadır.¹ Bu bilgilerle hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

46. HADİS

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ
عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَكَلٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ.

“İnsan öldüğü zaman, amel defteri kapanır ama şu üç şey öldükten sonra da kişiye sevap kazandırır: Sadaka-i câriye, kendisinden istifade edilen ilim ve ardından dua eden salih bir çocuk.”²

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇒ Alâ b. Abdirrahman ⇒ İsmail b. Cafer ⇒ Ali b. Hacer, Yahyâ b. Eyyûb” senediyle Müslim’in *Sahîh*’i, Tirmizî ve Nesâî’nin *Sünen*’leri, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i ve Dârimî’nin *Sünen*’inde;³

“Ebû Hüreyre ⇒ Alâ b. Abdirrahman ⇒ Süleyman b. Bilal ⇒ İbn Vehb ⇒ Rabî b. Süleyman” senediyle Ebû Davud’un *Sünen*’inde geçmektedir.⁴

Tirmizî, hadis için “hasen-sahih” değerlendirmesi yapmış olup, Elbânî, Hüseyin Selim Esed ve Şuayb Arnavud hadis için “sahih” değerlendirmesi yapmaktadır.⁵ Baktığımız terâcîm ve tabakât eserlerinde hadisin râvîleri için “sika” denmiştir.⁶ Bu bilgiler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

47. HADİS

الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ.

“Hayra vesîle olan hayrı yapan gibidir.”⁷

Hadis; “Ebû Mesud el-Bedrî ⇒ Ebû Amr eş-Şeybânî ⇒ A’meş ⇒ Muhammed b. Kesîr” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde;¹

¹ Buhâri, *el-Kebîr*, III, 128; İbn Hibbân, *Sikât*, VI, 222; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 121,177; III, 128; Zehebî, *Kâşif*, II, 128.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 11.

³ Müslim, “Vasıyye”, 14; Tirmizî, “Ahkâm”, 36; Nesâî, “Vesâyâ”, 8; Hanbel, *Müsned*, II, 372; Dârimî, “Mukaddime”, 46.

⁴ Ebû Dâvud, “Vesâyâ”, 12.

⁵ Tirmizî, “Ahkâm”, 36; Elbânî, *Sâhîhu Tergîb*, I, 18; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, tkh.:Hüseyin Selim Esed, XI, 343; İbn Hibbân, *Sahîh*, thk.: Şuayb el-Arnâvud, II, 13.

⁶ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, V, 309; Mizzî, *Tehzîb*, III, 59, IX, 87; İbn Hanbel, *el-Ilel*, II, 482; İbn Şâhîn, *Târîhu Esmâi’s-Sikât*, s: 29.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I,11.

“Enes b. Mâlik ⇨ Şübeyb b. Bişr ⇨ Ahmed b. Beşîr ⇨ Nasr b. Abdirrahman el-Kûfî” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde;²

“Ebû Mesud el-Bedrî ⇨ Ebû Amr eş-Şeybânî ⇨ A’meş ⇨ Şüreyk b. Abdillâh ⇨ Esved b. Âmir” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde;³

“Enes b. Mâlik ⇨ Ziyâd ⇨ İbn İsmail el-Esam ⇨ Abdillâh b. Ömer b. Meysere” senediyle Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’inde;⁴

“Sehl b. Sa’d ⇨ Ebû Hâzim ⇨ İmrân b. Muhammed ⇨ Ubeydullâh b. Muhammed ⇨ Ebû Müslim” senediyle *el-Mu’cemu’l-Evsat*’ta geçmektedir.⁵

Müsned’de geçen râvîlerden Şüreyk b. Abdillâh nedeniyle hadis za’fiyete uğramışsa da⁶ âdidlar vasıtasıyla hadis “sahih” derecesine yükselmiştir. Tirmizî, Ebû Mesud rivâyetinin “garîb” olduğunu ifade etmiştir.⁷ Elbânî, Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâyetlerinin “sahih” olduğunu ifade etmiştir.⁸ Ebû Ya’lâ’nın rivâyetindeki râvîler ise sikadır.⁹ Bu bilgiler doğrultusunda hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

48. HADİS

لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٍ آتَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حِكْمَةً فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيَعْلَمُهَا
النَّاسَ، وَرَجُلٍ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكْتِهِ فِي الْخَيْرِ.

“Allah Teâlâ’nın kendisine ilim verip bu ilmini insanlara öğreten ve ilmiyle hüküm veren kimse ile Allah Teâlâ’nın kendisine mal verip bu malı hayır yolunda harcayan kimsenin durumu dışında hiçbir kişiye haset (imrenme/gıpta) yoktur.”¹⁰

Hadis; “Abdullâh b. Mesud ⇨ Kays b. Ebî Hâzim ⇨ Zührî ⇨ İsmail b. Ebî Hâlid” senediyle Buhârî’nin *Sahîh*’inde;¹¹

¹ Ebû Dâvud, “Edeb”, 124.

² Tirmizî, “İlim”, 14.

³ İbn Hanbel, *Müsned*, V, 274.

⁴ Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, VII, 275.

⁵ Taberânî, *el-Evsat*, III, 34.

⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, V, 274.

⁷ Tirmizî, “İlim”, 14.

⁸ Ebû Dâvud, *Sünen*, tkh: Elbânî, “Edeb”, 124; Tirmizî, *Sünen*, thk: Elbânî, “İlim”, 14; Mizzî, *Tehzib*, XII, 359; İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 16.

⁹ Heysemî, *Mecme’*, III, 332.

¹⁰ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 11.

¹¹ Buhârî, “İlim”, 14.

“Abdullah b. Mesud ⇒ Kays b. Ebî Hâzim ⇒ Vekî b. el-Cerrâh ⇒ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe” ve “Abdullah b. Amr ⇒ Sâlim b. Abdillâh ⇒ İbn Şihâb ⇒ İbn Vehb ⇒ Harmele b. Yahya” senetleriyle Müslim’in *Sahîh*’inde;¹

“Abdullah b. Mesud ⇒ Kays b. Ebî Hâzim ⇒ İsmail İbn Ebû Hâlid ⇒ Muhammed b. Bişr ⇒ Muhammed b. Abdillâh b. Nemîr” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’i ve Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’inde ve Ebû Sâid el-Hudrî’den merfû ve muallâk olarak *Mecmeu’z-Zevâid*’de geçmektedir.² Hadis, müttfekun aleyh olup ravileri de sikadır.³ Dolayısıyla hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

49. HADİS

عَلَى خُلُقَانِي رَحْمَةَ اللَّهِ، قِيلَ: وَمَنْ خُلُقَاؤُكَ؟ قَالَ: الَّذِينَ يُحْيُونَ سُنَّتِي
وَيُعَلِّمُونَهَا عِبَادَ اللَّهِ.

“Allah’ın rahmeti halifelerimin üzerine olsun. Senin halifelerin kimdir, diye sorulduğunda Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: Sünnetimi yaşatan ve Allah’ın kullarına sünnetimi öğretenlerdir.”⁴

Hadis; “Abdullah b. Abbas ⇒ Atâ b. Yesâr ⇒ Zeyd b. Eslem ⇒ Hişâm b. Sa’d ⇒ Ahmed b. İsa el-Ulvî ⇒ Muhammed b. Hüseyin Ebû Husayn” senediyle *el-Mu’cemu’l-Evsat*’ta;⁵

“Hasan b. Ali ⇒ Ali b. Zeyd ⇒ Amr b. Kesîr ⇒ İbn Ebû Hayra ⇒ Ahmed b. Amr ⇒ Muhammed b. Ahmed ⇒ Ahmed b. Saîd ⇒ Halef b. Ahmed” senediyle ise *Câmi’u Beyâni’l-İlm*’de geçmektedir.⁶

Câmi’u Beyâni’l-İlm’de geçen senet “mürsel” olup sahâbi râvî zikredilmemiştir. İbn Abdilber, hadisin Ebû Zerr’e dayanan merfû bir senedi daha olduğunu, ancak bu rivâyetin sahih olmadığını ifade etmiştir.⁷

Taberânî, Ahmed b. İsa el-Ulvî’nin teferrüd ettiğini belirtmiştir.⁸ Ahmed b. İsa el-Ulvî aynı zamanda yalancılıkla cerh edilmiştir.¹ Elbânî, hadisin her iki senedinin de

¹ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 267, 268.

² İbn Mâce, “Zühd”, 22; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, IX, 11; Heysemî, *Mecme’*, III, 281.

³ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 472; Buhârî, *el-Kebîr*, VI, 488; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 156; Zehebî, *Kâşif*, II, 246; II, 145.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 11.

⁵ Taberânî, *el-Evsat*, VI, 77.

⁶ İbn Abdilber, *Câmi’*, I, 197.

⁷ İbn Abdilber, *Câmi’*, I, 197.

⁸ Taberânî, *el-Evsat*, VI, 77.

“mevzû” olduğunu belirtmiştir.² Bu bilgiler ışığında, *el-Mu’cemu’l-Evsat* rivâyetinin *mevzû* olduğunu, *Câmi’u Beyâni’l-Ilm* rivâyetinin ise irsal nedeniyle *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

50. HADİS

بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ وَحَجِّ الْبَيْتِ.

“İslam beş temel üzerine bina edilmiştir: Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğuna şahadet, namazı kılmak, zekâtı vermek, Ramazan orucu ve Kâbe’yi haccetmek.”³

Hadis; “Abdullah b. Ömer ⇨ İkrime b. Hâlid ⇨ Hanzala b. Ebî Süfyân ⇨ Abdullah b. Mûsâ” senediyle Buhâri’nin *Sahîh*’inde;⁴

“Abdullah b. Ömer ⇨ Sa’d b. Ubeyde es-Selemî ⇨ Sa’d b. Târik ⇨ Yahya b. Zekeriya ⇨ Sehl b. Osman el-Askerî” ve ayrıca “Abdullah b. Ömer ⇨ Sa’d b. Ubeyde es-Selemî ⇨ Ebû Mâlik el-Eşceî ⇨ Süleyman b. Hayyân el-Ahmer ⇨ Muhammed b. Abdillâh b. Nemîr” senetleriyle Müslim’in *Sahîh*’inde;⁵

“Abdullah b. Ömer ⇨ Hubeyb b. Ebî Sâbit ⇨ İbn Hams et-Temîmî ⇨ Süfyân b. Uyeyne ⇨ İbn Ebû Ömer” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde;⁶

“Abdullah b. Ömer ⇨ İkrime b. Hâlid ⇨ Hanzala b. Ebî Süfyân ⇨ el-Muâfî (İbn İmrân) ⇨ Muhammed b. Abdillâh b. Ammâr” senediyle Nesâi’nin *Sünen*’inde;⁷

“Abdullah b. Ömer ⇨ Yezid b. Bişr ⇨ Sâlim b. Ebî Ca’d ⇨ Mansûr ⇨ Süfyân ⇨ Vekî,” ayrıca “Cerir b. Abdillâh ⇨ Âmir ⇨ Dâvud b. Yezîd ⇨ Mekki” senetleriyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde;⁸

“Cerir b. Abdillâh ⇨ Şu’be ⇨ Abdullah b. Hubeyb b. Ebî Sâbit ⇨ Attâf b. Hâlid ⇨ Eş’as ⇨ Muhammed b. Ahmed b. Hammâd Ebû Bişr ed-Dûlâbî” senediyle *el-Mu’cemu’s-Sağîr*’da geçmektedir.¹

¹ İbn Hacer, *Lisân*, I, 241; Heysemî, *Mecme’*, I, 335.

² Elbânî, *ed-Daîfe*, II, 247; a.mlf., *Daîfu Terğîb*, I, 19.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 14.

⁴ Buhâri, “İman”, 1.

⁵ Müslim, “İman”, 19, 20.

⁶ Tirmizî, “İman”, 3.

⁷ Nesâi, “İman”, 13.

⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 26; IV, 364.

Müsned riyayetinde geçen Davud b. Yezid, *Kâşif*'te zayıf olarak nitelenmiştir.² *Müsned*'i tahkik eden Şuayb el-Arnâvûd da hadisin bu vechinin zayıf olduğunu ama sahih diğer senetleriyle düşünüldüğünde hadisin “sahih li ğayrihî” derecesine yükseldiğini ifade etmiştir.³ *El-Mu'cemu's-Sağîr*'de geçen râvîlerden ed-Dûlâbî de İbn Hacer tarafından cerh edilmiştir.⁴ Dolayısıyla bu senet de “zayıf” hale gelmiştir.

Bu açıklamaların dışında kalan diğer senetler incelendiğinde ise râvîlerinin kaynaklarımızda “sadûk, sika” gibi lafızlarla ta'dîl edildikleri görülecektir. Hadis, müttefekun aleyh olup Elbânî, Şuayb el-Arnâvud, Hüseyin Selim Esed gibi hadis muhakkıklarınca “sahih” görülmüştür.⁵ Tirmizî, eserinde aldığı rivâyet için “hasen-sahih” değerlendirmesini yapmıştır.⁶ Tüm bu bilgiler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

51. HADİS

ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ: شُحُّ مَطَاعٍ، وَهَوَى مُتَّبَعٌ، وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ.

“Üç şey helak edicidir: insanı teslim alan cimrilik, tâbî olunan heva ve hevesler, kişinin kendini beğenmesi.”⁷

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇨ Hasan el-Basrî ⇨ Humejd b. Hakem ⇨ İbrahim Muhammed b. Ar'ara ⇨ Muhammed b. Muhammed el-Cezveî” ve ayrıca “Abdullah b. Ömer ⇨ Saîd b. Cübeyr ⇨ Atâ b. Dînâr ⇨ İbn Lehîa' ⇨ Velîd b. Abdilvâhid et-Temîmî ⇨ Mahfûz b. Bahru'l-Entâkî ⇨ Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî” senetleriyle *el-Mu'cemu'l-Evsât*'ta;⁸

“Enes b. Mâlik ⇨ Katâde ⇨ Fadl b. Bekr ⇨ Eyyûb b. Utbe ⇨ Ahmed b. Yûnus ⇨ Ali b. Ahmed b. Ubeyd el-Esfâtî ⇨ Ahmed b. Yûnus ⇨ Abdurrahman b. Abbâs ⇨ Ebu'l-Hasen Muhammed b. Yakûb” ve ayrıca “Ebû Hüreyre ⇨ Ebû Hâzim ⇨ Bekir b. Selim ⇨ Ubeydullah b. Muhammed ⇨ Muhammed b. Ahmed Ebû Bekir ⇨ İsmail b.

¹ Taberânî, *es-Sağîr*, II, 60.

² Zehebî, *el-Kâşif*, I, 383.

³ İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, IV, 364.

⁴ İbn Hacer, *Lisân*, V, 41.

⁵ Elbânî, *Sahîhu Terğîb*, I, 180; İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, II, 120; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, thk: Hüseyin Selim Esed, X, 164.

⁶ Tirmizî, “İman”, 3.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 15.

⁸ Taberânî, *el-Evsat*, V, 328; VI, 47.

Ali Hatamî ⇒ Ebû'l-Hüseyin Ali b. Ahmed ⇒ el-Makberî” senetleriyle *Şua'bu'l-İmân*'da geçmektedir.¹

El-Evsat'ta geçen İbn Ömer rivâyetindeki Mahfûz b. Bahru'l-Entâkî, yalancılıkla cerh edilmiş bir râvîdir.² Dolayısıyla bu “metrûk” bir senettir. Enes rivâyetinde zikredilen İbrahim Muhammed b. Ar'ara ise Humejd b. Hakem'in tek râvîsi olduğu için teferrüde düşmüştür ve senet “garîb”tir.³ *Şua'bu'l-İmân*'da ise Enes rivâyetindeki Fadl b. Bekr, Zehebî tarafından “münkeru'l-hadîs” olarak cerh edilmiştir.⁴ Diğer bir râvî, Eyyûb b. Utbe ise Buhârî tarafından “gevşeklikle/hüve leyyin” itham edilmiştir.⁵ Bu sebeblerle mezkûr senet de *zayıf* hükmündedir.⁶ *Şua'bu'l-İmân*' da geçen Ebû Hüreyre rivâyetinin ise ravileri sika olup⁷ hadis *sahih*'tir.

52. HADİS

لَا يَقْضِي الْقَاضِي وَهُوَ غَضْبَانٌ.

“Hâkim, öfkeli bir haldeyken hüküm vermesin”⁸

Hadis; “Abdurrahman b. Ebî Bekre ⇒ Abdülmelik b. Umeyr ⇒ Şu'be ⇒ Âdem b. Yahya” senediyle Buhârî'nin *Sahih*'inde;⁹

“Abdurrahman b. Ebî Bekre ⇒ Abdülmelik b. Umeyr ⇒ Ebû Avâne ⇒ Kuteybe b. Saîd” senediyle Müslim'in *Sahih*'inde;¹⁰

“Abdurrahman b. Ebî Bekre ⇒ Abdülmelik b. Umeyr ⇒ Süfyan b. Uyeyne ⇒ Ahmed b. Sâbit el-Cühderî ⇒ Muhammed b. Abdillâh b. Yezîd ⇒ Hişâm b. Ammâr” senediyle Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde;¹¹

“Abdurrahman b. Ebî Bekre ⇒ Abdülmelik b. Umeyr ⇒ Cafer b. Hâris ⇒ İsmail b. Ayyâş ⇒ Abdülcebbâr b. Selîm ⇒ Amr b. Muhammed el-Fevzî” senediyle *el-Mu'cemu's-Sağîr*'de geçmektedir.¹²

Hadisin tek sahâbi râvîsi Abdurrahman b. Ebî Bekre olup, merfû olarak rivâyet edilmiştir. Müttefekun aleyh olan hadis için Tirmizî “hasen-sahih” değerlendirmesi

¹ Beyhaki, *Şua'bu'l-İmân*, I, 471; V, 452.

² İbn Adiy, *el-Kâmil*, VI, 441; İbnü'l-Cevzî, *el-İlel*, III, 36.

³ Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 160.

⁴ Zehebî, *Kâşif*, IV, 437.

⁵ Buhârî, *es-Sağîr*, II, 265.

⁶ Irâkî, *el-Muğni*, I, 15; III, 207.

⁷ İbn Hanbel, *el-İlel*, III, 117; Mizzî, *Tehzîb*, III, 484; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 118.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 16.

⁹ Buhârî; “Ahkam”, 13.

¹⁰ Müslim, “Akdiyye”, 16.

¹¹ Tirmizî, “Zühd”, 11; İbn Mâce, “Ahkam”, 4.

¹² Taberânî, *es-Sağîr*, II, 33.

yapmaktadır.¹ *El-Mu'cemu's-Sağîr* rivâyetinde geçen Abdulcabbar b. Selim, İsmail b. Ayyaş'tan rivâyet eden tek râvî olduğu için teferrüd etmiştir. Hadisin rivâyetlerinde geçen râvîler, rical kaynaklarımızda ta'dîl edilen râvîler olup bu bilgiler ışığında hadise *sahih* diyebiliriz.

53. HADİS

لَا يُفْتِي النَّاسَ إِلَّا ثَلَاثَةً: أَمِيرٌ أَوْ مَأْمُورٌ أَوْ مُتَكَلِّفٌ.

“İnsanlara ancak üç kısım insan fetvâ verir: Emîr, emîre bağlı çalışan memur ve ilmine güvenip bu vazifeyi yapabilecek sorumluluğu alan kimse”²

“Amr b. Şu'be ⇒ Abdullah b. Âmir el-Eslemî ⇒ Evzâî ⇒ İbn Ziyâd eş-Şâmî ⇒ Hişâm b. Ammâr” senediyle İbn Mâce'de geçmektedir.³

İhyâ'ü Ulûmi'd-Dîn'de geçen bu hadis, mezkûr lafızlarla değil, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde şu şekilde geçmektedir:⁴

لا يقص على الناس إلا أمير ومأمور أو مرء

Râvîlerden Abdullah b. Âmir el-Eslemî, Buhâri tarafından zapt cihetiyle cerh edilmiştir (Sûü'l-Hıfz).⁵ Bunun haricinde hadiste başkaca bir illet bulunmaması nedeniyle hadise *hasen* diyebiliriz.

Hadisin yakın manalı başka bir metni ise şöyledir:

القصاص ثلاثة : أمير أو مأمور أو محتال

Bu hadis ise, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde, Ebû Nuaym'ın *Hilyetü'l-Evliyâ*'sında ve Heysemî'nin *Mecmeu'z-Zevâid*'inde geçmektedir.⁶ Elbânî ve Şuayb el-Arnâvûd, zikredilen eserlerde yaptıkları tahkikat ve tahrir sonucu hadisin bu lafzının *sahih* olduğunu ifade etmişlerdir.⁷

54. HADİS

¹ Tirmizî, “Zühd”, 11.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 18.

³ İbn Mâce, “Edeb”, 40.

⁴ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 18.

⁵ Buhârî, *el-Kebîr*, V, 156.

⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 23; Taberânî, *el-Kebîr*, XVIII, 62; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 307; Heysemî, *Mecme'*, I, 451.

⁷ Elbânî, *Cami'*, I, 790; a.mlf., *es-Sahîha*, V, 32; İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, VI, 23.

هَلَا شَقَقْتَ عَنْ قَلْبِهِ.

“Onun kalbini yarıp baktın mı?”¹

Hadis; “Üsâme b. Zeyd ⇒ Ebû Zıbyân ⇒ A’meş ⇒ Ebû Muaviye ⇒ İshak b. İbrahim ⇒ Ebû Kureyb ⇒ Ebû Hâlid el-Ahmer ⇒ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe” senediyle Müslim’in *Sahîh*’inde;²

“Üsâme b. Zeyd ⇒ Ebû Zıbyân ⇒ A’meş ⇒ Ya’lâ b. Ubeyd ⇒ Osman b. Ebî Şeybe ⇒ Hasan b. Ali” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen*’i ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.³

“Üsâme b. Zeyd ⇒ Abdülmelik b. Umeyr ⇒ Saîd b. Zeyd ⇒ Atâ b. Müslim ⇒ Ubeyd b. Cüneyd ⇒ Muhammed b. Cafer” senediyle *el-Mu’cemu’l-Evsat*’ta geçmektedir.⁴

El-Mu’cemu’l-Evsat’ta geçen râvîlerden Ubeyd b. Cüneyd, Atâ b. Müslim’den rivâyet eden tek râvî olduğu için teferrüde düşmüştür ve ayrıca Atâ b. Müslim, adalet yönüyle kuvvetli olmasına rağmen zapt bakımından eleştirilmiştir.⁵ Bu nedenle mezkûr senet “hasen” dir.

Şuayb el-Arnâvûd, *Müsned*’de geçen senedin Sahihayn’ın şartlarını haiz olduğunu ve hadisin “sahih” olduğunu belirtmiştir.⁶ Müslim ve Ebû Dâvud rivâyetleri de sahih hadis şartlarını taşımaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

55. HADİS

أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِنْ قَالُوا فَفَقَدْ عَصَمُوا مِنِّي
دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ.

“Lâ ilâhe illallâh deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bu cümleyi söyleyenler mallarını ve canlarını benden korumuş olurlar.”⁷

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 18.

² Müslim, “İman”, 158.

³ Ebû Dâvud, “Cihad”, 103, İbn Hanbel, *Müsned*, V, 208.

⁴ Taberânî, *el-Evsat*, VI, 370.

⁵ Mizzî, *Müsned*, XX, 105.

⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, VI, 23.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 18.

Hadis; “ Abdullah b. Ömer ⇨ Vâfid b. Muhammed ⇨ Şu’be ⇨ Ebû Rûhu’l-Haramî ⇨ Abdullah b. Muhammed el-Müsnedî” senediyle Buhâri’nin *Sahîh*’inde;¹

“Ebû Hüreyre ⇨ Alâ b. Abdirrahman ⇨ Abdurrahman b. Yakûb ⇨ Ebû Rûhu’l-Haramî ⇨ Ümeyye b. Bistâm ⇨ Abdülaziz ed-Dâverdî” senediyle Müslim’in *Sahîh*’inde;²

“Ebû Hüreyre ⇨ Ebû Sâlih ⇨ A’meş ⇨ Ebû Muaviye ⇨ Müsedded b. Müserhed” senediyle Ebû Dâvud ve Tirmizî’nin *Sünen*’inde;³

“Câbir b. Abdillâh ⇨ Abdullah b. Muhammed b. Ukayl ⇨ Şerîk (İbn Abdullah en-Nehaî) ⇨ İshak b. İsâ” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.⁴

Müsned rivâyetinde zikredilen râvîlerden Şerîk, zapt yönüyle cerh edilerek zayıf bir hafızaya sahip olduğunu Zehebî belirtmiştir.⁵ Bu nedenle mezkûr senet, sahih diğer senetler de dikkate alındığında “hasen li ğayrihi” hükmünü almaktadır.

Hadis, müttefekun aleyh olup Elbânî “mütevâtir” olduğunu belirtmiştir.⁶ Belirtilen senetlerdeki râvîler, Sahihayn râvîsi olup, rical kaynaklarımızda tevsik edilmişlerdir. Bu veriler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

56. HADİS

دَعُ مَا يُرِيْبُكَ إِلَى مَا لَا يُرِيْبُكَ.

“Şüpheye düşüren şeyi bırak, şüpheye düşürmeyene yönel”⁷

Hadis; Hasan b. Ebî Sinan’dan muallâk olarak Buhâri’nin *Sahîh*’inde;⁸

“Hasan b. Ali ⇨ Ebû’s-Sa’dî ⇨ Büreyd b. Ebî Meryem ⇨ Şu’be ⇨ Abdullah b. İdris ⇨ Muahmmmed b. Ebân” senediyle Tirmizî ve Nesâi’nin *Sünen*’lerinde;⁹

“Hasan b. Ali ⇨ Ebû’s-Sa’dî ⇨ Büreyd b. Ebî Meryem ⇨ Şu’be ⇨ Yahya b. Saîd” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde;¹

¹ Buhâir, “İman”, 15.

² Müslim, “İman”, 34.

³ Ebu Dâvud, “Cihad”, 95; Tirmizî, “İman”, 1.

⁴ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 394.

⁵ Zehebî, *Kâşif*, I, 485.

⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, thk: Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, “İman”, 1.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 18.

⁸ Buhari, “Büyü”, 3.

⁹ Tirmizî, “Rakâik”, 60; Nesâi, “Eşribe”, 50.

“Abdullah b. Mesud ⇨ Harîs b. Zahîr ⇨ Ammar b. Umeyr ⇨ A'meş ⇨ Muhammed b. Yusuf b. Süfyân” senediyle Dârimî'nin *Sünen* 'inde geçmektedir.²

Tirmizî, hadisi, “hasen-sahih” olarak değerlendirmiştir. Şuayb el-Arnâvûd, *Müsned* rivâyetinin Müslim'in şartlarını taşıdığını ifade etmiştir.³ Hüseyin Selim Esed, Dârimî'de geçen hadis için ise “kuvvetli bir senede sahiptir/İsnâdühû ceyyidün” tespitinde bulunmuştur.⁴ Bu bilgiler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

57. HADİS

الْإِثْمُ حَوَازُ الْقُلُوبِ.

“Günah, kalpleri sızlatan bir elemdir.”⁵

Hadis; “Abdullah b. Mesud ⇨ Muhammed b. Abdurrahman ⇨ Abdurrahman b. Yezîd ⇨ Mansûr ⇨ Muaviye b. Amr ⇨ Muhammed b. Nadr el-Ezdî” senediyle *el-Mu'cemu'l-Kebîr* 'de;⁶

“Abdullah b. Mesud ⇨ Muhammed b. Abdurrahman ⇨ Abdurrahman b. Yezîd ⇨ Mansûr ⇨ Saîd b. Mansûr ⇨ Ahmed b. Necde ⇨ Ebu'l-Fadl b. Hamrâvîye ⇨ Ebû Nasr b. Katâde” senediyle *Şuabu'l-Îmân* 'da geçmektedir.⁷

Mevkûf olan bu haber, Abdullah b. Mesud'un sözüdür. Beyhaki rivâyetinde geçen râvîlerden Ebu Nasr Katâde için baktığımız kaynaklarda değerlendirmeye medâr bir bilgiye rastlayamadık. Bunun haricindeki her iki senette de geçen râvîler, kaynaklarımızda tevsik edilen râvîlerdir.⁸ Bu veriler ışığında, mevkûf haber için *sahih* diyebiliriz.

58. HADİS

لَا يَكُونُ الرَّجُلُ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لَا بَأْسَ بِهِ مَخَافَةَ مِمَّا بِهِ بَأْسٌ.

¹ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 112.

² Darimî, “Mukaddime”, 20.

³ İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, III, 112.

⁴ Darimî, *es-Sünen*, thk: Hüseyin Selim Esed, “Mukaddime”, 20.

⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 18.

⁶ Taberânî, *el-Kebîr*, IX, 149.

⁷ Beyhakî, *Şu'ab*, IV, 367.

⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 298; İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 121; Buhârî, *el-Kebîr*, II, 319; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 276; Heysemî, *Mecme*, I, 424.

“Kişi, zarara düşme endişesiyle zararsız şeyleri terk etmedikçe, müttakîlerden olamaz.”¹

Hadis; “Atıyye b. Sa’dî ⇒ Rabî’a b. Yezîd ⇒ Abdullah b. Yezîd ⇒ Abdullah b. Ukayl ⇒ Ebû Ukayl es-Sekafî ⇒ Ebû Nadr ⇒ Ebû Bekir b. Nadr” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde;²

“Atıyye b. Sa’dî ⇒ Rabî’a b. Yezîd ⇒ Abdullah b. Yezîd ⇒ Abdullah b. Ukayl ⇒ Ebû Ukayl es-Sekafî ⇒ Hâşim b. el-Kâsım ⇒ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’inde geçmektedir.³

Tirmizî, Atıyye dışında başka bir sahabiden riyavet edilmediğini belirttiği hadis için “hasen-ğarîb” değerlendirmesini yapmıştır.⁴ Hâkim ve Zehebî hadisin “sahih” olduğunu ifade etmişlerdir.⁵ Elbânî, tahkîkini yapmış olduğu Tirmizî ve İbn Mâce’nin *Sünen*’lerinde hadis için “zayıf” derken, yine tahkîk ettiği *Mişkâtü’l-Mesâbih*’te ise geçen hadis için Tirmizî ve İbn Mâce’de geçtiğini belirtip “hasen” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶ Baktığımız ricâl eserlerinde de râvîlerden herhangi birini cerh eden bir ibâreye rastlayamadık. Tüm bu bilgiler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

59. HADİS

اسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَوْكَ.

“Sana fetva verseler de sen yine meseleyi vicdanına danış.”⁷

Hadis; “Vâbesâ b. Ma’bed ⇒ Eyyûb b. Abdillâh ⇒ Zübeyr Ebû Abdüsselam ⇒ Hammâd b. Seleme ⇒ Yezîd b. Hârûn” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde;⁸

“Vâbesâ b. Ma’bed ⇒ Eyyûb b. Abdillâh ⇒ Zübeyr Ebû Abdüsselam ⇒ Hammâd b. Seleme ⇒ Süleyman b. Harb” senediyle Dârimî’nin *Sünen*’inde;⁹

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 19.

² Tirmizî, “Kıyâme”, 19.

³ İbn Mâce, “Zühd”, 24.

⁴ Tirmizî, “Kıyâme”, 19.

⁵ Hâkim, *Müstedrek*, thk: Zehebî, IV, 355.

⁶ Tirmizî, thk: Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, “Kıyâme”, 19; İbn Mâce, thk: Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî “Zühd”, 24; Tebrizî, *Mişkâtü’l-Mesâbih*, thk: Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, II, 127.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 19.

⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 228.

⁹ Dârimî, *es-Sünen*, II, 320.

“Vâbesâ b. Ma’bed ⇒ Eyyûb b. Abdillâh ⇒ Zübeyr Ebû Abdüsselâm ⇒ Hammâd b. Seleme ⇒ İbrahim b. Haccâc es-Sâmî” senediyle Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’inde geçmektedir.¹

Hadis için, Şuayb el-Arnâvûd ve Hüseyin Selim Esed, “zayıf” değerlendirmesinde bulunmuşlardır.² Senetlerde geçen râvî, Eyyûb b. Abdillâh için “mechûl” denmiştir.³ Diğer bir râvî olan Zübeyr Ebû Abdüsselâm hakkında Buhârî, “mürsil” tespitinde bulunmuştur.⁴ Çünkü bu râvî, Eyyûb b. Abdillâh’tan herhangi bir söz işitmemiştir.⁵ Bu bilgiler doğrultusunda hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

60. HADİS

الْمَدِينَةُ تَنْفِي خَبَثَهَا كَمَا يَنْفِي الْكَبِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ.

“Körüğün demirin pasını temizlediği gibi, Medine de günahları öylece temizler.”⁶

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇒ Saîd b. Yesâr ⇒ Yahyâ b. Saîd” senediyle İmam Mâlik’in *Muvatta*’sında;⁷

“Ebû Hüreyre ⇒ Saîd b. Yesâr ⇒ Yahyâ b. Saîd ⇒ Mâlik b. Enes ⇒ Abdullâh b. Yûsuf” senediyle Buhârî’nin *Sahih*’inde;⁸

“Ebû Hüreyre ⇒ Saîd b. Yesâr ⇒ Yahyâ b. Saîd ⇒ Mâlik b. Enes ⇒ Kuteybe b. Saîd” senediyle Müslim’in *Sahih*’inde ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.⁹

Hadis, müttefekun aleyh olup, ravileri sikadır. Hâkim en-Neysabûrî, *Müstedrek*’te, senetlerin sahih olduğunu ve hiçbir vechinde bir illet olmadığını belirtmiştir.¹⁰ Bu bilgiler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

61. HADİS

¹ Ebû Ya’lâ, *Müsned*, III, 160.

² İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, IV, 228; Dârimî, *es-Sünen*, thk: Hüseyin Selim Esed, II, 320.

³ İbn Hacer, *et-Tehzib*, I, 356.

⁴ Buhârî, *el-Kebîr*, III, 413.

⁵ Müzzî, *Tehzib*, III, 479.

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 27.

⁷ İmam Mâlik, *Muvattâ*, “Câmi”, 3.

⁸ Buhârî, “Fedâilü’l-Medîne”, 2.

⁹ Müslim, “Hac”, 88; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 237.

¹⁰ Hâkim, *Müstedrek*, I, 145.

إِذَا ذُكِرَ الْقَدْرُ فَأَمْسِكُوا، وَإِذَا ذُكِرَتِ النُّجُومُ فَأَمْسِكُوا، وَإِذَا ذُكِرَ أَصْحَابِي
فَأَمْسِكُوا.

“Kader zikredildiği zaman, kadere dalmaktan sakının, yıldızlar zikredildiği zaman, kendinizi sakının, ashabım zikredildiği zaman (onların ihtilaflarını kurcalamaktan) kendinizi sakının.”¹

Hadis; “Sevbân ⇒ Ebu'l-Eş'as es-San'ânî ⇒ Yezîd b. Rabîa ⇒ İshak b. İbrahim ⇒ Ahmed b. Muhammed ed-Dimeşkî” ve ayrıca “Abdullah b. Mesud ⇒ Ebû Vâil ⇒ A'meş ⇒ Mesher b. Abdilmelik el-Hemedânî ⇒ Saîd b. Süleyman ⇒ Hüseyin b. Ali b. Velîd” senetleriyle *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de;²

“Abdullah b. Mesud ⇒ Ebû Vâil ⇒ A'meş ⇒ Mesher b. Abdilmelik el-Hemedânî ⇒ Saîd b. Süleyman ⇒ Hüseyin b. Ali b. Velîd ⇒ Ahmed b. İbrahim el-Bağdâdî” senediyle *Hilyetü'l-Evliyâ*'da geçmektedir.³

El-Mu'cemu'l-Kebîr'de geçen râvîlerden Yezîd b. Rabîa, Buhârî, Nesâi ve İbn Hacer tarafından *metrûku'l-hadîs* şeklinde cerh edilmiştir.⁴ Diğer senette ise A'meş'ten hadisi rivâyet eden tek râvî, Mesher b. Abdilmelik el-Hemedânî olduğu için teferrüt meydana gelmiştir.⁵ Abdullah b. Mesud rivâyetinde geçen raviler sika olup, Irâkî ve Elbânî hadis için “sahih” tespitini yapmıştır.⁶ Bu bilgiler doğrultusunda Sevbân rivâyetinin *zayıf*, İbn Mesud rivâyetinin ise *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

62. HADİS

أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي بَعْدِي ثَلَاثًا: حَيْفُ الْأَئِمَّةِ، وَالْإِيمَانُ بِالنُّجُومِ، وَتَكْذِيبُ الْقَدْرِ.

“Benden sonra ümmetim hakkında üç şeyden korkuyorum: İdarecilerin zulmü, yıldızlara inanç ve kaderi yalanlamak.”⁷

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 29.

² Taberânî, *el-Kebîr*, II, 96; X, 198.

³ Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 108.

⁴ Buhârî, *el-Kebîr*, VIII, 332; Nesâi, *ed-Duafâ*, s. 110; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 286.

⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 108.

⁶ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 29; Elbânî, *es-Sahîha*, I, 75.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 29.

Hadis; “Ebû Mahcen ⇨ Ebû Sa’d el-Bekkâl ⇨ Ali b. Yezid es-Sadâî ⇨ Hüseyin b. Ebî Zeyd ⇨ İbrahim b. İshak en-Neysâbüri ⇨ Abdülvâris b. Kâsım” senediyle İbn Abdilber’in *Câmiu Beyâni’l-İlm*’inde;¹

“Ebû Ümâme ⇨ Abdurrahmân b. Sâbit ⇨ Leys b. Ebî Selîm ⇨ Meymûn b. Zeyd ⇨ Zeyd b. Hureyş ⇨ İbn Ahmed el-Ahvâzî” senediyle *el-Mu’cemu’l-Kebîr*’de;²

“Enes b. Mâlik ⇨ Yezîd er-Rakkâşî ⇨ Şihâb b. Hurâş ⇨ Hakem b. Mûsâ” senediyle Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’inde geçmektedir.³

“Ali b. Ebî Tâlib ⇨ Hüseyin b. Ali ⇨ Zeyd b. Ali b. Hüseyin ⇨ İbrahim b. Abdillâh b. Hasan ⇨ Yunus b. Erkâm ⇨ Muhammed b. Husayn” senediyle Bezzâr’ın *Müsned*’inde;⁴

Abdilber’in senedinde zikredilen râvîlerden Ebû Sa’d el-Bekkâl, Nesâî ve İbn Hacer tarafından “zayıf ve müdellis” olarak cerh edilmiştir.⁵ Bu sebeple hadisin Ebû Mahcen tarîki “zayıf”tır.⁶

El-Mu’cemu’l-Kebîr rivâyetinde geçen raviler sika olup Leys b. Ebî Selîm ise İbn Hacer tarafından “mechûl” râvî olarak cerh edilmiştir.⁷ Nesâî ve Zehebî ise Leys’in hafızasının zayıflığını öne sürmüşlerdir.⁸ Bu nedenle hadisin Ebû Ümâme tarîki “hasen”dir. Ebû Ya’lâ rivâyetinde geçen Yezîd er-Rakkâşî’nin bilinen diğer ismi Ebân b. Ebî Ayyâş olup Ahmed b. Hanbel, İbn Hacer ve Zehebî tarafından “metrûku’l-hadîs” olarak cerh edilmiştir.⁹ Hüseyin Selim Esed, hadisin bu varyantının “zayıf” olduğunu belirtmiştir.¹⁰

Hadisin Ali b. Ebî Tâlib’ten merfû olarak nakledilen ve Bezzâr’ın *Müsned*’inde geçen hadisin diğer tarîki ise ravilerinin cerh-tadîl eserlerimizde tevsik edilmesiyle “sahih”tir.¹¹

¹ İbn Abdilber, *Câmi*, II, 496.

² Taberânî, *el-Kebîr*, VIII, 289.

³ Ebû Ya’lâ, *Müsned*, VII, 162.

⁴ Bezzâr, *Müsned*, II, 145.

⁵ İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 241.

⁶ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 29.

⁷ İbn Hacer, *Lisân*, IV, 342.

⁸ Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 52; Zehebî, *Kâşif*, II, 151.

⁹ İbn Hanbel, *el-İlel*, I, 42; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 87; Zehebî, *Kâşif*, I, 207.

¹⁰ Ebû Ya’lâ, *Müsned*, thk: Hüseyin Selim Esed, VII, 162.

¹¹ İbn Hibbân, *Sikât*, IV, 15; Mizzî, *el-Kemâl*, XXV, 82; İbn Hacer, *Lisân*, IV, 331.

Elbânî, hadisin birçok tarikten gelen senetlerinin olduğunu, zayıf senetlerinin de olmakla beraber hadisin şevâhidiyle “sahih” olduğunu ifade etmiştir.¹ Tüm bu veriler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

63. HADİS

مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَجُلٍ وَالنَّاسُ مُجْتَمِعُونَ فَقَالَ مَا هَذَا؟
فَقَالُوا رَجُلٌ عَلَامَةٌ فَقَالَ: بِمَاذَا؟ قَالُوا: بِالشَّعْرِ وَأَنْسَابِ الْعَرَبِ فَقَالَ، عِلْمٌ لَا
يَنْفَعُ وَجَهْلٌ لَا يَضُرُّ.

“Birgün Allah’ın Rasulü bir kişinin yanından geçerken, halkın o adamın başında toplandığını görür ve “Bu nedir?” diye sorunca oradakiler; “Bu büyük bir bilgidir” cevabını verir. Bunun üzerine Allah Rasulü “Hangi konuda bilgi sahibidir?” diye sorunca, “Şiiri ve Arab’ın ensâbını çok iyi bilir” cevabını verirler. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber “Bu ilmin ne bilinmesinde bir fayda, ne de bilinmemesinde bir zarar vardır” buyurdu.”²

Hadisin tek senedi; “Ebû Hüreyre ⇒ Atâ, İbn Cüreyc ⇒ Hişâm b. Hâlid Ebû Mervân ⇒ Ebû Eyyûb Süleyman b. Muhammed el-Hazâî ⇒ Abdülvehhâb b. Hasan b. Velîd ⇒ Ebû Zer Abdullah b. Ahmed el-Herevî” senediyle İbn Abdilber’in *Câmiu Beyâni’l-İlm* adlı eserinde geçmektedir.³

İrâkî, senedin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴ Abdülvehhâb b. Hasan b. Velîd için Ahmed b. Hanbel “münkeru’l-hadîs” tâbirini kullanır.⁵ Ebû Eyyûb Süleyman b. Muhammed el-Hazâî hakkında İbn Hacer, “kendisinden hadis alınmaz, müdellis râvî” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶ Atâ ve İbn Cüreyc sika olup diğer raviler hakkında baktığımız kaynaklarda bir bilgiye ulaşamadık. Bu bilgiler doğrulusunda hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

¹ Elbânî, *es-Sahîha*, III, 118.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 30.

³ İbn Abdilber, *Câmi*, II, 421.

⁴ İrâkî, *el-Muğni*, I, 30.

⁵ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 432.

⁶ İbn Hacer, *Lisân*, III, 103.

64. HADİS

نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ.

“Fayda vermeyen ilimden Allah’a sığınırız”¹

Bu lafızlarla hadisi, baktığımız kaynaklarda bulamadık. Fakat bu hadisle hemen hemen aynı manaya gelen diğer bir lafzı ise muteber kaynaklarımızda şu şekilde geçmektedir:

اللهم إني أعوذ بك من علم لا ينفع...

“Allahım! Fayda vermeyen ilimden sana sığınırım.”

Hadis bu lafızla “Zeyd b. Erkâm ⇒ Ebû Osman en-Nehdî ⇒ Abdullah b. Hâris ⇒ Âsım ⇒ Ebû Muaviye ⇒ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe” senediyle Müslim’in *Sahîh*’inde;²

“Ebû Hüreyre ⇒ Abbâd b. Ebî Saîd ⇒ Saîd b Ebû Saîd el-Makberî ⇒ Kuteybe b. Saîd” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde;³

“Abdullah b. Amr ⇒ Züheyr b. el-Akmer ⇒ Abdullah b. Hâris ⇒ Amr b. Merre ⇒ A’meş ⇒ Ebû Bekir b. Ayyâş ⇒ Yahyâ b. Âdem” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde;⁴

“Enes b. Mâlik ⇒ Hafs b. Ömer ⇒ Halef b. Halîfe ⇒ Affân” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.⁵

Tirmizî, “hasen-sahih” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶ Elbâni ve Hüseyin Selim Esed, “sahih” olduğunu belirtmişlerdir.⁷

Hadisin diğer bir lafzı ise şu şekildedir:

سلوا الله علما نافعا . وتعوذوا بالله من علم لا ينفع

“Allah’tan faydalı ilim isteyin, faydasız ilimden Allah’a sığının.”

Bu lafızla hadis; “Cabir b. Abdillâh ⇒ Muhammed b. Münkedir ⇒ Üsâme b. Zeyd ⇒ Vekî b. el-Cerrâh ⇒ Ali b. Muhammed” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’inde ve Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’inde geçmektedir.⁸

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 31.

² Müslim, “Zikr”, 18.

³ Ebû Dâvud, “İstîâze”, 32.

⁴ Tirmizî, “Deavât”, 69.

⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 283.

⁶ Tirmizî, “Deavât”, 69.

⁷ Elbânî, *Sahîhu Tergîb*, I, 29; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, thk: Hüseyin Selim Esed, III, 437.

⁸ İbn Mâce, “Dua”, 3; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, IV, 139.

Senetlerde geçen raviler sika olup Üsâme b. Zeyd'in diğeri ismi Leys el-Müzenî'dir ve Müslim'in râvîlerindedir.¹

İhyâü Ulûmi'd-Dîn'de geçen hadisin kaynağı olarak Irâkî, İbn Mace'yi gösterse de hadisler arasındaki lafız farklılığını dikkate almazsak, hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

65. HADİS

أَلَا أَنْبَأُكُمْ بِالْفَقِيهِ كُلِّ الْفَقِيهِ؟ قَالُوا: بَلَى، قَالَ: مَنْ لَمْ يُقْبَطِ النَّاسَ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ، وَلَمْ يُؤْمَرْ مِنْ مَكْرِ اللَّهِ، وَلَمْ يُؤْيَسْهُمْ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ، وَلَمْ يَدْعِ الْقُرْآنَ رَغْبَةً عَنْهُ إِلَى مَا سِوَاهُ.

“Size gerçek fakîhi haber vereyim mi!” Sahabe: “Evet Ya Rasûlallah” dedi. Efendimiz (sav) şöyle buyurdu: “İnsanları Allah’ın rahmetinden ümitsiz hale getirmeyen ve Allah’ın azabından emin kılmayan, Allah’ın engin merhametinden, onların ümitlerini kesmeyen ve Kur’an dışında başka kitaplara rağbet etmeyen kimse gerçek fakihtir.”²

Hadis; “Ali b. Ebî Tâlib ⇒ Ebû İshak ⇒ İshak b. Üseyd ⇒ Akabe b. Nâfi’ ⇒ Hâris b. Miskîn ⇒ Muhammed b. Zebân ⇒ Ahmed b. Saîd ⇒ Yahya b. Abdirrahman ⇒ Abdurrahman b. Yahya” senediyle İbn Abdilber’in *Câmiu Beyâni'l-İlm* adlı eserinde geçmektedir.³

Senette geçen râvîlerden Akabe b. Nâfi’ için Ahmed b. Hanbel, meçhûl bir kişi olduğunu ifade etmiştir.⁴ İshak b. Üseyd için İbn Hacer, onun terk edildiğini ve münkeru’l-hadîs olduğunu belirtmiştir.⁵ Zehebî de İshak için “zayıf” nitelemesinde bulunmuştur.⁶ Bu bilgiler ışığında hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

¹ İbn Mâce, *Sünen*, Dua”, thk: Muhammed Nasıruddin el-Elbânî.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 32.

³ İbn Abdilber, *Câmi*,

⁴ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 87.

⁵ İbn Hacer, *et-Tehzîb*, I, 198.

⁶ Zehebi, *Kâşif*, I, 234.

66. HADİS

لَأَنْ أَقْعَدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللَّهَ تَعَالَى مِنْ عُدْوَةٍ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ أَحَبُّ إِلَيَّ
مِنْ أَنْ أَعْتِقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ.

“Şafak vaktinden güneşin doğuşuna kadar Allah’ı zikreden kimse ile oturmam, bana dört köle azad etmemden daha sevimlidir.”¹

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇨ Katâde ⇨ Mûsâ b. Halef ⇨ İbn Mudahhir Ebû Zafer ⇨ Muhammed b. el-Müsennâ” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen* ’inde;²

“Enes b. Mâlik ⇨ Katâde ⇨ Mûsâ b. Halef ⇨ Saîd b. Süleymân ⇨ Abbâs b. Fadl ⇨ Ahmed b. Ubeyd ⇨ Ali b. Ahmed b. Abdân” senediyle *Şuabu’l-İmân*’da;³

“Enes b. Mâlik ⇨ Abdülmümin b. Sâlim ⇨ İbn Muhammed b. Dahhâk ⇨ Ahmed b. Muhammed ed-Dab’î ⇨ Ebû İshak İbrahim b. Muhammed” senediyle *Hilyetü’l-Evliyâ*’da;⁴

Ebû Dâvud’un senedinden geçen raviler kaynaklarımızda “sadûk, sika, sâlihu’l-hadîs” şeklinde ta’dîl edilmiş ravilerdir.⁵ Dolayısıyla Ebû Dâvud’un rivâyeti için *sahih* diyebiliriz.

Şuabu’l-İmân’da zikredilen râvîlerden Ali b. Ahmed b. Abdân ve Ahmed b. Ubeyd için baktığımız kaynaklarda herhangi bir değerlendirmeye ulaşamadık.

Hilyetü’l-Evliyâ’da geçen râvîlerden Abdülmümin b. Sâlim hakkında, Ebû Hâtim er-Râzî “hüve batıl” değerlendirmesinde bulunurken İbn Hacer, “münkeru’l-hadîs” şeklinde cerh etmiştir.⁶ İbn Muhammed b. Dahhâk için ise İbn Hıbbân, rivâyetlerinde hata yaptığını ve sahîh rivâyetlere ve sika ravilere zaman zaman muhalefet eden rivâyetlerde bulunduğunu ifade etmiştir.⁷ Bu sebeplerle hadisin Ebû Nuaym rivâyetine *zayıf* diyebiliriz.

Her ne kadar hadisin zayıf senetleri olsa da Ebû Dâvud rivâyeti sahîh hadis şartlarını hâvi olması hasebiyle hadise *sahih* diyebiliriz.

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 32.

² Ebû Dâvud, “İlim”, 13.

³ Beyhakî, *Şuab*, I, 410.

⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 35.

⁵ Mizzî, *el-Kemâl*, 18-91; Zehebî, *Kâşif*, II, 303; II, 314; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 550.

⁶ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VI, 66; İbn Hacer, *Lisân*, IV, 75.

⁷ İbn Hıbbân, *Sikât*, IX, 189.

67. HADİS

أَبْعَضُ إِلَهٍ عَبْدٌ فِي الْأَرْضِ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ الْهَوَى.

“Allah nezdinde, kendisine tapılan ilahların en buğzedileni hevâ-i nefistir.”¹

Hadis; “Ebû Ümâme ⇒ Râşid b. Sa’d ⇒ Husayb b. Cuhder ⇒ Hasan b. Dînâr ⇒ İsmail b. Ayyâş ⇒ Ahmed b. Yunus ⇒ Mûsâ b. Osman el-Kûfi” senediyle *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de geçmektedir.²

Husayb b. Cuhder, *Lisânü'l-Mizân*'da ve *el-Keşfü'l-Hasîs*'te “kezzâb” olarak cerh edilmiştir.³ Hasan b. Dînâr için ise Nesâi “hadis alınmaz, metrûk, kezzâb” şeklinde cerh etmiştir.⁴ Elbânî, hadisin “mevzû” olduğunu belirtmiş, Irâkî de “zayıf” olduğunu ifade etmiştir.⁵ Senetteki râvî değerlendirmelerini göz önüne alınca, hadisin *mevzû* olduğunu söyleyebiliriz.

68. HADİS

إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا. قِيلَ: وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ؟ قَالَ: مَجَالِسُ الدُّكْرِ.

“Cennet bahçelerinden geçtiğiniz zaman oralardan istifade edin. Sordular: Ya Rasûlallah! Cennet bahçeleri ile neyi murad ettiniz? Efendimiz de buyurdu ki: (Cennet bahçeleri) Zikir meclisleri.”⁶

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇒ Muhammed b. Sâbit el-Benânî ⇒ Abdusamed b. Abdilvâris ⇒ Abdülvâris b. Abdissamed” senediyle Tirmizî'nin *Sünen*'inde;⁷

“Câbir b. Abdillâh ⇒ Eyyûb b. Hâlid el-Ensârî ⇒ Ömer b. Abdillâh ⇒ Beşir b. Mufaddal ⇒ Müsedded b. Müserhed ⇒ Yahya b. Muhammed b. Yahya ⇒ Ebû Abdullâh Muhammed b. Yakûb” senediyle *Müstedrek*'te;⁸

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 34.

² Taberânî, *el-Kebîr*, VIII, 103.

³ İbn Hacer, *Lisân*, II, 398; Halebî, *el-Keşfü'l-Hasîs*, s: 109.

⁴ Nesâi, *ed-Duafâ*, s. 201.

⁵ Elbânî, *Daifu Terğîb*, I, 10;

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 34.

⁷ Tirmizî, “Deavât”, 83.

⁸ Hâkim, *Müstedrek*, I, 671.

“Abdullah b. Abbâs ⇨ Mücâhid ⇨ İbn Ebû Nuceyh ⇨ Hâris b. Atyye ⇨ Ahmed b. el-Abbâs ⇨ Hasan b. Ali el-Ma’merî” senediyle *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de geçmektedir.¹

Tirmizî, hadis için “hasen-ğarîb” değerlendirmesinde bulunmuştur.² Muhammed b. Sâbit el-Benânî için İbn Şâhîn, adalet vasfının kuvvetli olmasına rağmen zabtının zayıf olduğunu, Ebû Hâtim er-Râzî ise gevşek/leyyin olduğunu belirtmiştir.³ Diğer raviler ise kaynaklarımızda tevsîk edilmiş kişilerdir.⁴ Bu bilgilerle Tirmizî rivâyetinin “hasen” olduğunu söyleyebiliriz.

Müstedrek'te geçen Ömer b. Abdillâh için Ahmed b. Hanbel, “mürsil” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵ Ebû Hâtim er-Râzî ise “zayıf râvî” demiştir.⁶ İbn Adiy, Yahya b. Muhammed b. Yahya'nın, zayıflığa, sika olmaktan daha yakın olduğunu ifade etmiştir.⁷ Dolayısıyla bu rivâyet “zayıf”tır.

El-Mu'cemu'l-Kebîr'de geçen hadisin son kısmı şu şekildedir: (**...مجالس العلم**). Râvileri ise kaynaklarımızda cerh edilmeyen kişiler olup,⁸ hadis bu lafızla “sahih”tir.

Yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında, lafız farklılığı olan İbn Abbâs rivâyeti sahihtir. *Müstedrek*'te geçen senet ise mürsil ve zayıf râvîler nedeniyle zayıftır. Tirmizî'nin *Sünen*'inde geçen Enes rivâyeti ise ravilerinin sika olmasına rağmen Muhammed b. Sâbit el-Benânî'nin zaptındaki za'fiyet nedeniyle *hasen*'dir.

69. HADİS

إِيَّاكَ وَالسَّجْعَ يَا ابْنَ رَوَاحَةَ.

“Ey İbn Revâha! Kelimeleri kafiyeli söylemekten bu konuda kendini zorlamaktan kaçın”⁹

Baktığımız kaynaklarda hadis, bu lafızlarla yer almamaktadır. Irâkî'de hadisin bu şekilde yer aldığı bir kaynağı bulamadığını ifade etmiştir.¹⁰

¹ Taberânî, *el-Kebîr*, XI, 95.

² Tirmizî, “Deavât”, 83.

³ İbn Şâhîn, *Târîhu Esmâ*, s: 200; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VII, 217.

⁴ Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 99; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, s:367; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, IV, 76; Zehebî *Kâşif*, I, 363.

⁵ İbn Hanbel, *el-İlel*, III, 107.

⁶ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, IV, 119.

⁷ İbn Adiy, *el-Kâmil*, VII, 256.

⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 182; Mizzî, *Tehzîb*, II, 72; III, 85; Zehebî, *Kâşif*, I, 303.

⁹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 35.

¹⁰ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 35.

Hadis, benzer lafızlarla kaynaklarımızda şu şekilde yer almaktadır:

اجتنب السجع من الدعاء

Bu lafızlarla hadis Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde "Aişe b. Ebî Bekir ⇨ Âmir b. Şürâhîl ⇨ Dâvud b. Ebî Hind ⇨ İsmâil" senediyle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir.¹

Ayrıca; "Aişe b. Ebî Bekir ⇨ Âmir b. Şürâhîl ⇨ Dâvud b. Ebî Hind ⇨ Ebû Muaviye ⇨ Osman b. Ebî Şeybe ⇨ İmrân b. Mûsâ" senediyle İbn Hıbbân'ın *Sahih*'inde geçmektedir.²

Her iki rivâyet de zayıftır çünkü senetlerde inkıta' vardır, zîrâ Âmir, Hz. Aişe ile görüşmemiştir.³

Hadisin diğer bir lafzı ise şöyledir:

..فانظر السجع من الدعاء فاجتنبه...

Bu lafızla hadis, Buhârî'nin *Sahih*'inde "Abdullah b. Abbâs ⇨ İkrime ⇨ Zübeyr b. Hurayt ⇨ Hârûn el-Mukrî ⇨ Hıbbân b. Hilâl ⇨ Yahya b. Muhammed" senediyle geçmektedir.⁴

Hadisin diğer bir lafzı ise şu şekildedir:

...إياك و السجع لا تسجع...

Bu lafızla hadis, Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde "Aişe b. Ebî Bekir ⇨ Mesrûk ⇨ Âmir b. Şürâhîl ⇨ Dâvud b. Ebî Hind ⇨ Hammâd" senediyle geçmektedir.⁵

Hadisin senedi munkatı' olup raviler kaynaklarımızda cerh edilmeyen kişilerdir. Bu tarîkla gelen hadis "sahih"tir.

İhyâ'ü Ulûmi'd-Dîn'de geçtiği şekliyle, baktığımız kaynaklarda hadise ulaşamadık. Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'indeki rivâyet, hemen hemen *İhyâ* hadisiyle mânâ bakımından örtüştüğü için, mezkûr hadisin de *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

70. HADİS

إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ لِحِكْمَةٌ.

¹ İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 217.

² İbn Hıbbân, *Sahih*, III, 258.

³ İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvud, VI, 217.

⁴ Buhârî, "Deavât", 19.

⁵ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, VII, 448.

“Şiirin bir kısmı hikmettir.”¹

Hadis; “Übey b. Ka’b ⇒ Abdurrahman b. el-Esved ⇒ Mervân b. Hakem ⇒ Ebû Bekir b. Abdirrahman b. Hâris ⇒ Zührî ⇒ Şuayb ⇒ Ebu’l- Yemân” senediyle Buhârî’nin *Sahîh*’inde;²

“Übey b. Ka’b ⇒ Abdurrahman b. el-Esved ⇒ Mervân b. Hakem ⇒ Ebû Bekir b. Abdirrahman b. Hâris ⇒ Zührî ⇒ İbnü’l-Mübârek ⇒ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde;³

“Übey b. Ka’b ⇒ Abdurrahman b. el-Esved ⇒ Mervân b. Hakem ⇒ Ebû Bekir b. Abdirrahman b. Hâris ⇒ Zührî ⇒ Ma’mer ⇒ İbrahim b. Hâlid ⇒ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde;⁴

“Âişe b. Ebî Bekir ⇒ Urve bi Zübeyr ⇒ Hişam b. Urve ⇒ Hâdir b. Mudahhir (حاضر بن مطهر) ⇒ Muhammed b. Şeddâd ⇒ Süleyman b. Ahmed b. Yahya ⇒ Ebu’l-Feth Ahmed b. Hasan” senediyle *Hilyetü’l-Evliyâ*’da geçmektedir.⁵

Âişe tarikiyle gelen rivayette geçen râvîlerden Süleyman b. Ahmed b. Yahya için İbnü’l-Cevzî, sika olmadığını ve yalancılıkla itham edildiğini belirtmiştir.⁶ Dolayısıyla Âişe rivayeti “zayıf”tır. Übey b. Ka’b tarikinde geçen râvîler ise tabakât ve cerh-ta’dîl eserlerimizde tevsîk edilen kimselerdir.⁷ Bu bilgiler ışığında hadisin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

71. HADİS

كَلِّمُوا النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ وَدَعُوا مَا يُنْكِرُونَ أَتُرِيدُونَ أَنْ يُكْذِبَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ.

“İnsanlara anladıkları tarzda konuşun, insanlarla anlamadıkları tarzda konuşmaktan sakının, sizler Allah ve resulünün yalanlanmasını ister misiniz?”⁸

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 35.

² Buhârî, “Edeb”, 90.

³ Ebû Dâvud, “Edeb”, 87.

⁴ İbn Hanbel, *Müsned*, V, 125.

⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 269.

⁶ İbnü’l-Cevzî, *el-İlel*, II, 15.

⁷ İbn Hanbel, *el-İlel*, I, 383; Buhârî, *el-Kebîr*, V, 253; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 76; Zehebî, *Kâşif*, II, 253; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 525.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 36.

Hadis, Hz. Ali'nin sözü olarak Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçmektedir.¹ Irâkî, mevkûf ve muallâk olan bu söz için herhangi bir değerlendirmede bulunmazken Elbânî, “zayıf” olduğunu ifade etmiştir.² Merfû olarak ise “Ali b. Ebî Talib ⇒ Âsım b. Damra ⇒ Ebu't-Tufeyl ⇒ Ma'rûf b. Harbûz (معروف بن حربوذ)” senediyle Deylemî'nin *el-Firdevs*'inde geçmektedir.³ Aclûnî, merfû olan bu hadis için çok zayıf olduğunu hatta mevzû olabileceğini belirtirken⁴ Zehebî, Ma'rûf'un “zayıf” olduğunu ve bu rivayetin “münker” olduğunu ifade etmiştir.⁵ Bu bilgiler ışığında hadisin *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

72. HADİS

تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السُّحُورِ بَرَكَةً.

“Sahur yemeğini yiyiniz, zîra sahurda bereket vardır.”⁶

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇒ Abdülaziz b. Suheyb ⇒ Şu'be ⇒ Âdem b. Ebî İyâs” senediyle Buhârî'nin *Sahîh*'inde;⁷

“Enes b. Mâlik ⇒ Abdülaziz b. Suheyb ⇒ İbn Aliyye ⇒ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe” senediyle Müslim'in *Sahîh*'inde;⁸

“Ebû Hüreyre ⇒ Atâ b. Ebî Rebâh ⇒ Abdülmelik b. Ebî Süleyman ⇒ Ahmed b. Süleyman” senediyle Nesâî'nin *Sünen*'inde;⁹

“Ebû Saîd el-Hudrî ⇒ Atıyye el-Avfi ⇒ Abdurrahman b. Ebî Leylâ ⇒ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir.¹⁰

Müsned rivayetinde geçen râvîlerden Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Nesai ve İbn Hibbân tarafından “leyse bi gaviy, münkeru'l-hadîs” şeklinde cerh edilmiştir.¹¹ *Müsned*'i tahkîk eden Hüseyin Selim Esed, hadisin bu râvî nedeniyle za'fiyete uğradığını ama diğer sahih senetlerinin dikkate alındığında hasen li ğayrihî olduğunu

¹ Buhârî, “İlim”, 49.

² Elbânî, *Cami*, I, 445.

³ Deylemî, *el-Firdevs*, II, 124.

⁴ Aclûnî, *Keşf*, II, 103.

⁵ Zehebî, *Kâşif*, II, 280; a.mlf., *Tezkira*, I, 13.

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 37.

⁷ Buhârî, *Savm*, 20.

⁸ Müslim, “Sıyâm”, 9.

⁹ Nesâî, “Sıyâm”, 19.

¹⁰ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 32.

¹¹ Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 92; İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, III, 9.

belirtmiştir.¹ Enes rivayetlerinde geçen râvîler ise tabakât ve cerh-ta'dîl eserlerimizde tevsîk edilen kimselerdir.² Bu bilgiler ışığında hadisin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

73. HADİS

مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ.

“Kur’an’ı kendi görüşüne dayanarak (kâideleri gözetmeden) tefsîr eden kimse ateşteki yerine hazırlansın.”³

Hadis; “Abdullah b. Abbâs ⇨ Saîd b. Cübeyr ⇨ Abdü'l-Alâ es-Se'lebî ⇨ Ebû Avâne ⇨ Süveyd b. Amr el-Kelbî ⇨ Süfyân b. Vekî” senediyle Tirmizî'nin *Sünen*'inde;⁴

“Abdullah b. Abbâs ⇨ Saîd b. Cübeyr ⇨ Abdü'l-Alâ es-Se'lebî ⇨ Ebû Avâne ⇨ Süveyd b. Amr el-Kelbî ⇨ Süfyân b. Vekî ⇨ Muhammed b. Beşşâr” senediyle Nesâî'nin *Sünen*'inde geçmektedir.⁵

Zehebî, senetlerde geçen ravilerden Süfyân b. Vekî'nin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.⁶ Tirmizî, “hasen” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷ Elbânî ise hadisin “zayıf” olduğunu ifade etmiştir.⁸ Bu bilgilerle hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

74. HADİS

اللَّهُمَّ فَفِّهْهُ فِي الدِّينِ وَعَلِّمَهُ التَّوِيلُ.

“Ey Allahım! Onu dinde fakîh kıl ve kendisine Kur’an’ın te’vilini öğret.”⁹

Hadis; “Abdullah b. Abbas ⇨ Saîd b. Cübeyr ⇨ Abdullah Osman b. Haysem ⇨ Züheyr b. Hayseme ⇨ Yahya b. Âdem ⇨ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde;¹⁰

¹ İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Hüseyin Selim Esed, III, 32

² İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 476; Buhârî, *el-Kebîr*, IV, 148; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, III, 322; Mizzî; *Tehzîb*, VII, 231; Zehebî, *Kâşif*, I, 169; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 163, 180.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 37.

⁴ Tirmizî, “Tefsîr”, 1.

⁵ Nesâî, “Fedâilü'l-Kur’an”, 59.

⁶ Zehebî, *Kâşif*, I, 449.

⁷ Tirmizî, “Tefsîr”, 1.

⁸ Elbânî, *ed-Daîfe*, IV, 265.

⁹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 38.

¹⁰ İbn Hanbel, *Müsned*, I, 314.

“Abdullah b. Abbas ⇒ Saîd b. Cübeyr ⇒ Abdullah Osman b. Haysem ⇒ Hammâd b. Seleme ⇒ Süleyman b. Harb ⇒ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe ⇒ Hasan b. Süfyân” senediyle İbn Hıbbân’ın *Sahîh*’inde;¹

“Abdullah b. Abbas ⇒ Saîd b. Cübeyr ⇒ Dâvud b. Ebî Hind ⇒ Kâsım b. Yahya ⇒ Mukaddim b. Muhammed el-Vâsıtî ⇒ Ali b. el-Abbâs” senediyle *el-Mu'cemü'l-Kebîr*’de geçmektedir.²

Şuayb el-Arnâvûd, “isnâdühû gaviy” diyerek hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.³ Hadisin râvileri kaynaklarımızda “sadûk, sika” gibi lafızlarla tavsîf edilen kimseler olup *Müsned* ravileri ise Sahihayn ravisidir.⁴ Bu bilgilerle hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

Hadis, benzer lafızlarla Buhârî’nin *Sahîh*’inde şu şekilde geçmektedir.⁵

اللهم علمه الكتاب

İmam Mâlik’in *Muvatta*’sında ise hadisin yakın metni şöyledir:⁶

اللهم علمه القرآن وفقهه في الدين

75. HADİS

بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ، فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ.

“İslam garip olarak geldi ve sonunda da başladığı gibi garip olacaktır, gariplere müjdeler olsun”⁷

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇒ Ebû Hâzim ⇒ Yezîd b. Keysân ⇒ Mervân el-Ferrâzî ⇒ Muhammed b. Abbâd” senediyle Müslim’in *Sahîh*’inde;⁸

“Abdullah b. Mesud ⇒ Ebu’l-Ahvas ⇒ Ebû İshâk ⇒ A’meş ⇒ Hafs b. Ğıyâs ⇒ Ebû Kureyb” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde;⁹

¹ İbn Hıbbân, XV, 531.

² Taberânî, *el-Kebîr*, X, 263.

³ İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, I, 314; İbn Hıbbân, *Sahîh*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, X, 263.

⁴ İbn Hanbel, *el-İlel*, III, 440; Buhârî, *el-Kebîr*, V, 146; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, V, 111; Zehebî, *Kâşif*, I, 458.

⁵ Buhârî, “İlim”, 17.

⁶ İmam Mâlik, “Talâk”, 14.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 38.

⁸ Müslim, “İmân”, 65.

⁹ Tirmizî, “İmân”, 13.

“Abdurrahman b. Sünne el-Eslemî ⇒ Yusuf b. Süleyman ⇒ İshak b. Abdillâh b. Ebî Ferve (فروة) ⇒ İsmail b. Ayyâş ⇒ Ebû Ahmed el-Heyssem ⇒ Abdullâh b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.¹

Müsned rivayetinde geçen ravilerden İshak b. Abdillâh b. Ebî Ferve için İbn Hacer “çok zayıf” değerlendirmesinde bulunurken,² Buhârî bu kişinin “metrûk” bir râvî olduğunu belirtmiştir.³ Diğer bir râvî olan Ebû Ahmed el-Heyssem hakkında baktığımız kaynaklarda bir bilgiye ulaşamadık. Dolayısıyla *Müsned* rivayeti için “çok zayıf” diyebiliriz. Tirmizî, hadis için “hasen-sahîh-garîb” değerlendirmesinde bulunurken *Sünen*’i tahkîk eden Elbânî, hadisin “sahîh” olduğunu ifade etmiştir.⁴ *Sünen*’de ve Müslim’in *Sahîh*’inde geçen raviler, kaynaklarımızda tevsîk edilen raviler olup hadisin her iki senedi de “sahîh”tir.⁵ Bu bilgiler ışığında hadisin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

76. HADİS

هُمُ الْمُتَمَسِّكُونَ بِمَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ الْيَوْمَ.

“Garipler o kimselerdir ki sizin bugün üzerinizde olduğunuz hakikate sarılırlar.”⁶

İrâkî, hadisin aslının olmadığını ifade etmiştir.⁷ Baktığımız kaynaklarda da hadisin aslına ya da yakın mânâlı başka bir lafzına rastlayamadık.

77. HADİS

الْغُرَبَاءُ نَاسٌ قَلِيلٌ صَالِحُونَ.

“Garipler, sayıları az olan salih kimselerdir.”⁸

Hadis; “Abdullâh b. Amr ⇒ Süfyân b. Avf ⇒ Cündeb b. Abdillâh ⇒ el-Hars b. Yezîd ⇒ Abdullâh b. Lehîa ⇒ Hasan b. Mûsâ ⇒ Abdullâh b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Ahmed’in *Müsned*’inde;⁹

“Sehl b. Sa’d ⇒ Ebû Hâzim ⇒ Bekîr b. Selîm ⇒ Ebu’t-Tâhir b. es-Serh ⇒ Üsâme b. Ahmed el-Mısrî” senediyle *el-Mu’cemü’l-Evsat*’ta geçmektedir.¹

¹ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 73.

² İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahabe*, IV, 312.

³ Buhârî, *el-Kebîr*, I, 396.

⁴ Tirmizî, *Sünen*, thk: Muahmmmed Nasıruddin el-Elbânî, “İmân”, 13.

⁵ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 409, III, 463; Buhârî, *el-Kebîr*, III, 244; Zehebî, *Kâşif*, III, 147, V, 94; İbn Hacer, *Lisân*, I, 365.

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 38.

⁷ İrâkî, *el-Muğni*, I, 38.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 38.

⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 177.

Müsned rivayetinde geçen Abdullah b. Lehîa için Zehebî ve Heysemî “zayıf” olduğunu belirtmişlerdir.² *Müsned*’i tahkik eden Şuayb el-Arnâvûd ise hadis için “hasen li ğayrihî” değerlendirmesinde bulunmuştur.³ Elbânî, hadisin “sahih” olduğunu belirtmiştir.⁴ *El-Mu'cemü'l-Evsat* rivayeti ve *Müsned*’in diğer ravileri ise kaynaklarımızda ta’dil edilen kimselerdir.⁵ Bu bilgiler doğrultusunda hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

78. HADİS

مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أُوْتُوا الْجَدَلَ.

“Bir kavmin hidayete erip sonra da dalalete sapması cedel nedeniyledir.”⁶

Hadis; “Ebû Ümâme ⇒ Ebû Ğâlib ⇒ Ya’la b. Ubeyd ⇒ Haccâc b. Dînâr ⇒ Muhammed b. Beşîr ⇒ Abd b. Humeyd” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde;⁷

“Ali b. Ebî Tâlib ⇒ Haccâc b. Dînâr ⇒ Muhammed b. Beşîr ⇒ Havsera (حوثرة) b. Muhammed ⇒ Muhammed b. Fudayl ⇒ Ali b. Münzir” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’inde;⁸

“Ebû Ümâme ⇒ Ebû Ğâlib ⇒ Haccâc b. Dînâr ⇒ Şihâb b. Hurâş ⇒ Abdülvâhid el-Haddâd ⇒ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde;⁹

“Ebû Ümâme ⇒ Ebû Ğâlib ⇒ Haccâc b. Dînâr ⇒ Cafer b. Avn ⇒ Muhammed b. Abdilvehhâb el-Ferrâ ⇒ Hasan b. Ya’kûb” senediyle *Müstedrek*’te geçmektedir.¹⁰

Tirmizî, hadis için “hasen-sahih” değerlendirmesinde bulunmuştur.¹¹ Hâkim ve Zehebî, hadisin “sahih” olduğunu ifade etmişlerdir.¹² Elbânî ise tahkikini yapmış olduğu *Mişkâtü'l-Mesâbih*’te hadisin “sahih” olduğunu söylerken yine tahkikini yaptığı *et-Terğîb ve't-Terhîb*’de “hasen” değerlendirmesini yapmıştır.¹³ Tirmizî rivayetinde geçen

¹ Taberânî, *el-Evsat*, III, 250.

² Zehebî, *Kâşif*, I, 590; Heysemî, *Mecme*’, VII, 545.

³ İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, II, 177.

⁴ Elbânî, *es-Sahîha*, IV, 153.

⁵ İbn Hanbel, *el-Ilel*, III, 59; Mizzî, *Tehzîb*, IV, 174; Zehebî, *Kâşif*, II, 122; I, 274; Heysemî, *Mecme*’, VII, 545; İbn Hacer, *Lisân*, I, 341.

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 41.

⁷ Tirmizî, “Tefsîr”, 44.

⁸ İbn Mâce, “İmân”, 7.

⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, V, 252.

¹⁰ Hâkim, *Müstedrek*, II, 486.

¹¹ Tirmizî, “Tefsîr”, 44.

¹² Hâkim, *Müstedrek*, tlk: Zehebî, II, 486.

¹³ Tebrîzî, *Mişkât*, thk: Muhammed Nasıruddin el-Elbânî, I, 39; Elbânî, *Sahîhu Terğîb*, I, 33.

ravilerden Abd b. Humejd'in bilinen diğeri ismi Abdu'l-Humejd b. Humejd olup¹ Ebû Hâtim er-Râzî ve İbn Hacer bu kişinin "mechûl" bir râvî olduğunu belirtmişlerdir.² Bu kişi haricinde, senetlerde geçen tüm râvîler, kaynaklarımızda "sadûk, sika, sâlih" gibi ta'dil lafızlarıyla tevsîk edilmiş kimselerdir.³ Bu bilgiler ışığında hadisin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

79. HADİS

إِنَّكُمْ فِي زَمَانٍ أَلْهَمْتُمْ فِيهِ الْعَمَلَ وَسَيَّأَتِي قَوْمٌ يُلْهَمُونَ الْجَدَلَ.

“Öyle bir zamandasınız ki size amel etmek ilham olunuyor, sizden sonra da öyle bir toplum gelecek ki onlara cedel yapmak ilham olunacak.”⁴

İrâkî, Fettenî ve Elbânî, hadisin aslının olmadığını belirtmişlerdir.⁵ Baktığımız kaynaklarda bu hadise veya mana olarak yakın başka bir hadise rastlayamadık.

80. HADİS

أَبْعَضُ الْخَلْقِ إِلَى اللَّهِ الْأَدُّ الْخَصِمُ.

“Mahlûkun içinde Allah Teâlâ'nın en çok buğzettiği kul, tartışmada hasmı ile şiddetle cedele giren kişidir.”⁶

Hadis; “Âişe b. Ebî Bekir ⇒ İbn Ebî Müleyke ⇒ İbn Cüreyc ⇒ Ebû Âsım” senediyle Buhârî'nin *Sahîh*'inde;⁷

“Âişe b. Ebî Bekir ⇒ İbn Ebî Müleyke ⇒ İbn Cüreyc ⇒ Vekî ⇒ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe” senediyle Müslim'in *Sahîh*'inde;⁸

“Âişe b. Ebî Bekir ⇒ İbn Ebî Müleyke ⇒ İbn Cüreyc ⇒ Vekî ⇒ İshak b. İbrahim” senediyle Nesâî'nin *Sünen*'inde;¹

¹ Zehebî, *Kâşif*, I, 676.

² İbn Hacer, *Lisân*, III, 395; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VI, 11.

³ İbn Hanbel, *el-İlel*, III, 6; Zehebî, *Kâşif*, I, 487; II, 211; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 405, 469; İbn Şâhîn, *Târihu Esmâ*, I, 93; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, II, 47.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 41.

⁵ İrâkî, *el-Muğnî*, I, 41; Fettenî, *Tezkira*, s. 156; Elbânî, *ed-Daife*, I, 611.

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 41.

⁷ Buhârî, “Mezâlim”, 15.

⁸ Müslim, “İlim”, 2.

“Âişe b. Ebî Bekir ⇒ İbn Ebî Müleyke ⇒ İbn Cüreyc ⇒ Vekî ⇒ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.²

Hadis, müttefekun aleyh olup, Irâkî, Elbânî ve Şuayb el-Arnâvûd hadisin “sahih” olduğunu belirtmişlerdir.³ Senetteki râvîler tabakât kaynaklarımızda ta’dil edilmiştir.⁴ Bu bilgilerle hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

81. HADİS

مَا أوتِيَ قَوْمٌ الْمَنْطِقَ إِلَّا مَنْعُوا الْعَمَلَ.

“Hangi topluluğa cedel verilmişse, o kavim amelden men edilmiştir.”⁵

Irâkî, Fettenî ve Elbânî, hadisin aslının olmadığını belirtmişlerdir.⁶ Baktığımız kaynaklarda bu hadise veya mana olarak yakın başka bir hadise rastlayamadık.

82. HADİS

قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَتَى يُتْرَكَ الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ؟ فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: إِذَا ظَهَرَتِ الْمَدَاهِنَةُ فِي خِيَارِكُمْ، وَالْقَاحِشَةُ فِي شِرَارِكُمْ، وَتَحَوَّلَ الْمَلِكُ فِي صِعَارِكُمْ، وَالْفِقْهُ فِي أَرَادِكُمْ.

“Allah Rasulü’ne *emr-i bi’l-ma’rûf ve nehy-i ani’l-münker*’in ne zaman terk edileceği sorulduğunda Efendimiz (sav) şöyle buyurdu: Ne zaman iyilerinizde müdane (yağcılık), kötülerinizde de hayâsızlık baş gösterir, yönetim yetersiz kimselerin eline geçer ve fıkıh da rezillerinizin kontrolünde olursa, işte o zaman terk edilir”⁷

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇒ Mekhûl ⇒ Hafs b. Ğaylân ⇒ Heysem b. Humejd ⇒ Zeyd b. Yahyâ ⇒ Abbas b. Velîd ed-Dîmeşkî” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’inde;⁸

¹ Nesâî, “Âdâb”, 34.

² İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 63.

³ Irâkî, *el-Muğni*, I, 41; Elbânî, *es-Sahîha*, X, 207; İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, VI, 63.

⁴ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 472; Buhârî, *el-Kebîr*, VI, 488; Zehebî, *Kâşif*, II, 246; II, 145; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 156.

⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 41.

⁶ Irâkî, *el-Muğni*, I, 41; Fettenî, *Tezkira*, s. 57; Elbânî, *ed-Daîfe*, I, 598.

⁷ Gazzâlî, I, 43.

⁸ İbn Mâce, “Fiten”, 21.

“Enes b. Mâlik ⇨ Mekhûl ⇨ Hafs b. Ğaylân ⇨ Heysem b. Humejd ⇨ Muhammed b. Âiz (عائذ) ⇨ Cafer b. Muhammed el-Feryâbî ⇨ Muhammed b. Ali b. Hubeys” senediyle *Hilyetü'l-Evliyâ*'da geçmektedir.¹

Ebû Nuaym, hadisin “garîb” olduğunu çünkü hadisin tabi ravisinin yalnızca Mekhûl olduğunu ifade etmiştir.² Irâkî, hadisin İbn Mâce'nin *Sünen*'inde geçtiğini ve “hasen” olduğunu belirtmiştir,³ fakat *Sünen* rivayetinde geçen râvîler kaynaklarımızda adalet ve zapt yönüyle ta'dîl edilen kimseler olduğu için⁴ hadisin “sahih” olması kuvvetle muhtemel gözükmektedir. Ayrıca *Kenzu'l-Ummâl*'de, hadisin “sahih” olduğu ve ricâlinin de sikât olduğu belirtilmiştir.⁵ *Hilyetü'l-Evliyâ* rivâyetinde zikredilen raviler de tevsîk edilen kimselerdir. Bu bilgiler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

83. HADİS

الْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ.

“Hased, ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi, sevapları bitirir.”⁶

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇨ İbrahim b. Ebî Üseyd ⇨ Süleyman b. Bilal ⇨ Ebû Âmir Abdümelik b. Amr ⇨ Osman b. Salih el-Bağdâdî” senediyle Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde;⁷

“Enes b. Mâlik ⇨ Ebû'z-Zinâd ⇨ İsa b. Ebî İsa el-Hannâd (الحناط) ⇨ İbn Ebî Füdeyk ⇨ Harun b. Abdillâh el-Hammâl” senediyle İbn Mâce'nin *Sünen*'inde geçmektedir.⁸

Elbânî, hadisin “zayıf” olduğunu ifade etmiştir.⁹ Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde geçen ravilerden İbrahim b. Ebî Üseyd için Buhârî, “lâ yesihhu/sahih bir râvî değildir” diyerek cerh etmiştir.¹⁰ Diğer bir râvî Osman b. Salih el-Bağdâdî hakkında ise Zehebî, “münkeru'l-hadîs” değerlendirmesini yapmıştır.¹¹ İbn Mâce'nin *Sünen*'inde geçen İsa b.

¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, V, 145.

² Ebû Nuaym, *Hilye*, V, 145.

³ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 43.

⁴ İbn Hanbel, *el-İlel*, III, 53; Buhârî, *el-Kebîr*, III, 409; Zehebî, *Kâşif*, I, 343; I, 419; II, 344; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 174, 294.

⁵ Ali el-Muttâkî, *Kenz*, XIV, 265.

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 45.

⁷ Ebû Dâvud, “Edeb”, 44.

⁸ İbn Mâce, “Zühd”, 22.

⁹ Elbânî, *Daifu Terğîb*, II, 131.

¹⁰ Buhârî, *el-Kebîr*, I, 272.

¹¹ Zehebî, *Kâşif*, II, 371.

Ebû İsa için Zehebî, “zayıf râvî” değerlendirmesini yaparken¹ İbn Hıbbân “seyyiü'l-fehmi ve'l-hıfzı, metrûku'l-hadîs” şeklinde cerh etmiştir.² Diğer bir râvî Harun b. Abdillâh el-Hammâl hakkında ise baktığımız kaynaklarda bir değerlendirmeye ulaşamadık. Tüm bu bilgiler ışığında hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

84. HADİS

مَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ وَمَنْ تَوَاضَعَ رَفَعَهُ اللَّهُ.

“Kim büyüklenirse, Allah onu alçaltır, kim de mütevazı olursa Allah onu yüceltir.”³

Hadis; “Ebû Saîd el-Hudrî ⇒ Ebu'l-Heysen ⇒ Derrâc b. Sem'ân ⇒ Ömer b. Hars ⇒ İbn Vehb ⇒ Harmele b. Yahya” senediyle İbn Mâce'nin *Sünen*'inde,⁴

“Ebû Hüreyre ⇒ Numân b. Sâlim ⇒ Şu'be ⇒ Esed b. Mûsâ ⇒ Abdullâh b. Saîd b. Abdirrahman ⇒ Ebu'l-Hasan Ahmed b. Mahbûb ⇒ Ebû Abdullâh el-Hâfız” senediyle *Şuabu'l-Îmân*'da;⁵

“Ömer b. Hattâb ⇒ Abbas b. Rabîa ⇒ A'meş ⇒ Süfyân-ı Sevrî ⇒ Saîd b. Selâm el-Attâr ⇒ İbrahim b. el-Müstemîr ⇒ Mûsâ b. Zekeriya el-Tusterî” senediyle *el-Mu'cemü'l-Evsat*'ta geçmektedir.⁶

Elbânî, hadisin “çok zayıf” olduğunu belirtmiştir.⁷ *Sünen* rivayetinde geçen ravilerden Harmele b. Yahya hakkında Ebû Hâtim er-Râzî kendisinden hadis alınmaz/lâ yehteccü bihî değerlendirmesini yapmıştır.⁸ Diğer bir râvî, Derrâc b. Sem'ân, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*'de “münkeru'l-hadîs” şeklinde cerh edilmiştir.⁹ *Şuabu'l-Îmân* rivayetinde ise Ebu'l-Hasan Ahmed b. Mahbûb hakkında ise kaynaklarımızda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. *el-Mu'cemü'l-Evsat* rivayetinde ise Saîd b. Selâm el-Attâr için Buhârî “münkeru'l-hadîs” değerlendirmesini yaparken¹⁰ Ebû Hâtim er-Râzî bu kişinin

¹ Zehebî, *Kâşif*, II, 112.

² İbn Hıbbân, *Mecrûhîn*, II, 117.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 45.

⁴ İbn Mâce, “Zühd”, 16.

⁵ Beyhakî, *Şuab*, VI, 277.

⁶ Taberânî, *el-Evsat*, VIII, 172.

⁷ Elbânî, *ed-Daîfe*, X, 379.

⁸ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, III, 274.

⁹ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, III, 441.

¹⁰ Buhârî, *el-Kebîr*, III, 481.

“kezzâb” olduğunu ifade etmiştir.¹ Bu bilgiler doğrultusunda *el-Mu'cemü'l-Evsat* rivayetinin *mevzû*, *Sünen* ve *Şuabu'l-Îmân* rivayetlerinin ise *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

85. HADİS

الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعِظْمَةُ إِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي فِيهِمَا قَصَمْتُهُ.

“Kibriya benim ridâm, azamet ise benim îzârımdır. Bu iki şeyde bana ortak olmaya yeltenenin belini kırarım.”²

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇨ Ebû Müslim el-Eğar (الأغر) ⇨ Ebû İshâk ⇨ Ömer b. Hafs b. Ğiyâs ⇨ Ahmed b. Yusuf el-Ezdî” senediyle Müslim’in *Sahîh*’inde;³

“Ebû Hüreyre ⇨ Ebû Müslim el-Eğar ⇨ Atâ b. Sâib ⇨ Ebû'l-Ahvas ⇨ Hannâd b. es-Sirrî” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’inde;⁴

“Ebû Hüreyre ⇨ Ebû Müslim el-Eğar ⇨ Atâ b. Sâib ⇨ Hammâd b. Seleme ⇨ Affân ⇨ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.⁵

Zehebî, Elbânî ve Şuayb el-Arnâvûd, kudsî hadisin “sahih” olduğunu belirtmişlerdir.⁶ *Sahîh*’te hadisin metni şu şekildedir: العز إزاره والكبرياء رداؤه فمن ينازعني عذبتة

Senetlerde geçen râvîler kaynaklarımızda adalet ve zapt yönüyle ta’dil edilmiş kimseler olup,⁷ bu bilgilerle hadisin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

86. HADİS

الْمُؤْمِنُ لَيْسَ بِحُقُودٍ.

“Mümin kindar değildir.”⁸

Irâkî, hadisin aslını bulamadığını ifade etmiştir.¹ Baktığımız kaynaklarda bu hadise veya mana olarak yakın başka bir hadise rastlayamadık.

¹ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, IV, 31.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 45.

³ Müslim, “Birr”, 36.

⁴ İbn Mâce, “Zühd”, 16.

⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 414.

⁶ Hâkim, *Müstedrek*, tlk: Zehebî, I, 129; Elbânî, *Sahîhu Terğîb*, III, 64; İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, II, 414.

⁷ Buhârî, *el-Kebîr*, VII, 77; İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 139; Mizzî, *Tehzib*, VI, 378; XII, 412; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, V, 127; Zehebî, *Kâşif*, I, 544.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 46.

87. HADİS

إِذَا تَعَلَّمَ النَّاسُ الْعِلْمَ وَتَرَكَوْا الْعَمَلَ وَتَحَابُّوْا بِاللِّسَنِ وَتَبَاعَضُوا بِالْقُلُوبِ
وَتَقَاطَعُوا فِي الْأَرْحَامِ لَعَنَهُمُ اللَّهُ عِنْدَ ذَلِكَ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ.

“İnsanlar ilmi öğrenip ameli terk ettikleri, dilleriyle birbirini sevip kalpleri ile buğz ettikleri ve sıla-i rahmi kestikleri vakit Allah onlara lânet edip kulaklarını sağır, gözlerini de kör eder.”²

Hadis; “Selmân-ı Fârisî ⇨ Ebû Umeyr ⇨ Haccâc b. Ferâfesa (فرافصة) ⇨ Muhammed b. Abdillâh b. Alâse (علانة) ⇨ Îsâ b. Yûnus ⇨ Muhammed b. Ammâr el-Mevsilî” senediyle *el-Mu'cemü'l-Evsat*'ta geçmektedir.³

Irâkî, hadisin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.⁴ Taberânî, Muhammed b. Ammâr'ın teferrüd ettiğini ifade etmiştir.⁵ Muhammed b. Abdillâh b. Alâse hakkında Ukaylî “mürsil” derken⁶ İbnü'l-Cevzî “vâhi'l-hadîs, metrûku'l-hadîs” olduğunu belirtmiş,⁷ Zehebî ise “münkeru'l-hadîs” şeklinde cerh etmiştir.⁸ Haccâc b. Ferâfesa için baktığımız kaynaklarda bir değerlendirmeye ulaşamadık. Bu bilgiler ışığında hadisin *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

88. HADİS

مَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُبْطِلٌ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي رَبَضِ الْجَنَّةِ وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ
وَهُوَ مُحِقٌّ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ.

¹ Irâkî, *el-Muğni*, I, 46.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 47.

³ Taberânî, *el-Evsat*, II, 160.

⁴ Irâkî, *el-Muğni*, I, 47.

⁵ Taberânî, *el-Evsat*, II, 160.

⁶ Ukaylî, *ed-Duafâ*, IV, 92.

⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-İlel*, III, 80.

⁸ Zehebî, *Kâşif*, II, 189.

“Hatasını anlayıp cedeli terk eden kimseye, Allah Teâlâ cennetin ortasında bir köşk ihsan eder, haklı olduğu halde cedeli terk eden kimseye ise cennetin en yüksekinde bir köşk ihsan eder.”¹

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇨ Seleme b. Vürdân (وردان) el-Leysî ⇨ İbn Ebî Fûdeyk ⇨ Akabe b. Mûkerrem el-Basrî” senediyle Tirmizi’nin *Sünen*’inde;²

“Ebû Ümâme ⇨ Süleyman b. Hubeyb el-Muhâribî ⇨ Ebû Ka’b Eyyûb b. Muhammed ⇨ Muhammed b. Osman ed-Dimeşkî” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde geçmektedir.³

Tirmizî, hadisin hasen” olduğunu söylemiştir.⁴ Enes rivayetinde geçen ravilerden Seleme b. Vürdân için Zehebî ve İbn Hacer “zayıf” değerlendirmesini yapmıştır.⁵ Ahmed b. Hanbel ise Seleme’yi “münkeru’l-hadîs” olarak cerh etmiştir.⁶ Ebû Ümâme rivayetinde geçen raviler ise kaynaklarımızda tevsîk edilmiş kimseler olup yalnız Ebû Ka’b Eyyûb b. Muhammed’in zaptının gevşek olduğu ifade edilmiştir.⁷ Dolayısıyla Enes rivayetinin *zayıf*, Ebû Ümâme rivayetinin ise *hasen* olduğunu söyleyebiliriz.

89. HADİS

إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِأَقْوَامٍ لَا خَلْقَ لَهُمْ.

“Muhakkak ki Allah, bu dini nasipsiz kimselerle de destekler.”⁸

Hadis; “Ebû Bekre ⇨ Humeyd b. Hasen ⇨ Ali b. Zeyd ⇨ Hammâd b. Seleme ⇨ Ubeydullah b. Muhammed ⇨ Abdullah b. Muhammed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde;⁹

“Enes b. Mâlik ⇨ Ebû Gulâbe ⇨ Ma’mer b. Râşid ⇨ Rebâh b. Zeyd ⇨ Muhammed b. Sehl b. Asker” senediyle Nesâî’nin *Sünen*’inde geçmektedir.¹⁰

Ebû Bekre rivayetinde geçen Ali b. Zeyd, gevşeklikle/leyyinün cerh edilmiştir.¹¹ Diğer raviler ise tadîl edilmiş kimseler olması¹ ve hadisin Enes tarikinin sahih olması

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 47.

² Tirmizî, “Birr”, 58.

³ Ebû Dâvud, “Edeb”, 8.

⁴ Tirmizî, “Birr”, 58.

⁵ Zehebî, *Kâşif*, I, 455; İbn Hacer, *Takrib*, s. 248.

⁶ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 24.

⁷ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 166.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 47.

⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, V, 45.

¹⁰ Nesâî, “Seyr”, 187.

¹¹ Zehebî, *Kâşif*, II, 40.

sebebiyle bu rivayete *sahîh li ğayrihî* diyebiliriz. Enes rivayetinde geçen ricâl, kaynaklarımızca tevsik edilen raviler olması hasebiyle² hadisin bu tariki için *sahih* diyebiliriz.

Hadis, yakın mânalı olarak Buhârî³ ve Müslim'in⁴ *Sahihleri'nde* şu şekilde geçmektedir: (وإن الله يؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر)

90. HADİS

بُنِيَ الدِّينُ عَلَى النَّظَافَةِ.

“(Bu) din, nezâfet (maddî-manevî) temizlik üzerine kurulmuştur.”⁵

Irâkî, hadisin aslının olmadığını ifade etmiştir.⁶ Baktığımız kaynaklarda da hadisin aslına rastlayamadık. *El-Mu'cemü'l-Evsat*'ta yakın manalı olarak şöyle bir hadis geçmektedir:⁷

الإسلام نظيف فتتظفوا فانه لا يدخل الجنة إلا نظيف

Yakın manalı olan bu hadisin ravileri arasında ise “Nuaym el-Anberî” olması sebebiyle hadis “çok zayıf” gözükmektedir. Zira bu kişinin zayıf olduğu ve kendisinden hadis alınmayacağı kaynaklarımızda ifade edilmiştir.⁸

91. HADİS

لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ.

“Melekler, içinde köpek olan bir eve girmezler.”⁹

Hadis; “Ebû Talha el-Ensârî ⇒ Abdullah b. Abbas ⇒ Ubeydullah b. Abdillâh ⇒ Zührî ⇒ Ma'mer b. Râşid ⇒ İbn Mukâtil” senediyle Buhârî'nin *Sahîh*'inde;¹⁰

“Ebû Talha el-Ensârî ⇒ Abdullah b. Abbas ⇒ Ubeydullah b. Abdillâh ⇒ Zührî ⇒ Süfyân b. Uyeyne ⇒ İshak b. İbrahim ⇒ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe ⇒ Yahya b. Yahya” senediyle Müslim'in *Sahîh*'inde;¹

¹ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 127; İbn Hibbân, *Sikât*, III, 47; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 145, 188.

² Buhârî, *el-Kebîr*, I, 232; Ebû Hâtîm er-Râzî, IV, 86; *el-Cerh*, VII, 136; İbn Hacer, *Lisân*, V, 211.

³ Buhârî, “Cihâd”, 178.

⁴ Müslim, “İmân”, 111.

⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 49.

⁶ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 49.

⁷ Taberânî, *el-Evsat*, V, 139.

⁸ İbn Hibbân, *Mecrûhin*, III, 57; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 170.

⁹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 49.

¹⁰ Buhârî, “Meğâzî”, 9.

“Ebû Hüreyre ⇒ Ebû Salih ⇒ Süheyl b. Ebî Salih ⇒ Abdülaziz b. Muhammed ⇒ Kuteybe” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde geçmektedir.²

Elbânî, hadisin “sahih” olduğunu belirtmiştir.³ Müttefekun aleyh olan bu hadisin râvîleri de sikadır.⁴ Bu bilgiler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

92. HADİS

لَيْسَ مِنْ أَخْلَاقِ الْمُؤْمِنِ التَّمَلُّقُ إِلَّا فِي طَلَبِ الْعِلْمِ.

“İlim tahsil eden talebe haricinde, müminin ahlakında dalkavukluk olamaz.”⁵

Hadis; “Muaz b. Cebel ⇒ Abdurrahman b. Ğanem ⇒ Numan b. Sâlim ⇒ Husayb b. Cuhder ⇒ Hasan b. Dînâr ⇒ Hafs b. Abdurrahman ⇒ Muhammed b. Yezîd es-Sülemî ⇒ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed ⇒ Ebu’l-Hasan Muhammed b. Hüseyin” senediyle *Şuabu’l-Îmân*’da geçmektedir.⁶

Irâkî, Fettenî ve Aclûnî hadisin “çok zayf” olduğunu belirtmiştir.⁷ Elbânî ise hadisin “mevzû” olduğunu ifâde etmiştir.⁸ Buhârî, Husayb b. Cuhder için “kezzâb” değerlendirmesini yaparken⁹ diğer bir râvî Hasan b. Dînâr’ı Ebû Hâtim er-Râzî, “kezzâb, metrûku’l-hadîs” şeklinde cerh etmiştir.¹⁰ Beyhâkî, rivâyetin hemen ardından Hasan b. Dînâr’ın “çok zayıf” bir râvî olduğunu belirtmiştir.¹¹ Irâkî, hadisin bir de Ebû Ümâme tarikinin olduğunu belirtmesine rağmen baktığımız kaynaklarda hadisin bu tarikine ulaşamadık. Tüm bu bilgiler ışığında hadisin *mevzû* olduğunu söyleyebiliriz.

93. HADİS

حَتَّىٰ أُبَيِّحَ لَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَسْعُ نِسْوَةٍ.

¹ Müslim, “Libâs”, 26.

² Tirmizî, “Cihâd”, 25.

³ Elbânî, *Sahîhu Terğîb*, III, 100.

⁴ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 187; Buhârî, *el-Kebîr*, VI, 163; a.mlf., *es-Sağîr*, I, 252; İbn Hibbân, *Sikât*, I, 77, Zehebî, *Kâşif*, II, 193; İbn Hacer, *Lisân*, II, 209.

⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 50.

⁶ Beyhakî, *Şuab*, IV, 224.

⁷ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 50; Fettenî, *Tezkira*, s. 143; Aclûnî, *Keşf*, II, 1154.

⁸ Elbânî, *ed-Daife*, I, 559.

⁹ Buhârî, *el-Kebîr*, III, 221.

¹⁰ Ebû Hâtim er-Râzî, IV, 86; *el-Cerh*, III, 11.

¹¹ Beyhakî, *Şuab*, IV, 224.

“Dokuz kadına kadar evlenmesi Efendimiz (sav)’e mübah kılındı.”¹

Bu lafızlarla, baktığımız kaynaklarda hadisin aslına ulaşamadık. Fakat hadis, yakın mânâlı olarak müteber kaynaklarımızda şu şekilde geçmektedir:

أَنْ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي اللَّيْلَةِ الْوَاحِدَةِ وَلَهُ يَوْمًا تِسْعَ
نِسْوَةٍ

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇨ Katâde ⇨ Saîd ⇨ Yezîd b. Zerî ⇨ Abdü’l-Alâ b.Hammâd” senediyle Buhârî’nin *Sahîh*’inde;²

“Enes b. Mâlik ⇨ Hişâm b. Zeyd ⇨ Şu’be ⇨ Miskîn b. Bekîr ⇨ Hasan b. Ahmed b. Ebî Ahmed” senediyle Müslim’in *Sahîh*’inde;³

“Abdullah b. Abbas ⇨ Atâ ⇨ İbn Cüreyc ⇨ Cafer b. Avn ⇨ Ebû Dâvud Süleyman b. Seyf” senediyle Nesâî’nin *Sünen*’inde;⁴

“Abdullah b. Abbas ⇨ Atâ ⇨ İbn Cüreyc ⇨ Cafer b. Avn ⇨ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Ahmed’in *Müsned*’inde geçmektedir.⁵

Hadis otoritelerinin “*makbûl*” görüşü⁶, hadisin müttefekun aleyh olması ve senetlerdeki râvîlerin “tevsîk” edilen kişiler olması da dikkate alındığında, hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.⁷

94. HADİS

إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ لَوْلَدِهِ.

“Şüphesiz ki bir baba çocuğu için ne ise ben de sizin için öyleyim.”⁸

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇨ Abdullah b. Sâlih ⇨ el-Ga’gâu (القَعْقَاع) b. Hakîm ⇨ Muhammed b. Aclân ⇨ Yahyâ b. Saîd ⇨ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde;⁹

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 50.

² Buhârî, “Nikâh”, 101.

³ Müslim, “Hayz”, 6.

⁴ Nesâî, “Nikâh”, 1.

⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, I, 231.

⁶ Tebrîzî, *Mişkât*, thk: Muhammed Nasıruddin Elbânî, II, 233; İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, I, 231

⁷ İbn Hanbel, *el-İlel*, III, 371; Buhârî, *el-Kebîr*, I, 423; Mizzî, *Tehzîb*, XII, 324; Zehebî, *Kâşif*, I, 127; 145; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 146; a.mlf., *et-Tehzîb*, IV, 220.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 55.

⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 250.

“Ebû Hüreyre ⇒ Abdullah b. Sâlih ⇒ el-Ga’gâu b. Hakîm ⇒ Muhammed b. Aclân ⇒ İbnü’l-Mübârek ⇒ Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde;¹

“Ebû Hüreyre ⇒ Abdullah b. Sâlih ⇒ el-Ga’gâu b. Hakîm ⇒ Muhammed b. Aclân ⇒ İbnü’l-Mübârek ⇒ Zekeriya b. Adiy” senediyle Darimî’nin *Sünen*’inde;²

“Ebû Hüreyre ⇒ Abdullah b. Sâlih ⇒ el-Ga’gâu b. Hakîm ⇒ Muhammed b. Aclân ⇒ Yahyâ b. Saîd el-Kattân ⇒ Muhammed b. Yahya ⇒ Ebû Ya’lâ” senediyle İbn Hibbân’ın *Sahîh*’inde geçmektedir.³

Elbânî ve Hüseyin Selim Esed, hadisin “hasen” olduğunu belirtmişlerdir.⁴ Şuayb el-Arnâvûd ise “sahih” olduğunu ifade etmiştir.⁵ Senetlerde geçen Abdullah b. Sâlih için İbn Hibbân, zaptının zayıf olduğunu söylemiş,⁶ Zehebî ise gevşeklikle cerh etmiştir.⁷ Bunun haricinde kalan râvîler ise kaynaklarımızda “sadûk, sika” şeklinde ta’dîl lafızlarıyla tevsîk edilmiş kimselerdir.⁸ Bu veriler doğrultusunda, hadisin *hasen* olduğunu söyleyebiliriz.

95. HADİS

لَوْ مَنَعَ النَّاسُ عَنِ فِتِّ الْبَعْرِ لَفَتُّوهُ وَقَالُوا مَا نُهَيْنَا عَنْهُ إِلَّا وَفِيهِ شَيْءٌ.

“Eğer insanlar dışkıyı kırmaktan men edilirlerse, o dışkıyı mutlaka kırarlar ve derler ki şayet bu bize yasaklanmışsa, dışkının içinde kesin bir şeyler vardır.”⁹

İrâkî, hadisin aslının olmadığını söylemiştir.¹⁰ Aclûnî, hadis için kaynak vermeyip sadece Hz. Âdem ile Havvâ kıssasını referans almakla yetinmiştir.¹¹ Baktığımız kaynaklarda hadisin aslına ya da yakın manalı başka bir metne rastlayamadık.

¹ Ebû Dâvud, “Tahâre”, 4.

² Darimî, “Mukaddime”, 14.

³ İbn Hibbân, *Sahîh*, IV, 288.

⁴ Ebû Dâvud, *Sünen*, thk: Muhammed Nasıruddin el-Elbânî, “Tahâre”, 4; Darimî, *Sünen*, thk: Hüseyin Selim Esed “Mukaddime”, 14.

⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, II, 250.

⁶ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 40.

⁷ Zehebî, *Kâşif*, II, 138.

⁸ Buhârî, *es-Sağîr*, III, 207; Mizzî, *Tehzîb*, II, 122; VII, 65; Zehebî, *Kâşif*, I, 197; II, 38; İbn Hacer, *Lisân*, V, 123.

⁹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 57.

¹⁰ İrâkî, *el-Muğnî*, I, 57.

¹¹ Aclûnî, *Keşf*, II, 1111.

96. HADİS

نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أَمْرًا أَنْ نُنْزَلَ النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ وَنُكَلِّمَهُمْ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ.

“Biz peygamberler, insanlara seviyelerine göre davranmakla ve akılları mesâbesinde onlarla konuşmakla emrolunduk.”¹

Bu lafızlarla, baktığımız kaynaklarda hadisin aslına ulaşamadık. Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde hadisin ilk kısmı şöyle geçmektedir: (أَنْزَلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ)

Hadis, Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde “Âişe b. Ebî Bekir ⇒ Meymûn b. Ebî Şübeib ⇒ Hubeyb b. Ebî Sâbit ⇒ Süfyân ⇒ Yahya b. el-Yemân” senediyle geçmektedir.²

Senette inkıta’ vardır, zîra Meymûn ile Hz. Âişe hiç görüşmemiştir.³ Ravilerden Yahya b. el-Yemân hakkında Nesâî, “leyse bi’l-gaviy” derken⁴ İbn Adiy, “daîfü’l-hadîs” şeklinde cerh etmiştir.⁵ Dolayısıyla hadis “zayıf”tır.

Hadisin ikinci kısmı ise *Şuabu’l-Îmân*’da şu şekilde geçmektedir:

(النَّاسُ يَعْمَلُونَ بِالْخَيْرِ وَ إِنَّمَا يُعْطَوْنَ أَجُورَهُمْ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ)

Hadis, *Şuabu’l-Îmân*’da “Muaviye b. Karra (قرة) ⇒ Halîd b. Da’lec (دعج) ⇒ Bekiyye b. Velîd ⇒ Hâris b. Ebî Üsâme ⇒ Ebu’l-Abbas Abdullah b. Hasan ⇒ Muhammed b. Abdillâh el-Hâfiz” senediyle geçmektedir.⁶

Senette sahabî râvî zikredemediği için irsâl vukû bulmuştur. Ayrıca Halîd b. Da’lec’i Ahmed b. Hanbel ve İbn Hacer “daîfü’l-hadîs” şeklinde cerh etmişlerdir.⁷ Ebu’l-Abbas Abdullah b. Hasan hakkında baktığımız kaynaklarda bir değerlendirmeye ulaşamadık. Şevkânî, hadisin “münker” olduğunu, Elbânî ise “bâtıl” olduğunu ifade etmişlerdir.⁸

97. HADİS

مَنْ كَتَمَ عِلْمًا نَافِعًا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلْجَمًا بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ.

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 57.

² Ebû Dâvud, “Edeb”, 23.

³ Ebû Dâvud, “Edeb”, 23.

⁴ Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 108.

⁵ İbn Adiy, *el-Kâmil*, VII, 235.

⁶ Beyhakî, *Şuab*, IV, 155.

⁷ İbn Hanbel, *el-İlel*, III, 56; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 195.

⁸ Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 479; Elbânî, *ed-Daife*, II, 166.

“Faydalı bir ilmi açıklamayıp gizleyen kimse, kıyamet günü ateşten bir gemle cezalandırılarak huzura gelir.”¹

Hadisin, 38. hadis ile lâfzen ve manen yakınlığı nedeniyle, ilgili yerde yapılan açıklamanın tekrarına lüzum görülmemiştir.

98. HADİS

لَا يَكُونُ الْمَرْءُ عَالِمًا حَتَّى يَكُونَ بِعِلْمِهِ عَامِلًا.

“İlmi ile amel etmeyen kimse âlim olamaz.”²

Ebu'd-Derdâ'nın sözü olan bu haber; “Ebu'd-Derdâ ⇨ Süleyman b. Mûsâ ed-Dimeşkî ⇨ Berad b. Sinân ⇨ Ahmed b. Esed” senediyle Dârimî'nin *Sünen*'inde;³

“Ebu'd-Derdâ ⇨ Damra b. Hubeyb el-Makdisî ⇨ Muaviye b. Sâlih ⇨ İbn Vehb ⇨ Ahmed b. Saîd ⇨ Muhammed b. Ahmed el-Herevî ⇨ Ahmed b. İshâk” senediyle *Hilyetü'l-Evliyâ*'da geçmektedir.⁴

Sünen rivâyetinde geçen Süleyman b. Mûsâ ed-Dimeşkî hakkında Nesâî, fukahâdan olmasına rağmen hadis ilminde yeterli olmadığını ifade ederek “leyse bi'l-gaviy” şeklinde cerh etmiştir.⁵ Diğer râvîlerin ise “mevsûk” olması sebebiyle *Sünen* rivayetinin “hasen” olduğunu söyleyebiliriz. *Hilyetü'l-Evliyâ*'da geçen senette ise ravilerin sika olması ve tespit edebildiğimiz her hangi bir illetinin de bulunmaması sebebiyle hadisin bu tariki “sahîh”tir. Irâkî, mevkûf olan bu haberin merfû bir senedine ulaşamadığını ifade etmiştir.⁶ Tüm bu bilgiler ışığında mevkûf olan bu haberin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

99. HADİS

الْعِلْمُ عِلْمَانِ عِلْمٌ عَلَى اللِّسَانِ فَذَلِكَ حُجَّةٌ لِلَّهِ تَعَالَى عَلَى خَلْقِهِ، وَعِلْمٌ فِي الْقَلْبِ فَذَلِكَ الْعِلْمُ النَّافِعُ.

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 57.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 58.

³ Dârimî, “Mukaddime”, 29.

⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 213.

⁵ Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 49.

⁶ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 58.

“İlim iki çeşittir: (İlki) Dil ile söylenen ilim ki bu Allah’ın mahlûku üzerindeki delilidir. (İkincisi ise) Kalpte olan ilim ki kişiye faydası olan ilim de budur.”¹

Hadis; “Câbir b. Abdillâh ⇒ Hişâm b. Abdillâh el-Kurdûsî ⇒ Yahyâ b. Yemân ⇒ Abdullâh b. Saîd Ebû Saîd” senediyle *Târîhu Bağdâd*’da;²

“Hasanü’l-Basrî ⇒ Hişâm b. Abdillâh el-Kurdûsî ⇒ Mekkî b. İbrahim” senediyle Dârimî’nin *Sünen*’inde ve İbn Ebî Şeybe’nin *Musannef*’inde maktû olarak geçmektedir.³

İrâkî, Münzirî ve Hüseyin Selim Esed, maktû tarîkın “sahih” olduğunu belirtmişlerdir.⁴ Senette geçen ravilerin de sika raviler olması hasebiyle Hasanü’l-Basrî’ye ait bu rivayetin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

Câbir’den nakledilen rivâyette geçen Yahyâ b. Yemân hakkında İbnü’l-Cevzî, ömrünün sonlarına doğru hafızasının zayıfladığını ve rivâyetlerinde çokça hatasının bulunduğunu ifade etmekte, Yahyâ’nın zaptının za’fiyetine dikkat çekmektedir.⁵ Dolayısıyla hadisin merfû tarîkının *hasen* olduğunu söyleyebiliriz.⁶

100. HADİS

يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ عِبَادٌ جُهَالٌ وَعُلَمَاءٌ فَسَاقٌ.

“Âhir zamanda, cahil âbidler ve fasık âlimler olacaktır.”⁷

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇒ Yusuf b. Atıyye ⇒ Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî ⇒ Ebu’l-Fadl Muhammed el-Kattân ⇒ Muhammed b. Sâlih” senediyle *Müstedrek*’te;⁸

“Enes b. Mâlik ⇒ Yusuf b. Atıyye ⇒ Ebu’l-Fadl el-Vâsîti ⇒ Süleyman b. Hasanü’l-Attâr ⇒ Ebû Ahmed b. Muhammed el-Cürcânî” senediyle *Hilyetü’l-Evliyâ*’da geçmektedir.⁹

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 59.

² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 346.

³ Dârimî, “Mukaddime”, 34; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 82.

⁴ İrâkî, *el-Muğni*, I, 59; Münzirî, *et-Terğîb ve’t-Terhîb*, I, 58; Dârimî, *Sünen*, thk: Hüseyin Selim Esed, “Mukaddime”, 34.

⁵ İbnü’l-Cevzî, *el-İlel*, I, 83.

⁶ Ayrıca bkz: Uysal, Muhittin, “Tespit ve Yorum Bakımından Sûfi Bilgisi ile İlgili Haberler”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı, 21, Konya/2006.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 59.

⁸ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 351.

⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 331.

Irâkî, *Müstedrek* hadisinin zayıf olduğunu belirtmiştir.¹ Buhârî, Yusuf b. Atıyye hakkında “münkeru’l-hadîs” değerlendirmesini yapmış, Zehebî ise Yusuf b. Atıyye’nin “çok zayıf” olduğunu belirtmiştir.² İbn Hacer, bu kişinin “metrûk” olduğunu ifade etmiştir.³ Şevkânî de hadisin isnadının “zayıf” olduğunu tespit etmiştir.⁴ Ayrıca râvîlerden Ebu’l-Fadl Muhammed el-Kattân ve Muhammed b. Sâlih hakkında tabakât ve terâcim kaynaklarımızda her hangi bir değerlendirmeye rastlayamadık. Dolayısıyla *Müstedrek* rivayetinin “çok zayıf” olduğunu söyleyebiliriz. *Hilyetü’l-Evliyâ*’da geçen râvîlerden Ebu’l-Fadl el-Vâsîtî için İbn Hacer “kezzâb” değerlendirmesini yapmıştır.⁵ Ebû Ahmed b. Muhammed el-Cürcânî için ise her hangi bir bilgiye ulaşamadık. *Hilyetü’l-Evliyâ* ravilerinde, yalancılıkla cerh edilmiş ve “mechûl” kişiler olması sebebiyle “mevzû”, *Müstedrek* rivâyetinin ise *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

101. HADİS

لَا تَتَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِثِبَاهُهَا بِه الْعُلَمَاءَ وَلِثَمَارُهَا بِه السُّفَهَاءَ وَلِتَصْرَفُوا بِه وَجُوهَ النَّاسِ إِلَيْكُمْ فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَهُوَ فِي النَّارِ.

“İlmi, âlimlere karşı böbürlenmek, sefihlerle mücadele etmek ve halkın takdirini kazanmak için öğrenmeyin. (Çünkü) Böyle yapan kişi ateştedir.”⁶

Hadis; “Câbir b. Abdillâh ⇒ Ebu’z-Zübeyr ⇒ İbn Cüreyc ⇒ Yahya b. Eyyûb ⇒ Saîd b. Ebî Meryem ⇒ Muhammed b. Yahya” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’inde,⁷

“Câbir b. Abdillâh ⇒ Ebu’z-Zübeyr ⇒ İbn Cüreyc ⇒ Yahya b. Eyyûb ⇒ Saîd b. Ebî Meryem ⇒ Muhammed b. Sehl b. Asker ⇒ Ahmed b. Muhammed b. Saîd” senediyle İbn Hıbbân’ın *Sahîh*’inde geçmektedir.⁸

Irâkî, Elbânî ve Şuayb el-Arnâvûd, hadisin “sahîh” olduğunu belirtmiştir.¹ Senetlerde zikredilen râvîler, cerh-ta’dîl kaynaklarımızda tevsîk edilmiş sika kimselerdir.² Bu bilgilerle hadisin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

¹ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 59.

² Hâkim, *Müstedrek*, tlk: Zehebî, IV, 351.

³ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 611.

⁴ Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 289.

⁵ İbn Hacer, *Lisân*, IV, 107.

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 59.

⁷ İbn Mâce, “İmân”, 23.

⁸ İbn Hıbbân, I, 278.

102. HADİS

عَيْرُ الدَّجَالِ أَخَوْفُ عَلَيْكُمْ مِنَ الدَّجَالِ. فَقِيلَ: وَمَا ذَلِكَ؟ فَقَالَ: مِنَ الْأَيْمَةِ الْمُضْئِينَ.

“Sizin için deccâlden daha çok başkalarından korkuyorum. Sahâbiler, ‘Kimdir onlar?’ diye sorunca Efendimiz (sav): Dalâlete sürükleyen önderlerdir.”³

Hadis; “Ebû Zer ⇒ Ebû Temîm el-Ceyşânî (Abdullah b. Mâlik) ⇒ Abdullah b. Hübeyra (هبيرة) ⇒ Abdullah b. Lehîa ⇒ Mûsâ b. Dâvud ⇒ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.⁴

Irâkî, hadisin senedinin “ceyyid” olduğunu ifade etmiştir.⁵ Senette geçen Abdullah b. Lehîa için Zehebî ve Heysemî “zayıf” olduğunu belirtmişlerdir.⁶ İbn Hibbân ise bu kişinin sâlih biri olmasına rağmen bazen rivayetlere zayıf râvîleri gizlemek suretiyle tedlîs yaptığını ifade etmiştir⁷ ne var ki İbn Hacer, İbn Lehîa’nın sika bir râvî olduğunu söylemiştir.⁸ Bu râvînin haricindeki ricâl ise mevûk kişiler olup tabakât eserlerinde tevsîk edilmişlerdir.⁹ Bu bilgiler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

103. HADİS

يُؤْتَى بِالْعَالِمِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيُلْقَى فِي النَّارِ فَتَنْدَلِقُ أَقْتَابُهُ فَيَدُورُ بِهَا كَمَا يَدُورُ الْحِمَارُ بِالرَّحَى فَيَطِيفُ بِهِ أَهْلُ النَّارِ فَيَقُولُونَ: مَا لَكَ؟ فَيَقُولُ: كُنْتُ أَمْرًا بِالْخَيْرِ وَلَا آتِيَهُ، وَأَنْهَى عَنِ الشَّرِّ وَآتَيْهِ.

“Kıyâmet gününde âlim getirilir ve ateşe atılır, ateşin şiddetiyle bağırsakları delinir. Merkebin değirmeni döndürmesi gibi o da döner. Cehennem ehli ona ‘sana ne oldu da bu hale düştün’ diye sorunca şöyle cevap verir: ‘Ben

¹ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 59; Elbânî, *es-Sahîha*, I, 25; İbn Hibbân, *Sahih*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, I, 278.

² Buhârî, *es-Sağîr*, I, 326; Mizzî, *Tehzîb*, VII, 164; Zehebî, *Kâşif*, II, 362; III, 129; İbn Hacer, *Lisân*, I, 263; a.mlf., *Takrîb*, 588.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 59.

⁴ İbn Hanbel, *Müsned*, V, 145.

⁵ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 59.

⁶ Zehebî, *Kâşif*, I, 590; Heysemî, *Mecme’*, VII, 545.

⁷ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 11.

⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 327.

⁹ İbn Hibbân, *Sikât*, I, 211; Mizzî, *Tehzîb*, VIII, 312; Zehebî, *Kâşif*, II, 127; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VI, 86; İbn Hacer, *Lisân*, III, 138.

herkese hayrı tavsiye ediyordum ama kendim yapmıyordum, kötülükten sakındırıyordum ama kendim kötülük yapıyordum.”¹

Hadis, kaynaklarımızda (يوتى بالرجل) ibâresiyle başlamaktadır. Bu lafız farklılığı ile hadis; “Üsâme b. Zeyd ⇒ Ebû Vâil ⇒ A’miş ⇒ Muhammed b. Cafer ⇒ Bişr b. Hâlid” senediyle Buhârî’nin *Sahîh*’inde;²

“Üsâme b. Zeyd ⇒ Şakîk ⇒ A’miş ⇒ Ebû Muaviye ⇒ Ebû Kureyb ⇒ İshak b. İbrahim ⇒ Muhammed b. Abdullah b. Nemîr ⇒ Ebû Bekir b. Şeybe ⇒ Yahya b. Yahya” senediyle Müslim’in *Sahîh*’inde;³

“Üsâme b. Zeyd ⇒ Şakîk ⇒ A’miş ⇒ Ebû Muaviye ⇒ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde;⁴

Irâkî ve Elbânî, hadisin “sahih” olduğunu belirtmiştir.⁵ Müttetekun aleyh olan bu hadisin râvîleri de sikadır.⁶ Bu bilgiler ışığında hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

104. HADİS

**مَنْ طَلَبَ عِلْمًا مِمَّا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهَ اللَّهِ لِيُصِيبَ بِهِ عَرَضًا مِنَ الدُّنْيَا لَمْ يَجِدْ
عَرَفَ الْجَنَّةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.**

“Her kim Allah’ın rızasını kazanmaya vesîle olan ilmi, dünyalık elde etmek için öğrenirse kıyamet gününde cennetin kokusunu dâhi alamaz.”⁷

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇒ Saîd b. Yesâr ⇒ Abdullah b. Abdirrahman b. Ma’mer ⇒ Süreyc b. en-Numân ⇒ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde;⁸

“Ebû Hüreyre ⇒ Saîd b. Yesâr ⇒ Abdullah b. Abdirrahman b. Ma’mer ⇒ Süreyc b. en-Numân ⇒ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde;⁹

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 60.

² Buhârî, “Fiten”, 17.

³ Müslim, “Zühd”, 51.

⁴ İbn Hanbel, *Müsned*, V, 205.

⁵ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 60; Elbânî, *es-Sahîha*, I, 588.

⁶ İbn Hanbel, *el-İlel*, IV, 190; Buhârî, *el-Kebîr*, III, 153; a.mlf., *es-Sağîr*, III, 212; Zehebî, *Kâşif*, II, 293; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 239.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 61.

⁸ Ebû Dâvud, “İlim”, 12.

⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 338.

“Ebû Hüreyre ⇒ Saîd b. Yesâr ⇒ Abdullah b. Abdirrahman b. Ma'mer ⇒ Ebû Yahya b. Süleyman ⇒ İbn Vehb ⇒ Ebu'r-Rabî' Süleyman b. Dâvud ⇒ Muhammed b. Abdillâh b. Yahya b. Mahled” senediyle İbn Hıbbân'ın *Sahîh*'inde geçmektedir.¹

İrâkî, Elbânî ve Şuayb el-Arnâvûd, hadisin “sahîh” olduğunu ifade etmişlerdir.² Senetlerde zikredilen râvîler, tabakât ve terâcim eserlerimizde tevsîk edilen, sika ve sadûk ricâl olması ve hadis muhakkıklarınca, rivayetin “sahîh, ceyyid” şeklinde tavsîf edilmesi neticesinde hadisin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

105. HADİS

أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى بَعْضِ الْأَنْبِيَاءِ: قُلْ لِلَّذِينَ يَتَّقَهُونَ لغيرِ الدِّينِ وَيَتَعَلَّمُونَ لغيرِ الْعَمَلِ وَيَطْلُبُونَ الدُّنْيَا بِعَمَلِ الْآخِرَةِ يَلْبَسُونَ لِلنَّاسِ مَسُوكَ الْكِبَاشِ وَقُلُوبُهُمْ كَقُلُوبِ الدَّيَابِ أَلْسِنَتُهُمْ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَ قُلُوبُهُمْ أَمْرٌ مِنَ الصَّبْرِ إِيَّايَ يُخَادِعُونَ وَيَسْتَهْزِئُونَ لِأَفْتَحَنَّ لَهُمْ فِتْنَةً تَدْرُ الْحَلِيمَ حَيْرَانًا.

“Allah Teâlâ peygamberinden bazılarına şöyle vahyetti: Ahiret ameliyle dünyayı talep eden, ibadet için değil başka gayeler uğruna ilim tahsili yapan, din için değil dünya için fıkıh öğrenenlere, kalpleri kurt kalbi olup halka karşı koyun postuna bürünenlere, dili baldan tatlı ama kalbi biberden acı olanlara deyin ki: ‘Beni kandırmaya çalışıp benimle alay mı ediyorlar!? İzzetim hakkı için onlara öyle bir fitne kapısı açarım ki en halim-selim olanlarını bile şaşkına çevirir.’³

Hadis; “Ebu'd-Derdâ ⇒ Ebû İdrîs el-Havlânî ⇒ İbn Şihâb ez-Zührî ⇒ Osman b. Abdirrahman ⇒ Yahyâ b. Muğîra el-Mahzûmî ⇒ Abdullah b. Ahmed b. Mûsâ ⇒ Hasan b. Abdillâh b. Saîd ⇒ Ali b. Amr b. Mûsâ ⇒ Ahmed b. Muhammed b. Hâşim” senediyle *Câmiu Beyânî'l-İlm*'de geçmektedir.⁴

Hadisin tek merfû senedi *Câmiu Beyânî'l-İlm*'de geçmektedir. *Şuabu'l-İmân*'da, yakın manalı olarak, Vehb b. Münebbih'in sözü olarak, maktu haber şeklinde yer almaktadır.⁵ İrâkî, hadisin senedinin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.⁶

¹ İbn Hıbbân, *Sahîh*, I, 279.

² İrâkî, *el-Muğnî*, I, 61; Ebû Dâvud, *Sünen*, thk: Muhammed Nasruddin el-Elbânî, “İlim”, 12; İbn Hıbbân, *Sahîh*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, I, 279.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 61.

⁴ İbn Abdilber, *Câmi*, II, 309.

⁵ Beyhâkî, *Şuab*, V, 362.

⁶ İrâkî, *el-Muğnî*, I, 61.

Râvîlerden Ali b. Amr b. Mûsâ “mürsil” olmakla cerh edilmiştir.¹ *El-Cerh ve't-Ta'dil*'de Osman b. Abdirrahman için hadislerinin alınamayacağı/lâ yehteccü bih ifade edilmiştir.² İbn Hacer, Ebû İdrîs el-Havlânî hakkında “mechûl” değerlendirmesini yapmıştır.³ Ali b. Amr b. Mûsâ ve Ahmed b. Muhammed b. Hâşim hakkında ise baktığımız kaynaklarda bir değerlendirmeye ulaşamadık. Bu veriler doğrultusunda hadisin *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

106. HADİS

عُلَمَاءُ هَذِهِ الْأُمَّةِ رَجُلَانِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ عِلْمًا فَبَدَّلَهُ لِلنَّاسِ وَلَمْ يَأْخُذْ عَلَيْهِ طَمَعًا
وَلَمْ يَشْتَرِ بِهِ تَمَنًّا فَذَلِكَ يُصَلِّي عَلَيْهِ طَيْرُ السَّمَاءِ وَحَيْتَانُ الْمَاءِ وَدَوَابُّ
الْأَرْضِ وَالْكَرَامُ الْكَاتِبُونَ، يَفْدُمُ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ سَيِّدًا شَرِيفًا
حَتَّى يُوَافِقَ الْمُرْسَلِينَ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ عِلْمًا فِي الدُّنْيَا فَضَنَّ بِهِ عَلَى عِبَادِ اللَّهِ
وَأَخَذَ عَلَيْهِ طَمَعًا وَاشْتَرَى بِهِ تَمَنًّا فَذَلِكَ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلْجَمًا بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ
يُنَادِي مُنَادٍ عَلَى رُؤُوسِ الْخَلَائِقِ هَذَا فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ آتَاهُ اللَّهُ عِلْمًا فِي الدُّنْيَا
فَضَنَّ بِهِ عَلَى عِبَادِهِ وَأَخَذَ بِهِ طَمَعًا وَاشْتَرَى بِهِ تَمَنًّا فَيُعَذَّبُ حَتَّى يُفْرَغَ مِنْ
حِسَابِ النَّاسِ.

“Bu ümmetin âlimleri iki sınıftır: Birinci grup; Allah’ın kendisine lütfettiği ilmi başkalarına, hiçbir karşılık beklemezsizin öğretir. Böyle bir insanın üzerine havada uçan kuşlar, denizde yüzen balıklar, karada gezen hayvanlar ve Kirâmen Kâtibîn (melekleri) dua ederler. Bu kişi, onurlu bir şahıs olarak peygamberlerin refakatinde Allah Teâlâ’nın huzuruna çıkar. İkinci grup ise Allah’ın kendisine lütfettiği, ilmi dünya malı karşılığında Allah’ın kullarına öğretir. Böyle bir kimse kıyamet gününde ağzına ateşten gem vurulduğu halde huzura gelir. Bir münâdi şöyle seslenir: ‘Bu falan oğlu falandır, Allah ona dünyada ilim verdi, o ise bu ilmi Allah’ın kullarından esirgedi, ilmi karşılığında dünyalık aldı ve belli bir pahaya ilmini sattı.’ Bu sebeple o insanların hesabı bitinceye kadar azap içinde kalır.”⁴

¹ Buhârî, *el-Kebîr*, VI, 289.

² Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VI, 158.

³ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 641.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 62.

Hadis; “Abdullah b. Abbâs ⇨ Şehr b. Havşeb ⇨ Avvâm b. Havşeb ⇨ Abdullah b. Hurâş ⇨ Ahmed b. el-Mikdâm el-Aclî ⇨ Muhammed el-Cevherî” senediyle *el-Mu'cemü'l-Evsat*'ta geçmektedir.¹

Irâkî, hadisin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.² Zehebî, râvîlerden Şehr b. Hûşeb'i “leyse bi'l-gaviy” diyerek cerh etmiştir.³ İbn Hacer ise bu kişinin rivayetlerinde çokça irsâle başvurduğunu ve vehimli bir râvî olduğu şeklinde değerlendirmiştir.⁴ Ebû Hâtim er-Râzî, Şehr'in “metrûku'l-hadîs” olduğunu ifade etmiştir.⁵ Diğer bir râvî Abdullah b. Hurâş ise Buhârî tarafından “münkeru'l-hadis” şeklinde cerh edilmiştir.⁶ *Lisânü'l-Mizân*'da ise Muhammed el-Cevherî'nin rivayetlerinin “bâtıl” olduğu değerlendirmesine yer verilmiştir.⁷ Bu bilgiler ışığında, hadisin “çok zayıf” olduğunu söyleyebiliriz.

107. HADİS

مِنْ فِتْنَةِ الْعَالَمِ أَنْ يَكُونَ الْكَلَامُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنَ الْإِسْتِمَاعِ.

“Dinlemekten daha fazla konuşmasını seven âlim, fitneye düşmüş demektir.”⁸

Irâkî, “Ehracehû Ebû Nuaym” tespitine rağmen, *Hilyetü'l-Evliyâ*'da hadisin aslına veya yakın manalı başka bir hadise rastlayamadık. Ayrıca baktığımız kaynaklarda hadisin herhangi bir senedine de ulaşamadık. *el-Fevâidü'l-Mecmua*'da ve *Tezkiratü'l-Muvduât*'ta hadisin “mevzû” olduğu belirtilmiştir.⁹

108. HADİS

إِنَّ الْعَبْدَ لَيُنْشَرُ لَهُ مِنَ التَّنَاءِ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا يَزْنُ عِنْدَ اللَّهِ
جَنَاحَ بَعُوضَةٍ.

¹ Taberânî, *el-Evsat*, VII, 171.

² Irâkî, *el-Muğni*, I, 62.

³ Zehebî, *Kâşif*, I, 490.

⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 269.

⁵ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, I, 144.

⁶ Buhârî, *el-Kebîr*, V, 80.

⁷ İbn Hacer, *Lisân*, V, 373.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 63.

⁹ Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 288; Fettehî, *Tezkira*, s. 161.

“Bazen doğudan batıya kadar kişinin medh-ü senası yayılır fakat bunun Allah katındaki değeri bir sineğin kanadı kadar bile değildir.”¹

Irâkî, hadisin aslına ulaşamadığını ifade etmiştir.² Bu lafızlarla, baktığımız kaynaklarda hadisin herhangi bir senedine ulaşamadık. Fakat mûteber hadis kaynaklarımızda, yakın manalı olarak şu şekilde geçmektedir:

إنه ليأتي الرجل العظيم السمين يوم القيامة لا يزن عند الله جناح بعوضة

Hadis, bu lafızlarla; “Ebû Hüreyre ⇒ A’rec ⇒ Ebu’z-Zinâd ⇒ Muğîra b. Abdirrahman el-Hazâmî ⇒ Saîd b. Ebî Meryem ⇒ Muhammed b. Abdillâh” senediyle Buhârî’nin *Sahîh*’inde;³

“Ebû Hüreyre ⇒ A’rec ⇒ Ebu’z-Zinâd ⇒ Muğîra b. Abdirrahman el-Hazâmî ⇒ Yahya b. Bekîr ⇒ Ebû Bekir b. İshak” senediyle Müslim’in *Sahîh*’inde geçmektedir.⁴

Hadis, bu lafızla müttetekun aleyh olup, râvîlerinin mevsûk olması⁵ ve senesinde de herhangi bir inkıta’ veya illet olmaması⁶ hasebiyle *sahih* diyebiliriz.

109. HADİS

لَا تَجْلِسُوا عِنْدَ كُلِّ عَالِمٍ إِلَّا مَعَ عَالِمٍ يَدْعُوكُمْ مِنْ خَمْسٍ إِلَى خَمْسٍ: مِنَ الشُّكِّ إِلَى الْيَقِينِ، وَمِنَ الرِّيَاءِ إِلَى الْإِخْلَاصِ، وَمِنَ الرَّعْبَةِ إِلَى الزُّهْدِ، وَمِنَ الْكِبَرِ إِلَى التَّوَاضُّعِ، وَمِنَ الْعَدَاوَةِ إِلَى النَّصِيحَةِ.

“Sizi, şekten yakîne, riyâdan ihlâsa, mal sevgisinden zühde, kibirden tevâzuya, düşmanlıktan dostluğa yönlendiren âlimler dışında her âlimle oturmayın.”⁷

Hadis; “Câbir b. Abdillâh ⇒ Ebu’z-Zübeyr ⇒ Abbâd b. Kesîr es-Sekafî ⇒ Şakîk b. İbrahim ez-Zâhid ⇒ Ebû Saîd el-Belhî ⇒ Yusuf b. Hamedân ⇒ Ebu’l-Kâsım Zeyd b. Ali b. Bilâl” senediyle *Hilyetü’l-Evliyâ*’da geçmektedir.⁸

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 63.

² Irâkî, *el-Muğnî*, I, 63.

³ Buhârî, “Tefâsîr”, 213.

⁴ Müslim, “Sıfâtü’l-Münâfikîn”, 18.

⁵ İbn Habnel, *el-İlel*, II, 157; Buhârî, *el-Kebîr*, IV, 65; Mizzî, *Tehzîb*, V, 211; Zehebî, *Kâşif*, I, 276; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 92.

⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 270.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 63.

⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 72.

Şevkânî, hadisin “mevzû” olduğunu belirtmiştir.¹ Râvîlerden Abbâd b. Kesîr hakkında Buhârî, “metrûku’l-hadîs” değerlendirmesinde bulunmuştur.² İbn Hacer, Ebû Saîd el-Belhî’nin “kezzâb” bir râvî olduğunu ifade etmiştir.³ Yusuf b. Hamedân için baktığımız kaynaklarda bir değerlendirmeye rastlayamadık. Bu bilgiler doğrultusunda hadisin *mevzû* olduğunu söyleyebiliriz.

110. HADİS

مَرَرْتُ لَيْلَةَ أُسْرِي بِي بِأَقْوَامٍ تُقْرَضُ شِفَاهُهُمْ بِمَقَارِيضَ مِنْ نَارٍ فَقُلْتُ: مَنْ أَنْتُمْ؟ فَقَالُوا: كُنَّا نَأْمُرُ بِالْخَيْرِ وَلَا نَأْتِيهِ وَنَنْهَى عَنِ الشَّرِّ وَنَأْتِيهِ.

“Mirâc gecesinde, ağızları ateşten makaslarla kesilen bir topluluğun yanından geçtim. ‘Bunlar kim’ diye sorduğumda dediler ki; ‘Biz iyiliği emrederdik ama kendimiz yapmazdık, kötülükten sakındırırdık ama kendimiz yapardık.’”⁴

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇨ Mâlik b. Dînâr ⇨ Hişâm ed-Destivâî (الدستواني) ⇨ Yezîd b. Zerî ⇨ Muhammed b. Münhâl ed-Darîr ⇨ Hasan b. Süfyân” senediyle İbn Hıbbân’ın *Sahîh*’inde;⁵

“Enes b. Mâlik ⇨ Ali b. Zeyd b. Cüd’ân ⇨ Hammâd b. Seleme ⇨ Vekî b. el-Cerrâh ⇨ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.⁶

Müsned rivayetinde geçen Ali b. Zeyd b. Cüd’ân’ı, İbn Hacer, “münkeru’l-hadîs” şeklinde cerh etmiştir.⁷ Zehebî de bu kişiyi gevşeklikle itham etmiştir.⁸ İbn Adiy ise Ali b. Zeyd’in hadisleriyle ihticâc edilemeyeceğini ifade etmiştir.⁹ *Sahîh* rivayetinde zikredilen râvîlerin ise kaynaklarımızca tevsîk edilen kimseler olması¹⁰ ve tespit edilen bir illetinin olmaması hasebiyle bu senedin “sahîh” olduğu, *Müsned* tarîkinin ise mecrûh bir râvisi nedeniyle “zayıf” olduğunu söyleyebiliriz. Elbânî ve Şuayb el-Arnâvûd da

¹ Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 278.

² Buhârî, *el-Kebîr*, VI, 42.

³ İbn Hacer, *Lisân*, V, 329.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 63.

⁵ İbn Hıbbân, *Sahîh*, I, 249.

⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 120.

⁷ İbn Hacer, *Lisân*, II, 178.

⁸ Zehebî, *Kâşif*, II, 40.

⁹ İbn Adiy, *el-Kâmil*, V, 196.

¹⁰ İbn Hıbbân, *Sikât*, II, 119; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VIII, 312; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, III, 74.

rivayetin “sahîh” olduğunu ifade etmişlerdir.¹ Bu bilgiler ışığında hadisin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

111. HADİS

هَلَاكُ أُمَّتِي عَالِمٌ فَاجِرٌ وَعَابِدٌ جَاهِلٌ وَشَرُّ الشَّرَّارِ شِرَارُ الْعُلَمَاءِ، وَخَيْرُ الْخِيَارِ خِيَارُ الْعُلَمَاءِ.

“Ümmetimin helak olması, fâcir âlim ve câhil âbid yüzündendir. Şerlilerin en korkuncu âlimlerin kötüleridir, hayırlıların en hayırlısı ise, âlimlerin iyileridir.”²

Hadis; “Hakîm b. Umeyr ⇨ Ahvas b. Hakîm ⇨ Bekiyye (بقية) b. Velîd ⇨ Nuaym b. Hammâd” senediyle Dârimî’nin *Sünen*’inde geçmektedir.³

Hadiste irsâl vardır çünkü sahabe tabakasındaki râvî zikredilmemiştir. Ahvas b. Hakîm, hafızasının çok zayıf olmasıyla cerh edilmiştir.⁴ Bekiyye b. Velîd ise müdellis olmakla ithâm edilmiştir.⁵ Elbânî, ve Hüseyin Selim Esed hadisin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.⁶ Hadisin “mürsel” olması ve mecrûh râvîlerin yer alması ayrıca hadis muhakkıklarının da görüşünü nazar-ı itibâra alarak hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

112. HADİS

تَعَلَّمُوا مَا سَنَيْتُمْ أَنْ تَعَلَّمُوا فَلَنْ يَأْجُرَكُمْ اللَّهُ حَتَّى تَعْمَلُوا.

“Dilediğiniz kadar öğreniniz, öğrendiklerinizi davranışlarınıza yansıtmadığınız sürece, Allah ilminiz için size bir ecir vermeyecektir.”⁷

Hadis; “Muaz b. Cebel ⇨ Yezîd b. Câbir ⇨ Saîd b. Abdilazîz ⇨ Mervân b. Muhammed” senediyle Dârimî’nin *Sünen*’inde,⁸

¹ Elbânî, *Sahîhu Terğîb*, II, 289; İbn Hibbân, *Sahih*, thk: Şuayb el-Arnâvûd, I, 249.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 63.

³ Dârimî, “Mukaddime”, 34.

⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 96.

⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 126.

⁶ Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkât*, thk: Muhammed Nasıruddin el-Elbânî, I, 57; Dârimî, *Sünen*, thk: Hüseyin Selim Esed, “Mukaddime”, 34.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 64.

⁸ Dârimî, “Mukaddime”, 35.

“Muaz b. Cebel ⇨ Yezîd b. Câbir ⇨ Yezîd b. Yezîd ⇨ Hamza en-Nusaybî ⇨ Bekir b. Huneys ⇨ Bişr b. Abbâd ⇨ Muhammed b. Ebî Bekir ⇨ Muhammed b. Hayyân ⇨ Hubeyb b. Hasan” senediyle *Hilyetü'l-Evliyâ*'da geçmektedir.¹

Hilyetü'l-Evliyâ rivâyetinde geçen râvîlerden Hamza en-Nusaybî tabakât ve terâcim kaynaklarımızda “daîfü'l-hadîs, münkeru'l-hadîs” şeklinde cerh edilmiştir.² Bekir b. Huneys ise Zehebî tarafından “vâhü'l-hadîs” şeklinde itham edilmiştir.³ Diğer bir râvî Bişr b. Abbâd ise “mechûl” bir kimsedir.⁴ İbn Hacer, Muhammed b. Ebî Bekir'in cumhur tarafından zayıf kabul edildiğini belirtmektedir.⁵ Dolayısıyla hadisin bu tarîki “çok zayıf”tır.

Sünen rivâyeti “mevkûf”tur. Senette geçen râvîler, kaynaklarımızca mevsûk görülen ricâl olup⁶ Irâkî mevkûf olan bu haberin “sahîh” olduğunu belirtmiştir.⁷ Ne var ki Yezîd b. Câbir, sahabî tabakadan sadece Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiş olup Muaz b. Cebel ile görüşmemiştir.⁸ Dolayısıyla haberde, irsâl vukû bulmuştur. Fakat Yezîd b. Câbir'in tâbii tabakasında, sika ve sadûk râvî olması sebebiyle, bu irsâlin, haberin za'fiyetine neden olamayacağını düşünürsek, *Sünen* tarikının *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

113. HADİS

الْفُضَاءُ ثَلَاثَةٌ قَاضٍ قَضَى بِالْحَقِّ وَهُوَ يَعْلَمُ فُذَالِكَ فِي الْجَنَّةِ، وَقَاضٍ قَضَى
بِالْجَوْرِ وَهُوَ يَعْلَمُ أَوْ لَا يَعْلَمُ فَهُوَ فِي النَّارِ، وَقَاضٍ قَضَى بغيرِ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ
فَهُوَ فِي النَّارِ.

“Hâkimler üç sınıftır: (Birincisi) Bildiği ile hak üzere hüküm veren hâkim ki cennetlidir. (İkincisi) Olaya vâkıf olsun ya da olmasın, haksız hüküm veren hâkim ki cehennemlidir. (Üçüncüsü) Allah'ın emri dışında hüküm veren hâkim ki bu da cehennemlidir.”⁹

¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 236.

² Buhârî, *el-Kebîr*, III, 53; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, III, 210.

³ Zehebî, *Kâşif*, I, 274.

⁴ İbn Hacer, *Lisân*, II, 24.

⁵ İbn Hacer, *Lisân*, II, 170.

⁶ İbn Hanbel, III, 126; Mizzî, *Tehzîb*, XXI, 74; Zehebî, *Kâşif*, I, 93; II, 103.

⁷ Irâkî, *el-Muğni*, I, 64.

⁸ İbn Hacer, *Lisân*, VI, 285.

⁹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 64.

Hadis; “Büreyde ⇨ Abdullah b. Büreyde ⇨ Ebû Hâşim er-Rammânî ⇨ Halef b. Halîfe ⇨ Muhammed b. Hasan” senediyle Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde;¹

“Büreyde ⇨ Abdullah b. Büreyde ⇨ Ebû Hâşim er-Rammânî ⇨ Halef b. Halîfe ⇨ İsmail b. Tevbe” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’inde;²

“Büreyde ⇨ Abdullah b. Büreyde ⇨ Ebû Hâşim er-Rammânî ⇨ Halef b. Halîfe ⇨ İsmail b. İbrahim Ebû Ma’mer ⇨ Saîd b. Yesâr el-Vâsîtî” senediyle *el-Mu'cemü'l-Evsat*’ta geçmektedir.³

Hadisin tek râvîsi Büreyde olup diğer râvîler, kaynaklarımızda tevsik edilen ricâlden olması⁴ hasebiyle hadisin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

114. HADİS

مَنْ بَدَأَ جَفَا وَمَنْ اتَّبَعَ الصَّيْدَ عَقْلًا، وَمَنْ أَتَى السُّلْطَانَ افْتَنَّ.

“Kim çölde yaşarsa (kalbi) katılaştır, Avlanan kişi (Allah’tan) gafil olur, sultana sokulan ise fitneye düşer.”⁵

Hadis; “Abdullah b. Abbas ⇨ Vehb b. Münebbih ⇨ Ebû Mûsâ ⇨ Süfyân ⇨ Abdurrahman b. Mehdî ⇨ Muhammed b. Beşşâr” senediyle Tirmizî’nin *Sünen*’inde;⁶

“Abdullah b. Abbas ⇨ Vehb b. Münebbih ⇨ Ebû Mûsâ ⇨ Süfyân ⇨ Müsedde b. Müserhed” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde;⁷

“Abdullah b. Abbas ⇨ Vehb b. Münebbih ⇨ Ebû Mûsâ ⇨ Süfyân ⇨ Ali b. Abdilazîz” senediyle *el-Mu'cemü'l-Kebîr*’de geçmektedir.⁸

Tirmizî, hadisin “hasen-sahîh” olduğunu ifade etmiştir.⁹ Ebû Mûsâ’nın tam olarak isminin ne olduğunu tespit edemediğimiz için baktığımız kaynaklarda herhangi bir değerlendirmeye ulaşamadık. Bu râvî haricindeki ricâl, cerh-ta’dîl eserlerimizde

¹ Ebû Dâvud, “Akdiye”, 2.

² İbn Mâce, “Ahkâm”, 3.

³ Taberânî, *el-Evsat*, IV, 63.

⁴ Buhârî, *es-Sağîr*, III, 142; İbn Hıbbân, *Sikât*, I, 106; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, IV, 328.

⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 64.

⁶ Tirmizî, “Fiten”, 69.

⁷ Ebû Dâvud, “Sayd”, 4.

⁸ Taberânî, *el-Kebîr*, XI, 56.

⁹ Tirmizî, “Fiten”, 69.

mevsûk olduğu belirtilen kimselerdir.¹ Bu bilgilerle hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

115. HADİS

الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ: كِتَابٌ نَاطِقٌ وَ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ وَلَا أُدْرِي.

“İlim üç şeyden ibârettir: Allah’ın apaçık kitabı, Rasûlünün sünneti ve Lâ edrî (bilmiyorum) demektir.”²

Baktığımız kaynaklarda bu lafızlarla hadisin aslına ulaşamadık. Elbânî, bu sözün hadis olmadığını “mevkûf haber” olup zayıf olduğunu ifade etmiştir.³ Fakat hadis, merfû ve yakın manalı olarak, kaynaklarımızda şu şekilde yer almaktadır:

العلم ثلاثة وما سوى ذلك فهو فضل آية محكمة أو سنة قائمة أو فريضة عادلة

Hadis, bu lafızlarla; “Abdullah b. Amr ⇒ Abdurrahman b. Râfi ⇒ Abdurrahman b. Ziyâd ⇒ Abdullah b. Vehb ⇒ Ahmed b. Amr” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde;⁴

“Abdullah b. Amr ⇒ Abdurrahman b. Râfi ⇒ Cafer b. Avn ⇒ Raşid b. Sa’d ⇒ Muhammed b. A’lâ el-Hemedânî” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’inde;⁵

“Abdullah b. Amr ⇒ Abdurrahman b. Râfi ⇒ Abdurrahman b. Ziyâd ⇒ Abdullah b. Vehb ⇒ Bahr b. Nasr ⇒ Ebu’l-Abbas Muhammed b. Yakub” senediyle *Müstedrek*’te geçmektedir.⁶

Senetlerde geçen Abdurrahman b. Râfi hakkında Buhârî, “münkeru’l-hadîs” tespitinde bulunmuştur.⁷ Abdurrahman b. Ziyâd için İbn Hacer, hafızasının çok zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁸ Nesâî, İbn Mâce’nin *Sünen*’inde geçen Raşid b. Sa’d’ı “metrûku’l-hadîs” şeklinde cerh etmiştir.⁹ Bu bilgiler ışığında hadisin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

116. HADİS

¹ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 192; Mizzî, *Tehzib*, XIV, 73; Zehebî, *Kâşif*, I, 645; İbn Hacer, *Lisân*, V, 276.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 69.

³ Elbânî, *ed-Daîfe*, VIII, 443.

⁴ Ebû Dâvud, “Ferâiz”, 1.

⁵ İbn Mâce, “İmân”, 8.

⁶ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 369.

⁷ Buhârî, *el-Kebîr*, V, 280.

⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 340.

⁹ Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 41.

مَا أَدْرِي أَعْزِيرُ نَبِيٍّ أَمْ لَا؟ وَمَا أَدْرِي أَتُبَعُّ مَلْعُونٌ أَمْ لَا؟ وَمَا أَدْرِي نُو
الْقَرْنَيْنِ نَبِيٍّ أَمْ لَا؟

“Üzeyr’in peygamber olup olmadığını bilmiyorum, Tubba’nın mel’ûn olup olmadığını bilmiyorum, Zülkarneyn’in peygamber olup olmadığını bilmiyorum.”¹

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇨ Saîd b. Ebî Saîd ⇨ İbn Ebî Zi’b ⇨ Abdürrezzâk ⇨ Muhammed b. Mütevekkil el-Askalânî” senediyle Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde;²

“Ebû Hüreyre ⇨ Saîd b. Ebî Saîd ⇨ İbn Ebî Zi’b ⇨ Abdürrezzâk ⇨ Muhammed b. Râfî ⇨ İbrahim b. Ebî Tâlib ⇨ Ali b. Hamşâd (حمشاد) ⇨ Abdullah b. Ahmed ⇨ Ahmed b. Cafer” senediyle *Müstedrek*’te geçmektedir.³

Elbânî, hadisin “sahih” olduğunu ifade etmiştir.⁴ Hâkim, Sahihayn’ın şartlarını hâvî olduğunu ifade ederken, Zehebi, senette herhangi bir illet bulunmadığını belirtmiştir.⁵ *Müstedrek*’te hadisin aslı şu şekilde yer almaktadır:

مَا أَدْرِي أَتُبَعُّ كَان لِعَيْنَا أَمْ لَا وَمَا أَدْرِي أَذُو الْقَرْنَيْنِ كَان نَبِيًّا أَمْ لَا وَمَا أَدْرِي الْحُدُودُ كَفَارَةٌ
لَأَهْلِهَا أَمْ لَا.

Senetlerde zikredilen râvîler, cerh-ta’dîl kaynaklarımızda sika ve sadûk şeklinde tavsîf edilen ricâl olup⁶ bu bilgilerle hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

117. HADİS

كُلُّ كَلَامِ ابْنِ آدَمَ عَلَيْهِ لَأَلَهُ إِلَّا ثَلَاثَةٌ: أَمْرٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهْيٌ عَن مُنْكَرٍ أَوْ ذِكْرُ
اللَّهِ تَعَالَى.

“Üç sözü dışında, âdemoğlunun her konuşması kendi aleyhinedir: (Bu üç söz ise) Ma’rûfu (iyiliği) emretmek, Münker’i (kötülüğü) yasaklamak ve Allah’ı zikretmektir.”⁷

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 70.

² Ebû Dâvud, “Sünne”, 14.

³ Hâkim, *Müstedrek*, I, 92.

⁴ Elbânî, *es-Sahîha*, V, 251.

⁵ Hâkim, *Müstedrek*, tlk: Zehebî, I, 92;

⁶ Buhârî, *es-Sağîr*, II, 53; Zehebî, *Kâşif*, I, 227; III, 174; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 45; a. mlf., *Takrîb*, s. 194.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 71.

Hadis; “Ümmü Habîbe ⇨ Safiyye b. Şeybe ⇨ Ümmü Sâlih ⇨ Saîd b. Hısân el-Mahzûmî ⇨ Muhammed b. Yezîd b. Huneys ⇨ Muhammed b. Beşşâr” senediyle Tirmizî ve İbn Mâce’nin *Sünenler*’inde;¹

“Ümmü Habîbe ⇨ Safiyye b. Şeybe ⇨ Ümmü Sâlih ⇨ Saîd b. Hısân el-Mahzûmî ⇨ Muhammed b. Yezîd b. Huneys ⇨ Muhammed b. Abdillâh b. Nemîr” senediyle Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’inde geçmektedir.²

Tirmizî, hadisin “hasen-ğarîb” olduğunu çünkü Muhammed b. Yezîd b. Huneys dışında hadisin başka bir tarîkı olmadığını belirtmiştir.³ Elbânî, “zayıf” olduğunu, Hüseyin Selim Esed ise “hasen” olduğunu ifade etmişlerdir.⁴ *Lisânü’l-Mizân*’da, Ümmü Sâlih’in, adalet ve zapt yönüyle nasıl bir râvî olduğu hakkında bir bilgi olmadığı için “lâ ye’rifu hâleha” ifadesi yer almaktadır.⁵ Diğer yandan Saîd b. Hısân el-Mahzûmî için İbn Hacer, adalet yönüyle kavî olmasına karşın, zaptının zayıf olduğunu belirtmiştir.⁶ Diğer râvîler ise tabakât ve terâcîm kaynaklarımızda ta’dîl edilen sika kimselerdir. Bu bilgiler ışığında hadisin *hasen* olduğunu söyleyebiliriz.

118. HADİS

مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَرَّثَهُ اللَّهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ.

“Bildiği ile amel eden kimseye Allah, bilmediğini de öğretir.”⁷

Hadis; “Enes b. Mâlik ⇨ Hamîd et-Tavîl ⇨ Yezîd b. Hârûn ⇨ Ahmed b. Hanbel ⇨ Ahmed b. Ebi’l-Havârî ⇨ Ebû Süleymân ed-Dârânî” senediyle *Hilyetü’l-Evliyâ*’da geçmektedir.⁸

Şevkânî ve Fettenî, hadisin “çok zayıf” olduğunu söylerken Elbânî, “mevzû” olduğunu ifade etmiştir.⁹ Ebû Nuaym, Ahmed b. Hanbel’in bu hadisi eserine almadığını, bu sözün Hz. İsmâ’ya ait olabileceğini ve senedinin de çok zayıf olduğunu hadisin hemen

¹ Tirmizî, “Zühd”, 62; İbn Mâce, “Fiten”, 12.

² Ebû Ya’lâ, *Müsned*, XIII, 47.

³ Tirmizî, “Zühd”, 62.

⁴ Elbânî, *ed-Daîfe*, III, 545; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, thk: Hüseyin Selim Esed, XIII, 47.

⁵ İbn Hacer, *Lisân*, VII, 533.

⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 234.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 71.

⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 15.

⁹ Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 286; Fettenî, *Tezkira*, s. 114; Elbânî, *ed-Daîfe*, I, 611.

altında belirtmiştir.¹ Aclûnî ise hadisin aslının olmadığını fakat mânâ itibariyle doğru bir söz olduğunu söylemiştir.² Bu bilgilerle hadisin *mevzû* olduğunu söyleyebiliriz.

Hadisin kaynağı olarak zikrettiğimiz *Hilyetü'l-Evliyâ*'da Ebû Nuaym, bu sözü bir hadis olarak nakletmemiştir. Nitekim aynı yerde Ebû Nuaym şu ifadeleri kullanmaktadır:

...ذكر أحمد بن حنبل هذا الكلام عن بعض التابعين عن عيسى بن مريم عليه السلام فوهم بعض الرواة أنه ذكره عن النبي صلى الله عليه وسلم فوضع هذا الإسناد عليه لسهولته وقربه وهذا الحديث لا يحتمل بهذا الإسناد عن أحمد بن حنبل

Ebu Nuaym, bu sözü Ahmed b. Hanbel'in naklettiği ve Hz. Îsâ'ya ait olan bu sözün Efendimiz'in hadisi olmadığını ifade etmiştir. Konuyla alakalı olarak, Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis* adlı eserinde şöyle demektedir:

“Rivâyeti “Hilye”de nakleden Ebû Nuaym’ın bildirdiğine göre Ahmed b. Hanbel, bu haberi bazı Havârilere Hz. Îsâ’dan naklettiklerini söylemiş ancak bazı raviler, onun sözü Hz. Peygamber (sav)’e isnat ettiğini sanarak rivayeti Hz. Peygamber’e isnat etmişlerdir. Rivayetin zayıf olduğu yönündeki değerlendirmelerin hepsinin yegâne kaynağı Irâkî’dir. Irâkî, “Ebû Nuaym’ın Enes b. Mâlik’ten zayıf bir senetle rivâyet ettiğini” söylemekle yetinmiştir.”³

119. HADİS

لَا زَالَ الْعَبْدُ يَتَّقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّىٰ أَحِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ لَهُ سَمْعًا وَبَصْرًا.

“Kulum nafîle ibadetlerle bana öyle yaklaşır ki onu sevmeye başlarım, onu sevdim zaman da onun kulağı ve gözü olurum.”⁴

Hadis; “Ebû Hüreyre ⇒ Atâ ⇒ Şerîk Abdullah b. Ebî Nemir ⇒ Süleyman b. Bilal ⇒ Hâlid b. Mahled ⇒ Muhammed b. Osman b. Kerrâme” senediyle Buhârî'nin *Sahîh*'inde;⁵

¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 15.

² Aclûnî, *Keşf*, II, 1343.

³ Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, s. 376-377.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 72.

⁵ Buhârî, “Rikâk”, 37.

“Ebû Hüreyre ⇒ Atâ ⇒ Şerîk Abdullah b. Ebî Nemir ⇒ Süleyman b. Bilal ⇒ Hâlid b. Mahled ⇒ Muhammed b. Osman el-Aclî ⇒ Muhammed b. İshâk b. İbrahim” senediyle İbn Hıbbân’ın *Sahîh*’inde geçmektedir.¹

İrâki ve Elbânî, hadisin *sahîh* olduğunu ifade etmişlerdir.² Senetlerde geçen râvîler, sika kimseler olup cerh-ta’dîl eserlerimizde tevsîk edilmişlerdir.³ Bu bilgiler ışığında hadisin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

120. HADİS

إِنَّ مِنْ خِيَارِ أُمَّتِي قَوْمًا يَضْحَكُونَ جَهْرًا مِنْ سَعَةِ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ يَبْكُونَ سِرًّا
مِنْ خَوْفِ عَذَابِهِ، أَبْدَانُهُمْ فِي الْأَرْضِ وَقُلُوبُهُمْ فِي السَّمَاءِ، أُرْوَاهُمْ فِي
الدُّنْيَا وَعُقُولُهُمْ فِي الْآخِرَةِ، يَتَمَشَّوْنَ بِالسَّكِينَةِ وَيَتَقَرَّبُونَ بِالْوَسِيلَةِ.

“Ümmetinden bazı kimseler vardır ki Allah’ın geniş rahmetinden dolayı zahiren güler, azabının korkusundan da gizlice ağlarlar. Onların bedenleri arzda, kalpleri ise semâdadır. Ruhları dünyada, akılları ise ahirettedir. Sükûnetle yürürler, vesîle ile (ibadetler ile) Allah’a yaklaşırlar.”⁴

Hadis; “İyâz b. Süleyman ⇒ Mekhûl ⇒ Hammâd b. Ebî Hamîd ⇒ Velîd b. Müslim ⇒ İbrahim b. Muhammed eş-Şâfîî ⇒ Yahyâ b. Cafer ez-Züberkân (الزبيرقان) ⇒ Ebû Amr Osman b. Abdillâh” senediyle *Müstedrek*’te;⁵

“İyâz b. Süleyman ⇒ Mekhûl ⇒ Hammâd b. Ebî Hamîd ⇒ Velîd b. Müslim ⇒ İbrahim b. Muhammed eş-Şâfîî ⇒ Yahyâ b. Cafer ez-Züberkân ⇒ Ebû Amr Osman b. Abdillâh ⇒ Ebû Abdullâh el-Hâfız” senediyle *Şuabu’l-İmân*’da geçmektedir.⁶

İrâkî ve Zehebî, hadisin “zayıf” olduğunu belirtmişlerdir.⁷ Hammâd b. Ebî Hamîd hakkında Ahmed b. Hanbel ve Buhârî, “münkeru’l-hadis” değerlendirmesini yapmışlardır.⁸ Beyhâki ve Zehebî de bu râvînin “daîfü’l-hadîs” olduğunu ifade

¹ İbn Hıbbân, *Sahîh*, II, 58.

² İrâkî, *el-Muğnî*, I, 72.

³ Buhârî, *el-Kebîr*, V, 178; a.mlf., *es-Sağîr*, II, 98; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VII, 226; Mizzî, *Tehzîb*, XI, 269; Zehebî, *Kâşif*, I, 233.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 75.

⁵ Hâkim, *Müstedrek*, III, 18.

⁶ Beyhâkî, *Şuab*, I, 478.

⁷ Hâkim, *Müstedrek*, t.lk: Zehebî, III, 18; İrâkî, *el-Muğnî*, I, 75.

⁸ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 405; Buhârî, *el-Kebîr*, I, 70.

etmişlerdir.¹ Diğer bir râvî Velîd b. Müslim ise kaynaklarımızda, “müdehîs râvî” olarak cerh edilmiştir.² Ebû Amr Osman b. Abdillâh hakkında baktığımız kaynaklarda bir değerlendirmeye ulaşamadık. Bu bilgiler ışığında hadisin *çok zayıf* değerlendirmesini yapabiliriz.

121. HADİS

كُنَّا أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْتِينَا الْإِيمَانَ قَبْلَ الْقُرْآنِ،
وَسَيَّاتِي قَوْمٌ بَعْدَكُمْ يُؤْتُونَ الْقُرْآنَ قَبْلَ الْإِيمَانِ يُقِيمُونَ حُرُوفَهُ وَيُضَيِّعُونَ
حُدُودَهُ وَحُفُوفَهُ يَقُولُونَ: قَرَأْنَا فَمَنْ أَقْرَأَ مِنَّا؟ وَعَلَّمْنَا فَمَنْ أَعْلَمَ مِنَّا؟ فَذَلِكَ
حَظُّهُمْ.

“Biz Rasûlullah’ın sahabîleri, Kur’an’dan önce îmâna sahip olduk. Fakat sizden sonra bir toplum gelecek ki onlar îmândan önce Kur’an’a sarılacaklar, Kur’an harflerini güzelce okuyacaklar fakat Kur’an’ın hudutlarını ve yasaklarını yok sayacaklar ve şöyle diyecekler: ‘Biz okuduk, var mı bizden daha iyi okuyan? Biz öğrendik, var mı bizden daha iyi öğrenen.’ İşte böyle, onların yaptığı sadece bu olacaktır.”³

Mevkûf haber; “Abdullah b. Ömer ⇒ Kâsım b. Avf eş-Şeybânî ⇒ Zeyd b. Ebî Üneyse ⇒ Abdullah b. Amr ⇒ Hilal b. A’lâ ⇒ Ahmed b. Süleyman el-Fakîh” senediyle *Müstedrek*’te;⁴

“Cüdebb b. Abdillâh ⇒ Ebû Imrân el-Cûnî (الجوني) ⇒ Hammâd b. Nuceyh ⇒ Vekî ⇒ Ali b. Muhammed” senediyle İbn Mâce’nin *Sünen*’inde;⁵

“Cüdebb b. Abdillâh ⇒ Ebû Imrân el-Cûnî ⇒ Hammâd b. Nuceyh ⇒ Bistâm b. el-Fadl ⇒ Ebû Bekir b. Sadeka ⇒ Muhammed b. Abdillâh b. Nemir ⇒ Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî” senediyle *el-Mu’cemü’l-Kebîr*’de geçmektedir.⁶

Sünen ve *el-Mu’cemü’l-Kebîr*’de haber şu şekilde geçmektedir:

¹ Beyhâkî, *Şuab*, I, 478; Zehebî, *Kâşif*, II, 161.

² Zehebî, *Kâşif*, II, 355.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 77.

⁴ Hâkim, *Müstedrek*, I, 91.

⁵ İbn Mâce, “İmân”, 9.

⁶ Taberânî, *el-Kebîr*, II, 165.

كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم ونحن فتیان حزاورة . فتعلمنا الإيمان قبل أن نتعلم القرآن .
فازددنا به إيماناً

Müstedrek'te de haber, lafız farklılığı ile şöyle geçmektedir:

لقد عشنا برهة من دهرنا و إن أحدثنا يؤتى الإيمان قبل القرآن و تنزل السورة على محمد صلى
الله عليه وسلم فيتعلم حلالها و حرامها و ما ينبغي أن يوقف عنده فيها كما تعلمون أنتم القرآن ثم قال :
لقد رأيت رجالا يؤتى أحدهم القرآن فيقرأ ما بين فاتحته إلى خاتمته ما يدري ما أمره و لا زاجره و لا ما
ينبغي أن يوقف عنده منه ينثره نثر الدقل

Elbânî, *Sünen* rivâyetinin “sahîh” olduğunu belirtmiştir.¹ *Sünen* ve *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'de geçen ruvât, kaynaklarımızda mevsûk görülmüş ricâl olması² hasebiyle *İhyâ'ü Ulûmi'd-Dîn*'de mezkûr haberin ilk kısmının *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

Zehebî, *Müstedrek* rivâyetinin Sahihayn'ın şartlarını hâvî olduğunu ve herhangi bir illetinin bulunmadığını ifade etmiştir.³ Yakın mânâlı bu haberin, *İhyâ*'da zikredilen haberle birebir örtüşmesini referans kabul edersek, mevkûf haberin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

122. HADİS

مَنْ أَحَدَّثَ فِي دِينِنَا مَا لَيْسَ فِيهِ فَهُوَ رَدٌّ.

“Dinimize sonradan bir şeyi ihdas edip sokanın bu yaptığı kabul edilmez, reddedilir.”⁴

Hadis; “Âişe b. Ebî Bekir ⇒ Kâsım b. Muhammed ⇒ İbrahim b. Sa'd ⇒ Ya'kûb” senediyle Buhârî'nin *Sahîh*'inde,⁵

“Âişe b. Ebî Bekir ⇒ Kâsım b. Muhammed ⇒ İbrahim b. Sa'd ⇒ Abdullah b. Avn ⇒ Ebû Cafer Muhammed b. es-Sabbâh” senediyle Müslim'in *Sahîh*'inde ve Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde;⁶

¹ Elbânî, *Sahîhu İbn Mâce*, I, 16.

² İbn Hıbbân, *Sikât*, V, 90; Zehebî, *Kâşif*, I, 233; İbn Hacer, *et-Tehzib*, XI, 29; a.mlf., *Lisân*, IV, 144.

³ Hâkim, *Müstedrek*, tlk: Zehebî, I, 91.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 81.

⁵ Buhârî, “Sulh”, 5.

⁶ Müslim, “Akdiye”, 17; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, VII, 80.

“Âişe b. Ebî Bekir ⇨ Kâsım b. Muhammed ⇨ İbrahim b. Sa’d ⇨ Abdullah b. Ahmed” senediyle Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir.¹

Hadis, müttefekun aleyh olup Irâkî, Elbânî ve Hüseyin Selim Esed hadisin “sahih” olduğunu belirtmişlerdir.² Senetlerde geçen râvîler de kaynaklarımızda ta’dil edilmiş mevsûk kimselerdir.³ Bu bilgilerle hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

123. HADİS

إِنَّ لِلَّهِ مَلَكًا يُنَادِي كُلَّ يَوْمٍ مَنْ خَالَفَ سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ تَنْلُهُ شَفَاعَتُهُ.

“Allah Teâlâ’nın bir meleği vardır ve her gün şöyle nidâ eder: “Rasûlüllah’ın sünnetine muhalefet edene, şefaati yoktur.”⁴

Irâkî, hadisin aslını bulamadığını ifade etmiştir.⁵ Baktığımız kaynaklarda, bu hadise veya mana olarak yakın başka bir hadise rastlayamadık.

124. HADİS

عَلَيْكُمْ بِالنَّمَطِ الْأَوْسَطِ الَّذِي يَرْجِعُ إِلَيْهِ الْعَالِي وَيَرْتَفِعُ إِلَيْهِ النَّالِي.

“Devamlı orta yolu tercih edin, zîrâ ilerleyenler de geride kalanlar da oraya dönecektir.”⁶

Mevkûf haber; “Ali b. Ebî Talib ⇨ Zebîd b. Hâris ⇨ Muhammed b. Talha ⇨ Yezîd b. Hârûn” senediyle İbn Ebî Şeybe’nin *Musannef*’inde geçmektedir.⁷

Irâkî, haberin merfû senedine rastlamadığını ifade etmiş olup, haberin değeri konusunda her hangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.⁸ *Musannef* haricinde, baktığımız kaynaklarda haberin geçtiği bir eser bulamadık. Hz. Ali’ye ait olan bu

¹ İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 270.

² Irâkî, *el-Muğnî*, I, 81; Elbânî, *Sahîhu Terğîb*, I, 11; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, thk: Hüseyin Selim Esed, VIII, 80.

³ İbn Hanbel, *el-İlel*, I, 211; İbn Hıbbân, *Sikât*, V, 74; Mizzî, *Tehzîb*, XVI; 134; Zehebî, *Kâşif*, II, 238.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 81.

⁵ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 81.

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 81.

⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 100.

⁸ Irâkî, *el-Muğnî*, I, 81.

haberinin senesinde geçen raviler kaynaklarımızca ta'dil edilmiş sika kimselerdir¹ fakat senette inkıta' vardır, Zebîd b. Hâris'in vefat tarihi h. 122 olup Muhammed b. Talha'nın ise h. 463'tür.² Bu iki râvînin görüşme imkânı yoktur. Bu bilgilerle mevku'f haberinin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

125. HADİS

الشَّيْخُ فِي قَوْمِهِ كَالنَّبِيِّ فِي أُمَّتِهِ.

“Kavmi içindeki güngörmüş tecrübeli bir kişi, ümmeti içindeki peygamber gibidir.”³

Baktığımız kaynaklarda hadisin herhangi bir senedine ulaşamadık. Şevkânî, Fettenî, Aclûnî ve Elbânî, hadisin “mevzû” olduğunu ifade etmişlerdir.⁴ İbn Hibbân, *Mecrûhîn* adlı eserinde “Abdullah b. Ömer b. Ğanem İfrikıyye”nin biyografisini açıklarken bu mevzû haberin ravisi olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu kişinin hadislerinin alınamayacağını belirtmiştir.⁵ Bu bilgilerle hadisin *mevzû* olduğunu söyleyebiliriz.

126. HADİS

أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلَ، قَالَ لَهُ: أَقْبِلْ فَأَقْبَلَ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: أَدْبِرْ فَأَدْبَرَ، ثُمَّ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَعِزَّتِي وَجَلَالِي مَا خَلَقْتُ خَلْقًا أَكْرَمَ عَلَيَّ مِنْكَ، وَبِكَ أَخَذُ وَبِكَ أَعْطِي، وَبِكَ أَثِيبُ، وَبِكَ أَعَاقِبُ.

“Allah’ın yarattığı şeylerin ilki akıldır. Sonra akla; ‘yüzünü çevir gel’ dedi akıl da geldi, ‘dön git’ dedi akıl da gitti. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ‘İzzetim ve celalim hakkı için senden daha kıymetli bir şey yaratmadım. Seninle alır, seninle verir, seninle sevab kazandırır ve seninle cezalandırırım.’”⁶

¹ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VI, 133; Zehebî, *Kâşif*, I, 401; İbn Hacer, *Lisân*, V, 212; VII, 113.

² Zehebî, *Kâşif*, I, 401; İbn Hacer, *Lisân*, V, 212.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 83.

⁴ Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 286; Fettenî, *Tezkira*, s. 118; Aclûnî, *Keşf*, II, 562; Elbânî, *ed-Daife*, VIII, 268.

⁵ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 39.

⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 83.

Hadis; “Ebû Ümâme ⇒ Ebû Ğâlib ⇒ Ömer b. Ebî Sâlih ⇒ Saîd b. Fadl ⇒ Ebû Hemmâm Velîd b. Şucâ’ ⇒ Muhammed b. Yahya el-İsfehânî” senediyle *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'de;¹

“Ebû Hüreyre ⇒ Ebû Osman el-Hindî ⇒ Fadl b. Îsâ er-Rakkâşî ⇒ Hafs b. Ömer Kâdî Halebe ⇒ Muhammed b. Bekâr er-Reyyân ⇒ Ahmed b. Zünceveyh (زنجويه) Kattân el-Bağdâdî” senediyle *el-Mu'cemü'l-Evsat*'ta geçmektedir.²

Irâkî, Ebû Ümâme rivâyetinin “zayıf” olduğunu belirtmiştir.³ *el-Mu'cemü'l-Kebîr* rivayetinde geçen Ömer b. Ebî Sâlih için İbn Hacer, “mechûl, münkeru'l-hadîs” değerlendirmesini yapmaktadır.⁴ *el-Mu'cemü'l-Evsat* tarihinde geçen Fadl b. Îsâ er-Rakkâşî hakkında Ahmed b. Hanbel “zayıf” derken⁵, Mizzî “münkeru'l-hadîs” şeklinde cerh etmiştir.⁶ Nesâî ise bu kişinin “daîfü'l-hadîs ve racülün sûtun” olduğunu belirtmiştir.⁷ Bu bilgiler ışığında hadisin her iki senedinin de *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

127. HADİS

مَا اكْتَسَبَ رَجُلٌ مِثْلَ فَضْلِ عَقْلِ يَهْدِي صَاحِبَهُ إِلَى هُدَى وَيَرُدُّهُ عَنِ رَدَى، وَمَا تَمَّ إِيمَانُ عَبْدٍ وَلَا اسْتِقَامَ دِينُهُ حَتَّى يَكْمَلَ عَقْلُهُ.

“Hiç kimse akıl gibi fazileti elde etmiş değildir. Akıl, sahibini doğru yola iletir, felaketten kurtarır. Kulun akli kemâle ermedikçe îmânı tam olmaz ve dininde istikâmeti bulamaz.”⁸

Hadis; “Ömer b. Hattâb ⇒ Zeyd b. Eslem ⇒ Abdurrahman b. Zeyd ⇒ Isbağ (اصبغ) b. el-Ferac ⇒ Abdurrahman b. Hâtim el-Murâdî (المرادى)” senediyle *el-Mu'cemü'l-Evsat* ve *el-Mu'cemü's-Sağîr*'da;⁹

“Ömer b. Hattâb ⇒ Zeyd b. Eslem ⇒ Abdurrahman b. Zeyd ⇒ Mûsâ b. Ubeyde ⇒ İsmâil b. Nasr el-Abdî ⇒ Ebû Tâhir Muhammed Übâdî ⇒ Ebû Tâhir el-Fakîh” senediyle *Şuabu'l-Îmân*'da geçmektedir.¹

¹ Taberânî, *el-Kebîr*, VIII, 283.

² Taberânî, *el-Evsat*, II, 235.

³ Irâkî, *el-Muğni*, I, 83.

⁴ İbn Hacer, *Lisân*, IV, 314.

⁵ İbn Hanbel, *el-İlel*, III, 55.

⁶ Mizzî, *Tehzîb*, XXIII, 244.

⁷ Nesâî, *ed-Duafâ*, III, 7.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 84.

⁹ Taberânî, *el-Evsat*, V, 79; a. mlf., *es-Sağîr*, II, 5.

Zehebî, *Mu'cemler*'de geçen Abdurrahman b. Zeyd hakkında “zayıf” değerlendirmesinde bulunmuştur.² İbn Hacer ise Abdurrahman b. Hâtim el-Murâdî'yi “metrûku'l-hadîs” şeklinde cerh etmiştir.³ *Şuabu'l-Îmân* tarîkinde geçen Mûsâ b. Ubeyde için Buhârî, “münkeru'l-hadîs” değerlendirmesini yapmıştır.⁴ Zehebî de bu kişinin herkesçe “zayıf” olduğunun bilindiğini belirtmektedir.⁵ Beyhakî, eserine aldığı bu hadisin senedinin zayıf olduğunu ilgili yerde ifade etmiştir.⁶ Ebû Tâhir Muhammed Übâdî ve Ebû Tâhir el-Fakîh hakkında baktığımız kaynaklarda bir bilgiye ulaşamadık. Bu bilgiler doğrultusunda hadisin her iki senedinin de *çok zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

128. HADİS

Gazzâlî, “Akılın Fazileti” ile alakalı açtığı başlık altında zikrettiği hadisler için, İrâkî, yaptığı tahrîcinde kaynak olarak İbn Mihber'in *Kitâbu'l-Akl* adlı eseri göstermiş ve hadisler hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Mezkûr eserin ise el yazması veya matbû baskısına ulaşamadık. Dolayısıyla bu başlık altında ve 134. hadise kadar, İbn Mihber'in *Kitâbu'l-Akl*'inde geçen ve senetlerine ulaşamadığımız hadislerin Arapçasını ve mânâsını vermekle yetineceğiz.

جَدَّ الْمَلَائِكَةُ وَاجْتَهَدُوا فِي طَاعَةِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى بِالْعَقْلِ وَجَدَّ الْمُؤْمِنُونَ
مِنْ بَنِي آدَمَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ فَأَعْمَلُهُمْ بِطَاعَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَوْفَرُهُمْ عَقْلًا.

“Melekler, akıl ile gayret gösterip Allah Teâlâ'ya itaatte başarı gösterdiler. Âdemoğullarından imanlı olan kişiler de akılları miktarınca çalışıp gayret gösterdiler. Bu sebeple insanlardan Allah'a en fazla itaat edenler, akılları en fazla olanlardır.”⁷

129. HADİS

¹ Beyhakî, *Şuab*, IV, 161.

² Zehebî, *Kâşif*, I, 628.

³ İbn Hacer, *Lisân*, III, 408.

⁴ Buhârî, *el-Kebîr*, VII, 291.

⁵ Zehebî, *Kâşif*, II, 306.

⁶ Beyhakî, *Şuab*, IV, 161.

⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 84.

قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ بَأَيِّ شَيْءٍ يَتَفَاوَضُ النَّاسُ فِي الدُّنْيَا؟ قَالَ: بِالْعَقْلِ، قُلْتُ: وَفِي الْآخِرَةِ؟ قَالَ: بِالْعَقْلِ، قُلْتُ: أَلَيْسَ إِنَّمَا يُجْزَوْنَ بِأَعْمَالِهِمْ؟ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا عَائِشَةَ: وَهَلْ عَمِلُوا إِلَّا بِقَدَرِ مَا أُعْطَاهُمْ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الْعَقْلِ؟ فَبِقَدَرِ مَا أُعْطُوا مِنَ الْعَقْلِ كَانَتْ أَعْمَالُهُمْ وَبِقَدَرِ مَا عَمِلُوا يُجْزَوْنَ.

“Hz. Âişe’den şöyle rivâyet edilmiştir:

- Ey Allah’ın Rasûlü, dünyada insanlar birbirlerinden ne ile üstün olabilirler?
- Akıl ile..
- Peki âhirette?..
- Akıl ile..
- İnsanlar amellerinin karşılığını bulmayacaklar mı?
- Ey Âişe! Acaba insanlar kendilerine Allah’ın verdiği akıldan daha fazla amel edebilirler mi ki? Bunun için kime ne kadar akıl verilmişse o nispette ibadet eder ve yapmış oldukları amelin karşılığı görürler.”¹

Bilgi için 128. hadisin açıklamasına bakınız.

130. HADİS

لِكُلِّ شَيْءٍ آلَةٌ وَعُدَّةٌ وَإِنَّ آلَةَ الْمُؤْمِنِ الْعَقْلُ. وَلِكُلِّ شَيْءٍ مَطِيَّةٌ وَمَطِيَّةُ الْمَرْءِ الْعَقْلُ وَ لِكُلِّ شَيْءٍ دَعَامَةٌ وَ دَعَامَةُ الدِّينِ الْعَقْلُ وَلِكُلِّ قَوْمٍ غَايَةٌ وَ غَايَةُ الْعِبَادِ الْعَقْلُ وَلِكُلِّ قَوْمٍ دَاعٍ وَ دَاعِيَ الْعَابِدِينَ الْعَقْلُ وَلِكُلِّ تَاجِرٍ بَضَاعَةٌ وَ بَضَاعَةُ الْمُجْتَهِدِينَ الْعَقْلُ وَلِكُلِّ أَهْلِ بَيْتٍ قِيَمٌ وَ قِيَمُ بُيُوتِ الصِّدِّيقِينَ الْعَقْلُ وَلِكُلِّ خَرَابٍ عِمَارَةٌ وَ عِمَارَةُ الْآخِرَةِ الْعَقْلُ وَلِكُلِّ أَمْرٍ عَقْبٌ يُنْسَبُ إِلَيْهِ وَ يُذَكَّرُ بِهِ وَ عَقْبُ

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 84.

الصَّادِقِينَ الَّذِي يُنْسَبُونَ إِلَيْهِ وَيَذْكُرُونَ بِهِ الْعَقْلُ وَلِكُلِّ قَوْمٍ فُسْطَاطٌ وَفُسْطَاطُ
الْمُؤْمِنِينَ الْعَقْلُ.

“Her şeyin bir aleti ve hazırlığı vardır. Müminin aleti ise akıldır. Her şeyin bir bineği vardır, kişinin bineği ise akıldır. Her şeyin direği vardır, dinin direği ise akıldır. Her kavmin bir hedefi vardır, âbidlerin hedefi ise akıldır. Her kavmin bir davetçisi vardır, ibadet edenlerin davetçisi ise akıldır. Her tüccarın bir sermayesi vardır, Allah yolunda gayret sarf edenlerin sermayesi ise akıldır. Her hane halkının bir idarecisi vardır, Sıddıkların hanelerinin idarecisi ise akıldır. Her harabe olan yerin bir tamircisi vardır, ahreti îmâr eden ise akıldır. Her kişinin bir zürriyeti ve nesli vardır, ona nispet edilir ve o nesille yâd edilir, sıddıkların ise nispet edilen ve yâd edilmelerine vesile olan nesilleri ise akıldır. Her kavmin bir çadırı vardır, Müminlerin çadırı ise akıldır.”¹

Bilgi için 128. hadisin açıklamasına bakınız.

131. HADİS

إِنَّ أَحَبَّ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى اللَّهِ مَنْ نَصَبَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ عَزًّا وَجَلًّا وَنَصَحَ لِعِبَادِهِ
وَكَمَلَ عَقْلُهُ وَنَصَحَ نَفْسَهُ فَأَبْصَرَ وَعَمِلَ بِهِ أَيَّامَ حَيَاتِهِ فَأَقْلَحَ وَأَنْجَحَ.

“Allah nezdinde müminlerin en sevimsisi, Allah’a itaatte devamlı olan, O’nun kullarına nasihat eden akli kemâle eren, kendine karşı dürüst olan ve bu özellikleri ile basiret sahibi olan ve hayatı boyunca Salih amel işleyen kimsedir. Böyle bir kişi kurtuluşa ermiş ve başarmıştır.”²

Bilgi için 128. hadisin açıklamasına bakınız.

132. HADİS

أَتَمُّكُمْ عَقْلًا أَشَدُّكُمْ لِلَّهِ خَوْفًا وَأَحْسَنُكُمْ فِيمَا أَمَرَكُمْ بِهِ وَتَهَى عَنْهُ نَظْرًا وَإِنْ كَانَ
أَقْلَكُمْ تَطَوُّعًا.

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 84.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 85.

“Sizin en akıllı olanınız, Allah’tan en fazla korkanınızdır. Allah’ın size emrettiği ve sakındırdığı konularda en iyi olanınız, bakış açısı düzgün olanınızdır velev ki nafilisi az olsun.”¹

Bilgi için 128. hadisin açıklamasına bakınız.

133. HADİS

مَا خَلَقَ اللَّهُ خَلْقًا أَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنَ الْعَقْلِ.

“Allah akıldan daha üstün bir mahlûk yaratmamıştır.”²

Bilgi için 128. hadisin açıklamasına bakınız.

134. HADİS

إِذَا تَقَرَّبَ النَّاسُ بِأَنْوَاعِ الْبِرِّ فَتَقَرَّبَ أَنْتَ بِعَقْلِكَ.

“İnsanlar, doğruluk çeşitlerine sarılarak Allah’a yaklaştıklarında sen de aklına yaklaş.”³

Bu lafızlarla hadisin aslına ulaşamadık fakat hadis, yakın mânâlı olarak *Hilyetü 'l-Evliyâ*’da şu metinle geçmektedir:

إِذَا اِكْتَسَبَ النَّاسُ مِنْ أَنْوَاعِ الْبِرِّ لِيَتَقَرَّبُوا بِهَا إِلَى رَبِّنَا عَزَّ وَجَلَّ فَاِكْتَسَبَ أَنْتَ مِنْ أَنْوَاعِ الْعَقْلِ
تَسْبِقُهُمْ بِالزَّلْفَةِ وَالْقَرَبِ

Hadis; “Ali b. Ebî Tâlib ⇒ Âsım b. Damra ⇒ Hubeyb b. Ebî Sâbit ⇒ Ahmed b. el-Mufaddal el-Kûfî ⇒ Muhammed b. Abdinnûr ⇒ Hasan b. Ahmed b. Sadeka ⇒ Muhammed b.el-Feth” senediyle *Hilyetü 'l-Evliyâ*’da geçmektedir.⁴

Fettenî ve Irâkî, hadisin “zayıf” olduğunu belirtmişlerdir.⁵ Hubeyb b. Ebî Sâbit, adalet yönüyle ta’dîl edilmekle beraber, rivayetlerinde tedlîse ve irsâle çokça başvurması nedeniyle cerh edilmiştir.⁶ Muhammed b. Abdinnûr, Hasan b. Ahmed b.

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 85.

² Gazzâlî, *İhyâ*, I, 86.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 86.

⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 18.

⁵ Fettehî, *Tezkira*, s. 191; Irâkî, *el-Muğnî*, I, 86.

⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 50.

Sadeka ve Muhammed b.el-Feth hakkında baktığımız kaynaklarda herhangi bir değerlendirmeye ulaşamadık. Bu bilgilerle, hadis için *çok zayıf* diyebiliriz.

135. HADİS

إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوحِي: أَحِبُّ مَنْ أَحَبَّبْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ وَعِشْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ وَاعْمَلْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَجْزِيٌّ بِهِ.

“Rûhu’l-Kudüs, ruhuma şu hakikati ilkâ etti: İsteddiğin kimseyi sev sonunda ondan ayrılacaksın, istediğin kadar yaşa sonunda öleceksin, istediğin ameli yap sonunda karşılığını göreceksin.”¹

Hadis; “Sehl b. Sa’d ⇨ Ebû Hâzim ⇨ Muhammed b. Uyeyne ⇨ Zâfir b. Süleyman ⇨ Îsâ b. Sabîh ⇨ Ebû Zür’a Abdullah b. Abdilkerim ⇨ Muhammed b. Saîd er-Râzî” senediyle *Müstedrek*’te;²

“Sehl b. Sa’d ⇨ Ebû Hâzim ⇨ Muhammed b. Uyeyne ⇨ Zâfir b. Süleyman ⇨ Muhammed b. Hamîd er-Râzî ⇨ Abdullah b. Ahmed” senediyle *el-Mu’cemü’l-Evsat*’ta;³

“Câbir b. Abdillâh ⇨ Ebû Zübeyr ⇨ Hasan b. Ebî Cafer ⇨ Yunus b. Hubeyb ⇨ Abdullah b. Cafer ⇨ Ebû Bekir b. Faruk” senediyle *Şuabu’l-Îmân*’da geçmektedir.⁴

Şuabu’l-Îmân râvîlerinden Ebû Bekir b. Faruk hakkında cerh-ta’dîl ve tabakât ve terâcim kaynaklarımızda herhangi bir değerlendirmeye ulaşamadık. Hasan b. Ebî Cafer ise İbn Hacer tarafından “daîfü’l-hadîs” olarak cerh edilmiştir.⁵ Dolayısıyla, Câbir rivâyeti “zayıf”tır. *el-Mu’cemü’l-Evsat*’ta geçen Muhammed b. Hamîd er-Râzî, sikâ râvî olmadığı ve münker rivâyetlerinin çokluğu nedeniyle metrûk olduğu kaynaklarımızda zikredilmektedir.⁶ Bu nedenle *el-Mu’cemü’l-Evsat* tarîkı da “zayıf”tır.

Müstedrek rivâyetinde geçen ricâl, kaynaklarımızda tevsîk edilen sika ve sadûk kimselerdir.⁷ Hâkim, senette herhangi bir illetin bulunmadığını ifade etmiştir.¹ Heysemî

¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 88.

² Hâkim, *Müstedrek*, IV, 360.

³ Taberânî, *el-Evsat*, IV, 306.

⁴ Beyhakî, *Şuab*, VII, 348.

⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 159.

⁶ Zehebî, *Kâşif*, II, 166.

⁷ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 38; Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, V, 144; Zehebî, *Kâşif*, I, 330; İbn Hacer, *Lisân*, VI, 103.

ve Elbânî, hadisin “sahih” olduğunu belirtmiştir.² Bu bilgiler ışığında hadisin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

II. GENEL DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, tahrîc ve değerlendirmesini yapmış olduğumuz hadisler, sıhhat ve kaynak bakımından daha iyi anlaşılabilmesi için tablolar halinde verilecektir.

SIHHAT BAKIMINDAN HADİSLER	Makbûl Hadisler	70
	Merdûd Hadisler	65
	Toplam	135

KAYNAK BAKIMINDAN HADİSLER	Kütüb-i Tis’a’da geçen	87
	Diğer kaynaklarda geçen	32
	Aslına ulaşılamayan	16

MAKBÛL HADİSLER	Müttefekun Aleyh	16
	Sahîh	49
	Hasen	5

MERDÛD HADİSLER	Zayıf	21
	Çok Zayıf	17
	Mevzû	11
	Aslına ulaşılamayan	16

HADİSLERİN KAYNAKLARA DAĞILIMI	Buhârî	23
	Müslim	21

¹ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 360.

² Heysemî, *Mecme’*, X, 374; Elbânî, *es-Sahîha*, II, 483.

	Sünen-i Erba'a	61
	Müsned	33
	Muvatta	2
	Dârimî	11
	Diğer kaynaklar	32

SONUÇ

Gazzâlî, ondört asırlık İslâm toplumunda yetişen, muhakkik, müdakkik kişiliğiyle adını dünyaya duyuran, yaşamının her anını ilimle, bilgiyle, eser yazmakla geçiren değerli bir âlimdir. Gazzâlî, sadece tek bir alanda adını duyuran bir kimse değil, İslamî ilim dallarının hemen hepsinde söz söylemiş, İslâm Hukuku'ndan Tasavvuf'a, Felsefe'den Mantık'a kadar her alanda eser bırakmıştır. Ne var ki hadis alanında eksiklerinin olduğunu bizzat kabul ederek ömrünün son zamanlarında Buharî ve Müslim'in şerhini incelemekle meşgul olmuştur. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*'in "Kitabü'l-İlim" bölümünü incelediğimiz tezimizde gördük ki Müslümanlar arasında oldukça önemli bir yere sahip olan böyle bir eserde dahi mevzû rivayetlere rastlanabilmektedir. Amacımız, Efendimize isnâd edilen her sözün layık-ı vechile araştırılması, ilmî çerçevede hadislerin sahihini, sakiminden ayırmaktır.

Tahrîc ve değerlendirmesini yapmış olduğumuz 135 hadisin 70'i makbûl, 65'i ise merdûd rivâyetlerdir. Makbûl rivâyetlerin 16'sı müttfekun aleyh, 49'u sahîh ve 5 tanesi de hasen hadislerdir. Merdûd rivâyetlerin ise 21' zayıf, 17'si çok zayıf, 11'i mevzû ve 16 tanesi de aslına ulaşamayan hadislerdir. Dolayısıyla, makbûl hadisler tüm hadislerin %52'sine, merdûd rivâyetler ise %48'e tekâbül etmektedir. Diğer yandan 87 hadis Kütüb-i Tis'a dediğimiz temel hadis kaynaklarımızda geçerken 32 hadis ise diğer hadis eserlerinde geçmektedir ve 16 rivâvetin aslına baktığımız kaynaklarda ulaşamadık. Bu veriler dikkate alındığında, Kütüb-i Tis'a'da geçen hadislerin tüm hadislere oranı %65 civarında iken diğer kaynaklarımızda geçen hadislerin oranı %24'tür. Aslına ulaşamadığımız hadisler ise %11'lik bir paya sahiptir.

Hadislerin yarıya yakınının merdûd kapsamında olması ve özellikle “çok zayıf, mevzû ve aslına ulaşılamayan” rivâyetlerin toplam 44 adet olması da gösteriyor ki İslâm âleminde başucu eseri olan *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*'de geçen ve benzeri kaynaklarımızda zikredilen hadisler konusunda Müslümanların oldukça dikkatli ve titiz olmaları büyük önem arz etmektedir. İtiraf etmek gerekirse, bu çalışmaya başlamadan evvel, Gazzâlî'nin önemli bir eserinde bu kadar merdûd rivâyetin bulunabileceğine hiç ihtimal vermiyordum.

Temennimiz, tahririn önemini yeterince kavrayarak, elden ele dolaşan bu tür eserlerin tümüyle tahrir ve değerlendirilmesinin sağlam bir şekilde yapılmasıdır. Gayret bizlerden, muvaffakiyet ise Allah'tandır.

BİBLİYOGRAFYA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, (1162/1748), *Keşfu'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbâs amma İštehera min el-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, Dârü'l-İhyâi't-Turâs, Beyrut, 1980.

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh, (241/855), *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, I-III, el-Mektebetü'l-İslâmî, Riyad, 1988.

_____, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvud, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Kahire, trs.

Ali el-Muttakî, Alâuddîn b. Hüsâmüddîn el-Hindî, (975/1567), *Kenzu'l-Ummal fî Suneni'l-Akvâli ve'l-Ef'al*, I-XVIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1979.

Avcı, Seyit, *Sûfîlerin Hadis Anlayışı*, Ensar yay. Konya, 2004.

Bayrakdar, Mehmet, *İslam Felsefesine Giriş*, AÜİFY, Ankara, 1988.

Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed, (458/1065), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Mektebetü'd-Dâr, Mekke, 1994.

_____, *Şuabu'l-İmân*, I-VII, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.

Bilmen, Ömer Nasuhi, (m. 1971), *Muvazzah İlmi Kelam*, Bilmen yay. İstanbul, trs.

Buhari, Ebu Abdillah İsmail, (256/869), *el-Camiu's-Sahih*, I-VIII, Çağrı yay. İst, 1992.

_____, *el-Edebü'l-Müfred*, I-II, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1989.

_____, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1962.

_____, *et-Târîhu's-Sağîr*, I-II, Dâru't-Türâs, Kahire, 1977.

Çağrı, Mustafa, "Gazzâlî", DİA, XIII, İstanbul, 1996.

Darekutnî, Ebu'l-Hasen, (385/995), *es-Sünen*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1966.

_____, *el-Ilelü'l-Vâridetü fi'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyyi*, I-IX, tkh: Zeynullah es-Selefî, Dâru't-Taybe yay. Riyad, 1985.

_____, *Süâlâtü'l-Berkânî*, KütübHâne-i Cemîlî, thk: Abdurrahîm Muhammed Ahmed, Pakistan, 1985.

Dârimi, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî, (255/869), *es-Sünen*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyy, Beyrut, 1989.

Deylemî, İbn Şireveyh el-Hamedânî, (445/1115), *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani, (275/889), *es-Sünen*, I-V, Çağrı yay. İstanbul, 1992.

Ebû Hâtim er-Râzî, Abdurrahman Ebû Muhammed, (327/936), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Ârabiyy, Beyrut, 1952.

Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdillah el-İsbehanî, (430/1041) *Hilyetu'l-Evliya ve Tabakâtu'l-Asfiya*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 1967.

Ebu Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *el-Müsned*, (307/916), I-XIII, thk. Huseyn Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn, Dimeşk, 1984.

el-Ehvânî, Ahmed Fuad, Abdülkerim Osman, *Sîratü'l-Gazzâlî*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, trs.

Elbânî, Muhammed Nasıruddin, *Sahîhu't-Tergîb ve't-Terhîb*, I-III, Mektebetu'l-Me'arif, Riyad, trs.

_____, *Daîfu't-Tergîb ve't-Terhîb*, I-II, Mektebetu'l-Me'arif, Riyad, trs.

_____, *Sahîhu ve Daîfu'l-Câmi's-Sağîr*, Mektebetu'l-İslâmî, trs.

_____, *Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Sahîha*, I-VII, Mektebetu'l-Me'arif, Riyad, 1994.

_____, *Silsiletu'l-Ehâdîsi'd-Daîfe*, I-XI, Mektebetu'l-Me'arif, Riyad, 1994.

Fettenî, Muhammed Tahir Ali el-Hindî, (986/1598), *Tezkiratü'l-Mevduât*, Beyrut, trs.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, (505/1111), *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, I-IV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabîy, Haleb, trs.

_____, *Kalplerin Keşfi*, çev: Salih Uçan, Çelik yay. İstanbul, 1980.

_____, *Mükâşefetü'l-Kulûb*, tlk: Abdülmecid Ta'me el-Halebî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2004.

_____, *Tehafütü'l-Felâsife*, çev: Bekir Karlığa Çağrı yay. İstanbul, 1981.

_____, *el-Kânûnu'l-Küllî fi't-Te'vil*, Dâru'l-Kütübi'l-Ümmiyye, Beyrut, 1994

_____, *el-Kânûnu'l-Küllî fi't-Te'vil*, (“Gazzâlî'nin Te'vil Hakkında Basılmamış Bir Eseri” adıyla) çev: Şerâfettin Yaltkaya, Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1930.

Hâkim, Ebû Abdillâh en-Neysabûrî, (405/1014) *el-Müstedrek ale's-Sahihayn ve bizeylihi*, *Telhisu'z-Zehabî*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

Halebî, İbrahim b. Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-Hasîs ammen Rumiye Bivad'ıl Hadîs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebûbekir b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

Hatîb et-Tebrîzî, Muhammed b. Abdullah, (741/1350), *Mişkâtü'l-Mesâbih*, I-III, thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, Dimeşk, 1961.

Heysemî, Nureddin Ebu Bekir, (807/1404), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbe'ul-Fevâid*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993.

Îrâkî, Zeynüddin Ebu'l-Fadl, (806/1312), *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fi'l-Esfâr fi Tahrîci mâ fi'l-İhyâ mine'l-ahbâr*, I-IV, Mektebetü Mustafa el-Halebî, Mısır, 1358.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusûf el-Kurtubî, *Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fadlih*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987.

_____, *el-İstizkâr*, I-VIII, Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrut, 2000

İbn Adiy, Ebû Ahmed el-Cürcânî, (365/974), *el-Kâmil fi Duâfâi'r-Ricâl*, I-VII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.

İbn Asâkir, Ali b. Hasan b. Abdullah eş-Şâfî, (571/1183), *Târîhu Dimeşk*, I-LXX, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984.

İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, I-III, Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, (235/849), *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, I-VII, Mektebetü Rüşd, Riyad, 1999.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, (852/1461), *Lisânü'l-Mîzân*, I-VII, Müessesetü'l-Âlemiyi li'l-Matbûât, Beyrut, 1986.

_____, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-XIV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984.

_____, *Takrîbü't-Tehzîb*, Dâru'r-Rüşd, Şam, 1986.

_____, *Tabakâtü'l-Müdellesîn*, Mektebetü'l-Menâr, Ammân, 1983.

İbn Hallikân, Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebûbekir (681/1282), *Vefeyâtü'l-Âyân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* thk. İhsan Abbâs, Beyrut, 1977.

İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed, (354/965), *es-Sahîh*, I-XVIII, thk.: Şuayb el-Arnâvûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

_____, *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ*, I-III, Dâru'l-Va'y, Haleb, trs.

İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk en-Neysabûrî, (311/920), *es-Sahih*, thk. Muhammed Mustafa el-Azâmî I-IV, Mektebetü'l-İslami, Beyrut, 1970.

İbnü'l-İmâd, Şihâbüddîn Ebu'l-Felâh el-Hanbelî, (1032/1628), *Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâri men Zeheb*, I-X, Dâru İbni Kesîr, Beyrut, 1989.

İbn Kesîr, İsmail b. Amr ed-Dimeşkî, (774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-IV, Dâru't-Taybeti li'n-Neşri ve't-Tevzî, Beyrut, 1999

_____, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XVI, Dâru'l-Hicr, Beyrut, 1997 .

İbn Mâce, Ebi Abdillâh Abdurrahman, (273/886), *es-Sünen*, I-II, Çağrı yay. İstanbul, 1992.

İmam Malik, b. Enes Ebû Abdillâh, (179/795), *el-Muvatta*, Dâru'l-İhyâ yay. I-II, Mısır, trs.

İbn Manzûr, Celâleddin Muhammed, *Muhtasarü Târîhi Dimeşk*, VIII, Dâru'l-Fikr, Şam, 1984.

İbnü'l-Mübârek, Abdullah b. Vâdih, (181/790) *Kitâbu'z-Zühd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, thk.: Hâbürrahmân el-A'zâmî, Beyrut/trs

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman, (643/1245), *Ulümü'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Fârâbî, Beyrut/ 1984.

İbn Şâhîn, Ömer b. Ahmed Ebû Hafs, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, Dâru's-Selefiyye, Kuveyt, 1984.

İzmirli, İsmâil Hakkı, *Târîhu Hadîs*, 9 Eylül Hukuk Fak. Yay. İstanbul, 1959.

Karadâvî, Yusuf, *el-İmamü'l-Gazzâlî Beyne Mâdihîhi ve Nakidih*, Dâru'l-Vefâ yay. Kahire, 1988.

Karlığa, Bekir, "Gazzâlî", DİA, XIII, İstanbul, 1996.

Kudâî, Muhammed b. Selâme Ebû Abdullah, (454/1059) *Müsnedü'ş-Şihâb*, thk. Abdülmecîd es-Selefî, I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986.

Kufralı, Kasım, "Gazzâlî", İslam Ansiklopedisi, IV, MEB Basımevi, İstanbul, 1964.

Mizzî, Abdurrahman Ebû'l-Haccâc, (742/1351), *Tehzîbü'l-Kemâl*, I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1980.

Münâvî, Abdurrauf Muhammed, (1031/1647), *Feyzu'l-Kadîr fî Şerhi'l-Câmiî's-Sağîr*, I-VI, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır, 1947.

_____, *el-İthâfî's-Seniyyetü bi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyyeti*, Müessesetü'r-Risâle, Lübnan, trs.

Münzirî, Zekiyyüddîn Abdülazîm, *et-Terğîb ve't-Terhîb mine'l-Hadîsi'ş-Şerîf*, I-IV, Şirketü'l-Mektebeti Mustafa el-Halebî, Mısır, 1954.

Müslim, İbn Haccac, (261/875), *el-Camiu's-Sahîh*, I-III, thk: Muhammed Fuad Abdalbaki, Çağrı yay. İstanbul, 1992.

Nasr, Seyyid Hüseyin, Leaman Oliver, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev: Şamil Öçal-Hasan Tuncay Başoğlu, Açılım Kitap, İstanbul, 2007.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb, (303/915), *es-Sünen*, Mektebetü'l-Matbuat Haleb, 1986.

_____, *Kitâbu'd-Duağâ ve'l-Metrûkîn*, Dâru'l-Va'y, Haleb, 1952.

Orman, Sabri, "Gazzâlî'nin Hayatı ve Eserleri", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt, XIII, Sayı, 3-4, Ankara, 2000.

eş-Şerbâsî, Ahmed, *el-Ğazzâlî ve't-Tasavvufî'l-İslâmî*, Dâru'l-Hilâl, Kahire, trs.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, (1250/1834), *el-Fevâidü'l-Mecmûa fî'l-Ehâdisi'l-Mevdû'a*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1996.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, (360/971), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XIV, thk. Abdülmecid es-Selefî, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1986.

_____, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, thk. Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1996.

_____, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, I-II, Mektebetu'l-İslamî, Beyrut, 1985.

Tacüddin es-Sübkî, Abdülvehhâb b. Ali, (771/1370), *Tabakâtü'ş-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, I-X, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiy, Beyrut, 1985.

Tayâlisi, Süleyman b. Dâvud el-Fârisî, (204/819), *el-Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.

Taylan, Necip, *Mantık, Tarihçesi Problemleri*, İFAV yay. İstanbul, 1996.

Tirmizi, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ, (279/892), *es-Sünen*, I-V, Çağrı yay. İstanbul, 1992.

Uludağ, Süleyman, “Bir Düşünür Olarak Gazzâlî”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt, XIII, Sayı, 3-4, Ankara, 2000.

Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Ömer, (322/930), *Kitâbu'd-Duafâi'l-Kebîr*, thk. Abdu'l-Mu'tî Emîn, I-IV, Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrut/1984

Uysal, , Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Yediveren Yay. Konya, 2001.

Yâfiî, Ebû Muhammed Abdullah, (768/1367), *Mir'atü'l-Cinân ve Ibretü'l-Yekzân*, I-VII, Mearifü'n-Nizamiyye, Haydarabad, 1918.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî Murtazâ, *İthâfu's-Sâdeti'l-Müttekîn bi Şerhi Esrâri İhyâi Ulûmi'd-Dîn*, I-X, el-Matbaatu'l-Meymeniye, Kâhire, 1920.

Zehebî, Ebû Abdullah ed-Dimeşkî, (748/1348), *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehu Rivâyetun fi'l-Kutubi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme, I-II, Dâru'l-Kıbleti'l-İslamiyye, Cidde, 1992.

_____, *Siyeru Âlâmi'n-Nübelâ*, thk: Salahuddîn el-Müneccîd, I-XXIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984.

ALFABETİK HADİS FİHRİSTİ

1- (67. HADİS) أَبْعَضُ إِلَهٍ عَبْدٌ فِي الْأَرْضِ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ الْهَوَى. (Mevzû) (s. 78)

2- (80.) أَبْعَضُ الْخَلْقِ إِلَى اللَّهِ الْأَلَدُّ الْخَصِيمُ. (Sahîh) (s. 87)

أَتَمُّكُمْ عَقْلاً أَشَدُّكُمْ لِلَّهِ خَوْفاً وَ أَحْسَنُكُمْ فِيمَا أَمَرَكُمْ... (s. 125) (Aslına ulaşılamadı)

3- (132.)

4- (47.) الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ. (Sahîh) (s. 61)

5- (40.) الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا ذِكْرُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَمَا وَالَاهُ... (Sahîh) (s. 56)

أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي بَعْدِي ثَلَاثًا: حَيْفُ الْأَيْمَةِ، وَالْإِيمَانُ بِالنُّجُومِ، وَ تَكْذِيبُ الْقَدْرِ. (Zayıf) (s. 73)

6- (62.)

- (17.) إِذَا أَتَى عَلَيَّ يَوْمٌ لَا أَزْدَادُ فِيهِ عِلْمًا يُقَرِّبُنِي إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَا بُورِكَ... (Mevzû) (s. 37)

إِذَا تَعَلَّمَ النَّاسُ الْعِلْمَ وَتَرَكَوا الْعَمَلَ وَتَحَابَّوا بِاللَّسِنِ وَتَبَاعَضُوا بِالْقُلُوبِ... (Çok Zayıf) (s. 92) -8 (87.)

9- (134.) إِذَا تَقَرَّبَ النَّاسُ بِأَنْوَاعِ الْبِرِّ فَتَقَرَّبَ أَنْتَ بِعَقْلِكَ. (Çok Zayıf) (s. 125)

- (61) إِذَا ذُكِرَ الْقَدْرُ فَأَمْسِكُوا، وَ إِذَا ذُكِرَتِ النُّجُومُ فَأَمْسِكُوا، وَإِذَا ذُكِرَ أَصْحَابِي ... (Sahîh) (s.72) 10

- (46.) إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ... (Sahîh) (s. 60) 11

إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا. قِيلَ: وَ مَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ؟ قَالَ: مَجَالِسُ الذُّكْرِ. (Sahîh) (s. 79) -12 (68.)

13- (59.) اسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَوَكَ. (Zayıf) (s. 71)

14- (125.) الشَّيْخُ فِي قَوْمِهِ كَالنَّبِيِّ فِي أُمَّتِهِ. (Mevzû) (s. 120)

15- (32.) أَطْلُبُوا الْعِلْمَ وَ لَوْ بِالصَّيْنِ. (Mevzû) (s. 50)

أَفْضَلُ النَّاسِ الْمُؤْمِنُ الْعَالِمُ الَّذِي إِنْ احتِيجَ إِلَيْهِ نَفَعَ وَ إِنْ اسْتُغْنِيَ عَنْهُ... (Çok Zayıf) (s. 29) -16 (6.)

- (8.) أَقْرَبُ النَّاسِ مِنْ دَرَجَةِ النَّبُوَّةِ أَهْلُ الْعِلْمِ وَ الْجِهَادِ: أَمَّا أَهْلُ... (Aslına ulaşamadı) (s. 30) 17

18- (57.) الْإِثْمُ حَوَازُ الْقُلُوبِ. (Sahîh) (s. 49)

19- (7.) الْإِيمَانُ عُرْيَانٌ وَلِبَاسُهُ التَّقْوَى وَ زِينَتُهُ الْحَيَاءُ وَ ثَمَرَتُهُ الْعِلْمُ. (Zayıf) (s. 70)

أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِالْفَقِيهِ كُلِّ الْفَقِيهِ؟ قَالُوا: بَلَى، قَالَ: مَنْ لَمْ يُقْنِطِ النَّاسَ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ... (Zayıf) (s. 76) -20 (65.)

-21 (83.) الْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ. (Zayıf) (s. 89)

-22 (15.) الْعَالِمُ أَمِينٌ اللَّهُ فِي الْأَرْضِ. (Zayıf) (s. 35)

-23 (115.) الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ: كِتَابٌ نَاطِقٌ وَ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ وَ لَا أُدْرِي. (Zayıf) (s. 112)

الْعِلْمُ خَزَائِنٌ مَقَاتِيحُهَا السُّؤَالُ أَلَا فَاسْأَلُوا فَإِنَّهُ يُوجِرُ فِيهِ أَرْبَعَةٌ: السَّائِلُ وَ... (Çok Zayıf) (s. 51) -24 (34.)

(99.) الْعِلْمُ عِلْمَانِ عِلْمٌ عَلَى اللِّسَانِ فَذَلِكَ حُجَّةٌ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى خَلْقِهِ، وَ عِلْمٌ فِي... (Sahîh) (s. 100) -25

-26 (2.) الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ. (Sahîh) (s. 26)

-27 (77.) الْعُرَبَاءُ نَاسٌ قَلِيلٌ صَالِحُونَ. (Sahîh) (s. 86)

الْقَضَاءُ ثَلَاثَةٌ قَاضٍ قَضَى بِالْحَقِّ وَ هُوَ يَعْلَمُ فَذَلِكَ فِي الْجَنَّةِ، وَ قَاضٍ قَضَى... (Sahîh) (s. 111) -28 (113.)

-29 (85.) الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعِظْمَةُ إِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي فِيهِمَا قَصَمْتُهُ. (Sahîh) (s. 91)

-30 (74.) اللَّهُمَّ فَفِّهْهُ فِي الدِّينِ وَ عَلِّمَهُ التَّأْوِيلَ. (Sahîh) (s. 84)

-31 (86.) الْمُؤْمِنُ لَيْسَ بِحُفُودٍ. (Aslına ulaşamadı) (s. 92)

-32 (60.) الْمَدِينَةُ تَنْفِي حَبَّتَهَا كَمَا يَنْفِي الْكَبِيرُ حَبَّتَ الْحَدِيدِ. (Sahîh) (s. 72)

أَمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِنْ قَالُوا فَقَدْ عَصَمُوا مِنِّي... (Sahîh) (s. 68) -33 (55.)

إِنَّ أَحَبَّ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى اللَّهِ مَنْ نَصَبَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ... (Aslına ulaşılamadı) (s. 124) -34 (131.)

- (10.) النَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الدَّهَبِ وَالْفِضَّةِ فَخِيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي... (Sahîh) (s. 31) -35

- (135.) إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوحِي: أَحَبُّ مَنْ أَحْبَبْتَ فَإِنَّكَ مُعَارَفُهُ... (Sahîh) (s. 126) -36

إِنَّكُمْ أَصْبَحْتُمْ فِي زَمَنِ كَثِيرٍ فَقَهَاؤُهُ قَلِيلٌ قَرَأُوهُ وَ خُطْبَاؤُهُ قَلِيلٌ سَأَلُوهُ كَثِيرًا... (Sahîh) (s. 43) -37 (24.)

إِنَّكُمْ فِي زَمَانِ الْهَمْتُمْ فِيهِ الْعَمَلُ وَ سَيَاتِي قَوْمٌ يُلْهَمُونَ الْجَدَلَ... (Aslına ulaşılamadı) (s. 87) -38 (79.)

- (4.) إِنَّ الْحِكْمَةَ تَزِيدُ الشَّرِيفَ شَرَفًا وَ تَرْفَعُ الْمُمْلُوكَ حَتَّى يُدْرِكَ مَدَارِكَ الْمُلُوكِ. (Zayıf) (s. 27) -39

إِنَّ الْعَبْدَ لَيُنْشَرُ لَهُ مِنَ النَّعَاءِ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ وَ مَا يَزُنُّ عِنْدَ اللَّهِ... (Sahîh) (s. 107) -40 (108.)

(37.) إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْتَزِعُ الْعِلْمَ إِنْتِزَاعًا مِنَ النَّاسِ بَعْدَ أَنْ يُؤْتِيَهُمْ إِيَّاهُ، وَ لَكِنْ يَذْهَبُ... (Sahîh) (s. 54) -41

-42 (123.) إِنَّ لِلَّهِ مَلَكًا يُنَادِي كُلَّ يَوْمٍ مَنْ خَالَفَ سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ... (Aslına ulaşılamadı) (s. 119)

- 43- (41.) إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلَ السَّمَاوَاتِ وَأَهْلَ الْأَرْضِ حَتَّى النَّمْلَةِ فِي... (Sahîh) (s. 57)
- 44- (89.) إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِأَقْوَامٍ لَا خَلْقَ لَهُمْ. (Sahîh) (s. 93)
- 45- (29.) إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أجنحتَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ رِضَاءً بِمَا يَصْنَعُ. (Sahîh) (s. 48)
- 46- (94.) إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ لَوْلَدِهِ. (Hasen) (s. 96)
- 47- (120.) إِنَّ مِنْ خِيَارِ أُمَّتِي قَوْمًا يَضْحَكُونَ جَهْرًا مِنْ سَعَةِ رَحْمَةِ اللَّهِ وَيَبْكُونَ... (Çok Zayıf) (s. 116)
- 48- (70.) إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ لِحِكْمَةٌ. (Sahîh) (s. 81)
- 49- (14.) أَوْحَى اللَّهُ إِلَى إِبْرَاهِيمَ يَا إِبْرَاهِيمُ إِنِّي عَلِيمٌ أَحِبُّ كُلَّ عَالِمٍ. (Aslına ulaşılamadı) (s. 35)
- 50- (105.) أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى بَعْضِ الْأَنْبِيَاءِ: قُلْ لِلَّذِينَ يَتَّقُوهُونَ لِعِزِّهِمْ... (Çok Zayıf) (s. 104)
- 51- (126.) أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلَ، قَالَ لَهُ: أَقْبِلْ فَأَقْبِلَ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: أَدْبِرْ فَأَدْبَرَ، ثُمَّ... (Zayıf) (s. 120)
- 52- (69.) إِيَّاكَ وَالسَّجْعَ يَا ابْنَ رَوَاحَةَ. (Sahîh) (s. 80)
- 53- (31.) بَابٌ مِنَ الْعِلْمِ يَتَعَلَّمُهُ الرَّجُلُ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا. (Sahîh) (s. 49)
- 54- (75.) بَدَأَ الْإِسْلَامُ عَرَبِيًّا وَسَيَعُودُ عَرَبِيًّا كَمَا بَدَأَ، فَطُوبَى لِلْعَرَبَاءِ. (Sahîh) (s. 84)
- 55- (90.) بُنِيَ الدِّينُ عَلَى النُّظَافَةِ. (Aslına ulaşılamadı) (s. 94)

- (50.) بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ... (Sahîh) (s. 63)

56

بَيْنَ الْعَالَمِ وَالْعَابِدِ مِائَةٌ دَرَجَةٍ بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ حُضْرُ الْجَوَادِ الْمُضْمَرِّ... (Çok Zayıf) (s. 44)

57- (25.)

58- (72.) تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السُّحُورِ بَرَكَةً. (Sahîh) (s. 82)

59- (112.) تَعَلَّمُوا مَا شِئْتُمْ أَنْ تَعَلَّمُوا فَلَنْ يَأْجُرَكُمْ اللَّهُ حَتَّى تَعْمَلُوا. (Sahîh) (s. 110)

60- (51.) ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ: شَحٌّ مُطَاعٌ، وَ هَوَى مُتَّبَعٌ، وَ إِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ. (Sahîh) (s. 64)

- (128.) جَدَّ الْمَلَائِكَةِ وَ اجْتَهَدُوا فِي طَاعَةِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى ... (Aslına ulaşılamadı) (s. 122)

61

62- (93.) حَتَّى أُبَيِّحَ لَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ تِسْعَ نِسْوَةٍ. (Aslına ulaşılamadı) (s. 96)

خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فَرَأَى مَجْلِسَيْنِ أَحَدَهُمَا يَدْعُونَ... (Zayıf) (s. 58)

63- (44.)

64- (5.) حَصَلْتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُنَافِقٍ: حُسْنُ سَمْتٍ وَ فِقْهٌ فِي الدِّينِ. (Sahîh) (s. 28)

65- (22.) خَيْرُ دِينِكُمْ أَيْسَرُهُ وَ أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ الْفِقْهُ. (Zayıf) (s. 41)

66- (56.) دَعُ مَا يُرِيْبُكَ إِلَى مَا لَا يُرِيْبُكَ. (Sahîh) (s. 69)

صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي إِذَا صَلَّحُوا صَلَّحَ النَّاسُ وَ إِذَا فَسَدُوا فَسَدَ النَّاسُ: الْأَمْرَاءُ... (Mevzû) (s. 36)

67- (16.)

68- (33) طلب العلم فريضة على كل مسلم. (Sahîh) (s. 51)

(49) على خلفائي رحمة الله، قيل: ومن خلفاؤك؟ قال: الذين يحيون سنتي و... (Zayîf) (s. 62)

-69

علماء هذه الأمة رجلان رجل آناه الله علما فبدله للناس ولم يأخذ... (Çok Zayîf) (s. 105)

(106.) -70

71- (124) عليكم بالنمط الأوسط الذي يرجع إليه العالي ويرتفع إليه التالي. (Zayîf) (s. 119)

(102.) غير الدجال أخوف عليكم من الدجال. فقيل: وما ذلك؟ فقال: من الأئمة... (Sahîh) (s. 102)

-72

73- (18) فضل العالم على العابد كفضلي على أدناكم. (Sahîh) (s. 38)

74- (19) فضل العالم على العابد كفضل القمر ليلة البدر على سائر الكواكب. (Sahîh) (s. 39)

75- (23) فضل المؤمن العالم على المؤمن العابد بسبعين درجة. (Çok Zayîf) (s. 43)

قالت يا رسول الله بأي شيء يتفاضل الناس في الدنيا؟ قال... (Aslına ulaşılamadı) (s. 122)

(129.) -76

قيل يا رسول الله أي الأعمال أفضل؟ فقال العلم بالله عز وجل فقيل: أي العلم... (Zayîf) (s. 45)

(26.) -77

قيل يا رسول الله، متى يترك الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر؟ فقال عليه... (Sahîh) (s. 88)

(82.) -78

- (117.) كُلُّ كَلَامِ ابْنِ آدَمَ عَلَيْهِ لَا لَهُ إِلَّا ثَلَاثَةٌ: أَمْرٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهْيٌ عَنِ مُنْكَرٍ... (Hasen) (s. 114)

79

(43.) كَلِمَةٌ مِنَ الْخَيْرِ يَسْمَعُهَا الْمُؤْمِنُ فَيَعْلَمُهَا وَيَعْمَلُ بِهَا خَيْرٌ لَهُ مِنْ عِبَادَةِ سَنَةٍ. (Zayif) (s. 58)

-80

- (71.) كَلِّمُوا النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ وَدَعُوا مَا يُنْكِرُونَ أَثْرِيدُونَ أَنْ يُكْذِبَ اللَّهُ... (Çok Zayif) (s. 82)

81

كُنَّا أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْتِينَا الْإِيمَانَ قَبْلَ الْقُرْآنِ، ... (Sahîh) (s. 117)

-82 (121.)

لَأَنْ أَقْعُدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللَّهَ تَعَالَى مِنْ غُدْوَةٍ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ أَحَبُّ إِلَيَّ.... (Sahîh) (s. 77)

-83 (66.)

-84 (30.) لَأَنْ تَعْدُو فَتَتَعَلَّمَ بِأَبَا مِنَ الْعِلْمِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ مِائَةَ رَكْعَةٍ. (Zayif) (s. 48)

-85 (36.) لَأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا. (Sahîh) (s. 52)

-86 (91.) لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ. (Sahîh) (s. 94)

لَا تَتَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِيُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ وَلِيُتَمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ وَلِيَتَصَرَّفُوا بِهِ وَجُوهَ... (Sahîh) (s. 101)

-87 (101.)

لَا تَجْلِسُوا عِنْدَ كُلِّ عَالِمٍ إِلَّا مَعَ عَالِمٍ يَدْعُوكُمْ مِنْ خَمْسٍ إِلَى خَمْسٍ: مِنْ... (Mevzû) (s. 108)

-88 (109.)

لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٍ آتَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حِكْمَةً فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيَعْلَمُهَا... (Sahîh) (s. 62)

-89 (48.)

لَا زَالَ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالتَّوَّافِلِ حَتَّىٰ أَحِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ لَهُ سَمْعًا وَبَصَرًا. (Sahîh) (s. 115) -90 (119.)

لِكُلِّ شَيْءٍ آلَةٌ وَ عِدَّةٌ وَ إِنَّ آلَةَ الْمُؤْمِنِ الْعَقْلُ. وَ لِكُلِّ شَيْءٍ... (Aslına ulaşılamadı) (s. 123) -91 (130.)

-92 (9.) لَمَوْتُ قَبِيلَةٍ أَيْسَرُ مِنْ مَوْتِ عَالِمٍ. (Çok Zayıf) (s. 30)

لَوْ مَنَعَ النَّاسُ عَنِّ فَتَّ الْبَعْرِ لَفَتُّوهُ وَ قَالُوا مَا نُهَيْنَا عَنْهُ إِلَّا وَ... (Aslına ulaşılamadı) (s. 97) -93 (95.)

-94 (92.) لَيْسَ مِنْ أَخْلَاقِ الْمُؤْمِنِ التَّمَلُّقُ إِلَّا فِي طَلْبِ الْعِلْمِ. (Mevzû) (s. 95)

-95 (53.) لَا يُقْتَبَى النَّاسَ إِلَّا ثَلَاثَةً: أَمِيرٌ أَوْ مَأْمُورٌ أَوْ مُتَكَلِّفٌ. (Sahîh) (s. 66)

-96 (52.) لَا يَقْضِي الْقَاضِي وَ هُوَ غَضَبَانٌ. (Sahîh) (s. 65)

-97 (58.) لَا يَكُونُ الرَّجُلُ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّىٰ يَدَعَ مَا لَا بَأْسَ بِهِ مَخَافَةَ مِمَّا بِهِ بَأْسٌ. (Sahîh) (s. 70)

-98 (98.) لَا يَكُونُ الْمَرْءُ عَالِمًا حَتَّىٰ يَكُونَ يَعْلَمُهُ عَامِلًا. (Sahîh) (s. 99)

-99 (35.) لَا يُنْبَغِي لِلْجَاهِلِ أَنْ يَسْكُتَ عَلَىٰ جَهْلِهِ وَ لَا لِلْعَالِمِ أَنْ يَسْكُتَ عَلَىٰ عِلْمِهِ. (Zayıf) (s. 52)

مَا أَدْرِي أَعْزِيزٌ نَبِيٌّ أَمْ لَا؟ وَ مَا أَدْرِي أُنْبَعُّ مَلْعُونٌ أَمْ لَا؟ وَ مَا أَدْرِي دُونَ... (Sahîh) (s. 113) -100 (116.)

-101 (42.) مَا أَفَادَ الْمُسْلِمُ أَخَاهُ فَانِدَةٌ أَفْضَلُ مِنْ حَدِيثٍ حَسَنٍ بَلَغَهُ فَبَلَغَهُ. (Zayıf) (s. 57)

- (127.) مَا اِكْتَسَبَ رَجُلٌ مِثْلَ فُضْلِ عَقْلِ يَهْدِي صَاحِبَهُ إِلَى هُدًى وَ يَرُدُّهُ... (s. 121) (Çok Zayıf)

102

103- (81.) مَا أُوتِيَ قَوْمٌ الْمَنْطِقَ إِلَّا مُنَعُوا الْعَمَلَ. (s. 88) (Aslına ulaşılamadı)

104- (78.) مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أَوْثُوا الْجَدَلَ. (s. 86) (Sahîh)

- (21.) مَا عَبَدَ اللَّهُ بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ فِئِهِ فِي الدِّينِ وَ لَقْفِيَّةٍ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى... (s. 40) (Çok Zayıf)

105

مِثْلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِ مِنَ الْهُدَى وَ الْعِلْمِ كَمِثْلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ أَصَابَ... (s. 59) (Sahîh)

106- (45.)

مَرَرْتُ لَيْلَةَ أُسْرِي بِي بِأَقْوَامٍ تُفْرَضُ شِفَاهُهُمْ بِمَقَارِيضَ مِنْ نَارٍ فَقُلْتُ: مَنْ... (s. 108) (Sahîh)

107- (110.)

(63.) مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَجُلٍ وَ النَّاسُ مُجْتَمِعُونَ فَقَالَ مَا هَذَا؟... (s. 74) (Zayıf)

108-

109- (122.) مَنْ أَحَدَّثَ فِي دِينِنَا مَا لَيْسَ فِيهِ فَهُوَ رَدٌّ. (s. 118) (Sahîh)

- (114.) مَنْ بَدَأَ جَفَا وَ مَنْ اتَّبَعَ الصَّيْدَ عَقَلَ، وَ مَنْ أَتَى السُّلْطَانَ افْتَنَّ. (s. 111) (Sahîh)

110

مَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُبْطِلٌ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي رِبْضِ الْجَنَّةِ وَ مَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ... (s. 93) (Zayıf)

111- (88.)

(13.) مَنْ تَفَقَّهَ فِي دِينِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ كَفَاهُ اللَّهُ تَعَالَى مَا أَهَمَّهُ وَ رَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ... (s. 34) (Mevzû)

112-

113- (84.) مَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ وَ مَنْ تَوَاضَعَ رَفَعَهُ اللَّهُ. (Çok Zayıf) (s. 90)

- (12.) مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا مِنَ السُّنَّةِ حَتَّى يُؤَدِّيَهَا إِلَيْهِمْ كُنْتُ لَهُ... (Mevzû) (s. 33)

114

115- (133.) مَا خَلَقَ اللَّهُ خَلْقًا أَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنَ الْعَقْلِ. (Aslına ulaşamadı) (s. 124)

116- (28.) مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ. (Sahîh) (s. 47)

مَنْ طَلَبَ عِلْمًا مِمَّا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللَّهِ لِيُصِيبَ بِهِ عَرَضًا مِنَ الدُّنْيَا لَمْ يَجِدْ... (Sahîh) (s. 103)

117- (104.)

118- (38.) مَنْ عِلِمَ عِلْمًا فَكَتَمَهُ أَلْجَمَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ. (Sahîh) (s. 54)

119- (118.) مَنْ عَمِلَ بِمَا عِلِمَ وَرَثَهُ اللَّهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ. (Mevzû) (s. 114)

120- (107.) مِنْ فِتْنَةِ الْعَالِمِ أَنْ يَكُونَ الْكَلَامُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنَ الْإِسْتِمَاعِ. (Mevzû) (s. 107)

121- (73.) مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ. (Zayıf) (s. 83)

122- (97.) مَنْ كَتَمَ عِلْمًا نَافِعًا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلْجَمًا بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ. (Sahîh) (s. 99)

123- (1.) مَنْ يُرِدِ اللَّهُ □ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهُهُ فِي الدِّينِ وَ يُلْهِمَهُ □ رَشْدَهُ. (Sahîh) (s. 25)

نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أَمْرُنَا أَنْ نُنْزِلَ النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ وَ نُكَلِّمَهُمْ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ. (Mevzû) (s. 98)

124- (96.)

- (39.) نِعْمَ الْعَطِيَّةُ وَ نِعْمَ الْهَدِيَّةُ كَلِمَةُ حِكْمَةٍ تَسْمَعُهَا فَتَطْوِي عَلَيْهَا ثُمَّ... (Zayıf) (s. 56)

125

126- (64.) نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ. (Sahîh) (s. 75)

127- (54.) هَلَا شَقَقْتَ عَنْ قَلْبِهِ. (Sahîh) (s. 67)

هَلَاكَ أُمَّتِي عَالِمٌ فَاجِرٌ وَعَابِدٌ جَاهِلٌ وَشَرُّ الشَّرَارِ شِرَارُ الْعُلَمَاءِ، وَخَيْرٌ... (Zayîf) (s. 109)
128- (111.)

129- (76.) هُمُ الْمُتَمَسِّكُونَ بِمَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ الْيَوْمَ. (Aslına ulaşamadı) (s. 85)

يُؤْتَى بِالْعَالِمِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَلْقَى فِي النَّارِ فَتَنْدَلِقُ أَقْتَابُهُ فَيَدُورُ بِهَا كَمَا يَدُورُ... (Sahîh) (s. 103)
130- (103.)

يَبْعَثُ اللَّهُ الْعِبَادَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَبْعَثُ الْعُلَمَاءَ ثُمَّ يَقُولُ: يَا مَعْشَرَ الْعُلَمَاءِ... (Çok Zayîf) (s. 46)
131- (27.)

132- (3.) يَسْتَعْفِرُ لِلْعَالِمِ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ. (Sahîh) (s. 27)

133- (20.) يَشْفَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْعُلَمَاءُ ثُمَّ الشُّهَدَاءُ. (Mevzû) (s. 40)

134- (100.) يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ عِبَادٌ جُهَالٌ وَعُلَمَاءٌ فَسَاقٌ. (Çok Zayîf) (s. 100)

135- (11.) يُوزَنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِدَادُ الْعُلَمَاءِ بِدِمَاءِ الشُّهَدَاءِ. (Mevzû) (s. 32)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Doç. Dr. Muhittin UYSAL Doç. Dr. Adil YAVUZ Doç. Dr. Seyit BAHÇIVAN			
Doğum Tarihi:	165306901177			
Medeni Durumu:	Bekâr			
E-Posta:	denge82@hotmail.com			
Derece	Okulun Adı	Proje Adı	Yıl	Yıl
İlköğretim	Halil Bahçeci İ.O.	—	KONYA	1994
Ortaöğretim	İmam Hatip	—	KONYA	1997
Lise	İmam Hatip	—	KONYA	2000
Lisans	S.Ü. İlahiyat Fak.	İlahiyat	KONYA	2007
Yüksek Lisans	S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü	Temel İslam Bilimleri/Hadis	KONYA	2010

